

SISÄLLYS

LUKIJALLE

1 HAVAINNOT TUTKIMUSKOHTENA

1.1 Tietoinen havainto

1.2 Tutkimushavaintojen tuottaminen

1.3 Havainnoijan koulutus

1.4 Tutkimuskohteista

1.5 Hiljainen tieto tutkimuskohteena

2 HAVAINNOINTI METODINA

2.1 Havainnoinnista metodina

2.2 Havainnointitavat

2.2.1 Tarkkaileva havainnointi

2.2.2 Osallistuva havainnointi

2.2.3 Aktivoiva osallistuva havainnointi

2.2.4 Kokemalla oppiminen

2.2.5 Piilohavainnointi

2.3 Havainnoinnin eettiset ongelmat

3 TIEDOSTAVA HAVAINNOIJA

3.1 Tutkijan moninaiset roolit

3.1.1 Toimintatutkija

3.1.2 Etnografi

3.2 Uppoutuminen

3.3 Toimintatutkimus vai toiminnallinen opinnäytetyö?

4 HAVAINNOISTA TULKINTAAN

4.1 Mitä, kuinka, miten ja miksi?

4.2 Havaintojen tuottaminen ja yhdistäminen

4.2.1 *Havaintojen tuottaminen*

4.2.2 *Havaintojen yhdistäminen*

4.3 Tulosten tulkinta

5 HAVAINNOLLISTAMINEN TUTKIMUSTEKSTISSÄ

5.1 Yleistämisen/ Suhteuttamisen osoittaminen

5.2 Havainnollistaminen

5.2.1 *Havainnollistamisen apuvälineitä*

5.2.2 *Havainnollinen tutkimusteksti*

5.2.3 *Tutkijan näkyvyys*

5.3 Tutkimusteksti = kenttätutkimus?

5.4 Tutkimustekstin eettiset ongelmat

SANASTO

LÄHDEKIRJALLISUUS

Liite 1. Tutkimusaineisto.

Liite 2. Tutkimusaineisto/ Sanasto.

LUKIJALLE

Kaikki kokemuksemme perustuvat havaintoihin, joita teemme arjessa. Arkielämän havainnot ja havainnointitapa ovat myös tieteellisen havainnoin perusta. Kun teemme arjessa havaintoja, ne eivät ole sellaisenaan kelvollisia tieteellisen tutkimuksen havainnoiksi. Tieteellinen havainnointi eroaa arkipäivän havainnoinnista siinä, että se on järjestelmällisempää, suunnitellumpaa ja kriittisempää kuin arkipäivän havainnointi.

Havainto, havainnointi ja havainnollistaminen ovat tieteellisen tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ja tutkimuksen tekemisen perusasioita. *Havainnot* ovat tutkimuskohteita.

Havainnointi on aineiston keräämisen ja uusien havaintojen tuottamisen tapa.

Havainnollistaminen, joka tulee esille tutkimustekstinä, on keino tuoda tutkimus ja uusi tieto toisten tietoisuuteen ja arvioitavaksi. Tämän kirjan tavoitteena on kertoa, mistä on kysymys tutkimushavainnossa ja miten eri tavoin voi havainnoida tutkimuksessa. Lisäksi selostetaan, mitä tutkijalta edellytetään havaintojen tekijänä sekä millaisia keinoja tutkija voi käyttää, kun hän havainnollistaa omaa kenttätutkimustaan. Tärkeä osa tutkimusta on myös tutkimusetiikka. Tässä oppikirjassa tutkimusetiikassa keskitytään lyhyesti havainnointimetodin ja tutkimustekstin eettisiin ongelmiin.

Tutki ja havainnoi käsittelee tutkimusta, jossa käytetään joko määrällistä tai laadullista tutkimusmenetelmää ja ensisijainen tutkimusaineiston kerääminen tapa on havainnointi.

Lähtökohtana tarkastelussani on laadullinen tutkimusmenetelmä ja ihmistieteet.

Lähestymistapaani vaikuttaa, että olen sosiologi. Laadullisen tutkimusmenetelmän ja ihmistieteiden kautta tarkastelen myös määrällistä tutkimusmenetelmää. *Tutki ja havainnoi* on itsenäinen oppikirja, mutta soveltuu käytettäväksi yhdessä vuonna 2005 julkaistun kirjan *Tutki ja kehitä* kanssa.

Oppikirjan rakenne on seuraavanlainen. *Ensimmäisessä luvussa* käsittelen havaintoja tutkimuskohteena. Tavoitteenani on kuvata lukijalle, millainen on tietoinen havainto ja mistä eri tutkimuskohteista voi löytää havaintoja omaan tutkimukseen. Samaten käyn läpi havainnoinnin vaatimaa koulutusta ja annan esimerkin, miten jokainen voi harjaannuttaa itseään tietoisten havaintojen tekijänä.

Toisessa luvussa esittelen havainnointia metodina. Professori Martti Grönfors esitti teoksessa *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät* 1980-luvun alussa ryhmittelyn, jota mukaillen esitän toisenlaisen tavan ryhmitellä havainnointitavat. Havainnointitapoina esittelen tarkkailevan havainnoinnin, osallistuvan havainnoinnin, aktivoivan osallistuvan havainnoinnin, kokemalla

oppimisen ja piilohavainnoinnin. Samaten käyn läpi lyhyesti havainnoinnin eettisiä ongelmia.

Havainnointia tekee aina luonnollinen henkilö. *Kolmannessa luvussa* esittelen erilaisia havainnoijan rooleja. Painopiste on toimintatutkijan ja etnografin kuvaamisessa. Samalla esittelen, missä rooleissa tutkija havainnoi tai tutkittavat asettavat hänet havainnoimaan tutkimuskohteessa. Samassa luvussa kommentoin lyhyesti keskustelua, jota käydään *toimintatutkimuksen ja toiminnallisen opinnäytetyön* välillä (tieteellisissä) ammattikorkeakouluissa sekä esitän oman kantani aiheeseen. *Neljännessä luvussa* käsittelen analysointia. Kuvaan, millä tavalla tutkimusaineistosta pikku hiljaa päädytään havaintojen yhdistämisen kautta tuloksiin ja tulkintoihin.

Viides luku käsittelee havainnollistamista. Luvussa pohditaan tutkimustekstin ja kenttätutkimuksen yhdenmukaisuutta. Samaten tutkimustekstin eettisiä ongelmia. Lisäksi käyn läpi tutkijan näkyvyyttä tekstissä ja erilaisia havainnollistamien apuvälineitä niin tutkimuksen aikana kuin lopullisessa tutkimustekstissä.

Oppikirjan loppuun olen kerännyt tämän kirjan keskeistä tutkimussanastoa. Se täydentää kirjan *Tutki ja kehitä* lopussa olevaa sanastoa, etenkin tietoiseen havaintoon ja havainnointiin liittyvässä sanastossa. Mukana on sanojen englanninkieliset vastineet. Tavoitteenani on madaltaa opiskelijan kynnystä tutustua englanninkieliseen metodikirjallisuuteen.

Tutkimukseen liittyvän ajattelutavan oivaltaminen ja havainnointiin liittyvän asenteen oppiminen tapahtuu parhaiten harjoittelemalla niitä käytännössä. *Tähän oppikirjaan liittyy kaksikymmentä harjoitusta.* Harjoitukset koskevat tämän kirjan keskeistä sisältöä. Harjoituksissa kannattaa edetä kirjan mukaan. Aiemmat harjoitukset täydentyvät myöhemmin eteen tulevia harjoituksia. Tavoitteena on, että opiskelija käyttää mahdollisimman pitkälle samaa tutkimuskohdetta, kun hän tekee harjoituksia. Tarkoitus on, että opiskelija näin harjoittelisi jokaista tutkimusprosessin vaihetta ja ymmärtäisi niiden suhteet toisiinsa.

Harjoitukset voi tehdä itsenäisenä opiskeluna. Parhaiten harjoituksista opit, jos teet niitä yhdessä toisten opiskelijoiden kanssa, keskustele tekemistäsi havainnoista toisten opiskelijoiden sekä jo tutkimuksessa harjaantuneen henkilön kanssa.

Liitteenä on tutkimusaineisto ja siihen liittyvä sanasto. Ne liittyvät harjoitukseen viisitoista. Tutkimusaineisto on osa restonomitutkintoon tehtyä opinnäytetyötä. Opinnäytetyössä käsiteltiin Pyhätunturin ja Luoston yhdistämistä ja sen vaikutusta matkakohteen, erityisesti hiihtokeskuksen, valintaan. Tutkimusaineisto on kerätty käyttäen teemahaastattelua. Opiskelija on litteroinut haastattelut liitteessä olevaan muotoon. Tutkimusaineisto ja sanasto ovat sellaisena, kuin opiskelija sen vuosia sitten luovutti käyttöni. Tutkimusaineistosta olen poistanut vain tunnistetietoja. Tutkimusaineisto on julkaistu tässä kirjassa opiskelijan suullisesti antamalla luvalla. Katson, että opinnäytetyöstä sekä Pyhätunturin ja Luoston yhdistymisestä on kulunut riittävä aika, jotta tutkimusaineiston julkaiseminen opetuskäyttöön ei aiheuta asianomaisille vahinkoa.

Kiitän Suomen tietokirjailijat ry:tä luovaan kirjoittamistyöhön saamastani tuesta. Kiitoksen on ansainnut Ville–Matti Vilkka oppikirjaa koskevista sisällöllisistä kommentteista, antoisista keskusteluista ja teknisestä tuesta. Sisältöä koskevista kommentteista kiitokset kuuluvat myös seuraaville muotoilun *Design Business* –erikoistumisopiskelijoille: Sanna Åman, Laura Nyrhinen, Tea Jarma–Vartiainen, Ari Uotila, Kai Hämäläinen ja Jukka Jyrkinen. Kiitos myös restonomi (Amk) Jaakko Järvensivulle tutkimusaineistosta ja sanastosta sekä Tiina Airaksiselle lukuisista kirjallisuusvinkeistä.

Lahdessa 4. kesäkuuta 2006

Hanna Vilkka

1 HAVAINNOT TUTKIMUSKOHTENA

1.1 Tietoinen havainto

Useissa metodikirjoissa käytetään sanaa observointi, kun viitataan siihen, että tutkija tekee aktiivisesti havaintoja tutkimuskohteessaan. *Observointi* on huolellista, hyväksytyjen metodien mukaan toteutettua ja tarkkaa havainnointia tutkimuskohteesta. Sananmukaisesti observointi tarkoittaa *jotakin kohti katsomista*. Tutkimushavainnointi on muutakin kuin katsomista. Se voi olla myös kuuntelemista, kuten ihmisen puheen tai eläimen ääntelyn havainnointia. (Silverman 2001, 57, 193.)

Observoinnilla viitataan tutkimuksen lisäksi usein kehen tahansa ihmiseen, joka tekee havaintoja arkipäivässä. Teemme koko ajan omakohtaisia havaintoja ympäristöstämme, kulttuuristamme ja yhteiskunnastamme. Siten havaintona voidaan pitää kaikkea, mitä näemme, tunnemme, maistamme tai kuulemme. Kuten Merleau–Ponty toteaa, että maailma on se, jonka koko ajan havaitsemme. Tämä tarkoittaa sitä, että maailma on luonnollinen ympäristömme, josta teemme kaikki meidän havaintomme ja niistä johdetut ajatuksemme. Maailma on se paikka, jossa ihminen tuntee itsensä. Tämä tarkoittaa, että ihmisen toiminta tulee ymmärrettäväksi ja merkitykselliseksi luonnollisessa ympäristössä. Luonnollinen ympäristö on havaintojen maailma, jossa elämme ja havaintomme ovat perusteltavissa. (Merleau–Ponty 1945, iv–v, xi; Alasuutari 1996, 30; Uusitalo 1995, 12.)

Havainnointiaineistoon perustuvaan tutkimushavainnointiin kuuluu näköhavaintojen lisäksi tunteminen, haistaminen ja maistaminen. Kun tutkimusaineisto perustuu pääasiallisesti havainnointiin, havainnoija ei koskaan havainnoi ilman omia tunteitaan ja tuntemuksiaan. (Grönfors 1985, 182.) Tutkimuksesta ja sen aiheesta riippuen, tutkimushavainnointi voi olla haistamista, kuten tuoksujen ja hajujen erottelua. Tällöin tutkimushavainnointi voi olla myös maistamista kuten suolaisen, makean, karvaan ja happaman maun erottamista toisistaan. Tutkimus- tai havainnointikohde ja tutkimusongelma määrittävät, mitä aisteja käyttäen se tulee parhaiten havaituksi. Tutkimushavainnointi on ihmisen kokonaisvaltaista ja tietoista ilmiöiden, asioiden ja tapahtumien aistimista suhteessa siihen, missä ne ilmenevät. Tietoinen havainnointi on tutkijan huomion suuntautumista koko tutkimuskohteeseen. Vastedes käytän

observoinnin sijaan sanaa havainnointi, kun puhun tutkijan havainnoinnista tutkimuskohteessaan. Havainnointi kattaa sekä laadullisella että määrällisellä tutkimusmenetelmällä tehdyn havainnoinnin. Observointi sitä vastoin viittaa lähinnä ulkopuoliseen tarkkailuun ja siten määrällisen tutkimusmenetelmän käyttämään havainnointitapaan.

Mitä on havainto? Polanyi toteaa, että havainto on merkki, kuten sana, toiminta, ajatus, ominaisuus tai teko, ja sen merkitys. Merkkiin liittyy aina merkitys. Nämä ovat läsnä aina samanaikaisesti. Kaikki tietomme ja uskomuksemme maailmasta pohjautuvat sitä koskeviin havaintoihimme sekä niistä tekemiimme päätelmiin. Havaintoja kutsuu havainnoinnillaan havaintoja koskevia merkityksiä esiin. Sen tähden havainnot riippuvat siitä, kuka havaitsee ja kuka määrittelee tai kuka antaa merkityksen. (Polanyi 1983, 24.)

Mitä on havaitseminen? Merleau-Ponty kuvaa teoksessaan *Phénoménologie de la perception* (1945), että havaitseminen ei itsessään ole tiedettä maailmasta, teko tai edes harkittu kannanotto. Havaitseminen on perusta, josta kaikki tekomme lähtevät. Merleau-Pontyn mukaan havaitsemisessa on kysymys ensisijaisesti ymmärtämisestä. Kun tutkija on samassa todellisuudessa havainnon kanssa, hän saattaa saada havainnosta "kiinni". Tämä tarkoittaa, että tutkija ymmärtää havaitun suhteessa asiayhteyteen, jossa tutkija tekee havainnon. Teoria, ja olemassa oleva tieto ohjaavat kykyämme havaita. Otteemme kirjoaa havainnosta, kun muutamme teoriaa tai lähestymistapaa. Havaittu muuttuu erilaiseksi. Esimerkiksi riippuen siitä, mitä lähestymistapaa käytämme, näemme annetussa kuvassa joko ankan tai kanin (ks. kuva 1. Kaniankka vaihdantakuvio.) Lyhyesti sanottuna havaitsemamme on kiinni esitiedostamme ja ymmärryksestämme. (Merleau-Ponty 1945, iv–v, xi.)

HARJOITUS 1. Ymmärtävä havainnointi.

Ymmärtävässä havainnoinnissa ei ole tarkoitus arvottaa asioita, löytää epäkohtia tai kehittämiskohtia havainnoitavasta ilmiöstä. Ymmärtävässä havainnoinnissa pyritään

laajentamaan havainnointia itse ilmiön ulkopuolelle niin, että havainnoitavan ilmiön tai asian olemassaolo saisi oikeutuksensa.

Valitse havainnoinnin kohteeksi jokin hyvin arkinen asia kuten kynä, tietokone, vihko, kirja, limsapullo, kahvimuki tai karkkipussi. Pohdi,

mitä asia kertoo siitä asiayhteydestä, missä se on?

mitä muita havaittavissa olevia asioita tarvitaan sen olemisen varmistamiseksi?

millä tavalla asia herätti kiinnostuksesi havainnoinnin kohteena?

millaiset muut asiat johdattelivat tai osallistuivat asian nousemiseen kiinnostuksen kohteeksi?

Luotettava tutkimushavainto

Uusitalo esittää, että perinne, auktoriteetti ja omat kokemukset esiymmärryksenä ovat tärkeitä tietolähteitä. Niihin liittyviä havaintoja kuitenkin ohjaa usein oma tarvetilamme ja mielenkiintomme sekä aiemmat kokemuksemme. Siksi arkihavainnointiimme sisältyy havainnointi- ja tulkintavirheitä. Lisäksi arkihavaintoomme liittyy usein väärin muistamista ja riski tehdä vääriä johtopäätöksiä. Nämä saattavat olla arjen sujumiseksi jopa välttämättömiä asioita. Sitä vastoin näitä asioita pyritään tietoisesti välttämään tutkimuksessa. (Uusitalo 1995, 12–16, 89.)

Virhelähteiden vaikutusta tutkimustuloksiin arvioidaan aina kriittisesti tutkimuksessa. Siten tutkimuksessa havaintojen tekeminen on arkihavaintojen tekemiseen verrattuna monella tavalla suunnitelmallisempaa, järjestelmällisempää, johdonmukaisempaa, luokitellumpaa ja eritellympää. Tutkimushavaintojen tekeminen on usein myös rajattua ja tietoisesti valikoitunutta. Uusitalo toteaa, että rajaaminen tietoisena valintana on nähtävä tutkimuksen vahvuustekijänä, koska hyvin rajattu tutkimusongelma ja havaintojen tekeminen on yksi tutkimuksen onnistumisen ehdoista. (Uusitalo 1995, 12–16, 89; Vilka 2005, 44–46.)

Kuten sanottu, jokaiseen tekemäämme havaintoon sisältyy esitieto. Esitietoomme nojaten keräämme uutta tietoa ja tulkitsemme sitä tutkimuksessa. Tämä tarkoittaa, että kaikki havainnot ovat olemassa ja mahdollisia vain aiemmin tiedostettujen havaintojen kautta. Kun havainto toistuu, totumme ja tiedostuksemme totuttujen havaintojen suhteen heikkenee. Niiden sijaan poikkeavat havainnot kiinnittävät erityisesti huomiomme ympäristössä. Ne alkavat askarruttaa meitä ja kaipaavat vastaustamme, kuten Grönfors (2001, 124) toteaa. Arkipäivän havainnot otamme yleensä sellaisenaan. Sitä vastoin tutkimuksessa havaintoja ei oteta koskaan sellaisenaan, vaan niitä tarkastellaan kriittisesti suhteessa esitietoon. (Alasuutari 1996, 31–32; Himanka et al. 1995, 19–21; Husserl 1995, 30; Moilanen, Rähkä 2001, 48–51.)

HARJOITUS 2. Oma esiymmärrys.

Valitse ympäriltäsi jokin esine, kuten tietokone, pöytä, tuoli, sohva, muki, lautanen tai lusikka. Kirjaa muistiin havaintosi, jotka esineestä teet. Tarkastele havaintojasi ja pohdi, mitä tietoa sinulla oli ja mistä tuo tieto on peräisin, joka vaikutti havaintoihisi.

Tutkimuksessa kriittisen tarkastelun, havaintojen erittelyn ja uuden näkökulman avulla tutkija tuottaa havaintoja tietoisesti lisää. Havaintoja tarkastellaan johtolankoina, merkkeinä, sellaisista todellisuuden piirteistä, jotka eivät ole suoraan havaittavissa, kuten Alasuutari esittää. Kriittisen tarkastelun jälkeen, tutkija vähitellen päätyy tutkimustaan koskeviin tutkimustuloksiin. (Alasuutari 1996, 31–32.)

Toisin sanoen tutkimuksessa on kiinnostavaa ilmiöt ja asiat, jotka eivät ole suoraan nähtävissä tutkimusaineistosta. Asiat ja ilmiöt, jotka eivät ole suoraan havaittavissa, ovat Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 160) mukaan "piiloisina" tutkittaville. Tutkijan tavoite on tutkimuksessa, että hän havaintojen keräämisen, yhdistämisen ja tulkinnan avulla tekee "piiloisena" olevat todellisuuden piirteet näkyväksi. Niinpä tutkimushavaintomme näyttävät jotakin sellaista, joka ei suoraan näy. Merleau-Ponty (1945, 71) esittää runollisesti, että

tutkija kutsuu tutkimuksellaan tietoisuuden peittämät havainnot tietoisiksi. Koska tutkijan on aina mahdollista kutsua havainnot uudelleen esiin tutkimuksensa avulla, tutkijan tietoisuuden on helppo unohtaa havainnot eli peittää havainnot itseltään. (Alasuutari 1996, 31–32; Himanka et al. 1995, 19–21; Husserl 1995, 30.) Näin ollen voidaan vuorostaan todeta, että tutkija on merkittäväällä tavalla hakoteillä tutkimuksessaan, jos hän väittää, että koko tutkimusta ei kannata tehdä, koska hän jo tietää vastauksen. Tämän asian olen usein saanut kuulla tutkimusta opinnäytetyönään aloittelevalta opiskelijalta.

Miten tutkija voi olla varma, että hänen tekemänsä havainto ovat tutkittaville itsestään selvistä asioista oikea eikä vain tutkijan omasta tottumuksesta tehty havainto? Miten tutkija voi olla varma, että tämä sama tottumus on riittävä, jotta hän voi pitää havaintoa uskottavana? Lyhyesti sanottuna iso osa sanastoa, jota käytämme, viittaa konkreettiseen elämäämme. Maailma on sama kaikille ihmisille. Todellisuudet, joissa ihmiset elävät, vaihtelevat. Siksi tutkijan on aina tunnettava ja ymmärrettävä tutkittavan elämänkokonaisuus, jotta hän voi varmistaa havaintonsa oikeellisuutta. Hänen on siis varmistuttava, että hän on ymmärtänyt tutkittavan ominaisuudelle tai asialle antaman merkityksen. Tämä edellyttää, kuten Merleau–Ponty toteaa, että tutkija lakkaa samastamasta itseään meitä määrittävään maailmaan ja astuu tottumuksesta ja sitoutumisesta askeleen taakse päästäkseen irti olemassaolomme tosiasioista niiden luonteeseen. (Polanyi 2002, 96–97, 99; Polanyi 1983, 24; Merleau–Ponty 1945, ix.)

Usein havainnointiin perustuvassa tutkimuksessa tutkimusjaksot ovat pitkiä, jopa useita vuosia kestäviä. Tämä johtuu siitä, että havainnot ovat subjektiivisia. Pitkällä havainnointiajalla tutkija varmistaa havaintojaan. Usein tutkija havainnoi ensin intuitiivisesti. Niinpä tutkijan havainnot nojaavat hänen omaan kokemukseensa ja elämäänsä. Vasta vähitellen havaintojen perusteella tulkittu todellisuus paljastuu tutkijalle sellaisena kuin tutkittavat sen kokevat. Aikaa myöten tutkija ymmärtää tutkimuskohdettaan ja sen jäsenien elämänkokonaisuutta. Pidemmän ajanjakson kuluessa tutkimus paljastaa, onko havainnot tutkimusongelman ja tutkittavien elämänkokonaisuuden välillä samansuuntaisia ja oikeita.

(Silverman 2001, 248–249.)

Havainto on aina valikoivaa tutkimuksessa. Valikointia saatetaan tehdä tutkimuksen kannalta sekä kielteisessä että myönteisessä mielessä. Kielteisessä mielessä saatamme havaita esimerkiksi vain tuttuja asioita, ja saamme sellaisia tutkimustuloksia kuin haluamme. Siten emme tavoita tutkimuskohteessa olevaa hiljaisen tiedon tasoa. Valikointi on siten tutkijalle tiedostamatonta. Myönteisessä mielessä valikointi tarkoittaa, että tuotamme valikoinnilla tietoisesti uusia havaintoja, kun tarkastelemme tutkittavan ja tutkijan välisessä vuorovaikutuksessa muodostuneita havaintoja. Tietoinen valikointi tehdään teorian avulla. Valikoinnista seuraa, että emme myöskään rönsyile tutkimuksen tekemisessä, vaan havainnoimme tutkimusongelman kannalta olennaisia asioita. Teemme havainnot tietoisesti.

Havainto ja havainnon tekeminen ovat tutkimuksen kriittinen kohta. Tieteellinen tutkimus perustuu aina luotettaviin havaintoihin, jotka ovat oleellisia ongelmanasettelun, tutkimusmetodien ja teoreettisen viitekehyksen kannalta. Luotettavan havainnon tekeminen, tai havainto itsessään, ei kuitenkaan ole tutkimuksessa ongelma vaan lähtökohta. Luotettaviin tutkimushavaintoihin päästään vain käyttämällä tutkimusmetodeja, joilla tieteessä on yleisesti koettu pääsevän mahdollisimman luotettaviin havaintoihin. Tähän kuuluvat myös tutkimuksen virhelähteiden tiedostaminen ja niiden vaikutusten arviointi tutkimustuloksiin, kuten edellä esitin. Luotettavien tutkimusmetodien käyttö ei kuitenkaan riitä. Polanyiin mukaan tieteellisen tiedon saavuttaminen edellyttää tutkijalta myös *älyllistä sitoutumista* (intellectual commitment), *uskoa omaan tekemiseen ja vastuuta*. (Polanyi 2002, 65; Uusitalo 1995, 13, 17–19.)

Merleau–Ponty vuorostaan toteaa, että tieteellistä havaintoa tarkastellaan aina tutkimuskohteen luonnollisessa ympäristössä. *Luonnollinen ympäristö* on se, jossa tutkittava asia tai ilmiö paljastuu. Siitä syystä havaintoa tarkastellaan aina suhteessa kokonaisuuteen, josta havainto on tehty. Toisin sanoen havaintoa ei irroteta asiayhteydestään. Tehty havainto on aina jonkin toisen keskellä ja jonkin toisen osana. Tähän liittyy myös, että havaintoa

tarkastellaan oikeissa mittasuhteissaan, kuten suhteutettuna teoriaan. (Merleau–Ponty 1945, 10.) Lyhyesti sanottuna asiayhteydestään irrallaan oleva havainto ei ole luotettava tutkimuksessa.

Merleau–Pontyn mukaan tieteellisellä ajattelulla ja toiminnalla on oma tehtävänsä. Tieteelliseen ajatteluun perustuvalla havainnoinnilla määrittelemme ja selvennämme itsellemme ja toisille olemassa olevaa ja siten havaittavissa olevaa maailmaa. Mikään ei ole Merleau–Pontyn mukaan niin vaikeaa, kun tietää tarkasti, mitä näkee. Siksi tieteelliseen ajatteluun perustuva havainnon tekeminen edellyttää myös tieteellisen ajattelun periaatteiden noudattamista. (Merleau–Ponty 1945, iii, 71.) Tutkimuksen avulla saamme luotettavaa tietoa myös niistä asioista, jotka eivät suoraan kuulu meidän omaan arkitodellisuuteemme.

Kuten Abbot kokavasti toteaa, että tutkimushavaintojen perusteella tuotettu selitys on perustelunsa kautta aina jotakin enemmän kuin arkitieto. Arjessa voimme ajatella, että selitys on tyydyttävä, koska se on jokseenkin loogisesti kaunis ja täydellinen. Hänen mukaan rakastumme helposti kauniisiin ja johdonmukaisiin perusteluihin. Abbot toteaa, että eleganssi vetää puoleensa. Järkemme vain on rakentunut niin, kuten Abbot ironisesti huomauttaa. Tosin tällaisia erheitä tapahtuu joskus tieteessäkin. Tutkimuksen, ja etenkin sosiaalitieteen, näkökulmasta todellisuus on kuitenkin aina monimutkaisempi ja monitasoisempi. Käytännönläheiset ja lyhyisiin kausaaliketjuihin perustuvat selitykset eivät saa koskaan tyydyttää tutkijaa. (Abbot 2004, 8–12.) Syynä on, että *tutkimuksen vastuu on tuottaa tietoa, johon on pystyttävä luottamaan kunnes toisin osoitetaan*.

1.2 Havainnoijan koulutus

Tutkijalla, joka tuottaa tutkimukseensa tietoisia havaintoja, on oltava erityinen ammattitaito havainnointiin ja analysointiin, kuten Eskola, Suoranta toteavat. Tutkijan tutkimuksen tekemisen ammattitaidosta on kiinni, miten hän kykenee yhdistelemään erilaisia havaintoja ja esitietoa toisiinsa. Ammattitaitoisella tutkijalla, esimerkiksi yksittäinen havainto

tutkimusaineistossa, ei vaikuta tulkintaan, tuloksiin ja johtopäätöksiin. Taitava tutkija tekee vasta tutkitusta, yksittäisasiosta kootusta ajatuksesta, tuloksia ja johtopäätöksiä. (Eskola, Suoranta 2000, 98; Plowman 2003, 35.) Kun tutkija on taitamaton, hänelle saattaa käydä kuin Merleau–Pontyn kuvaamalle lapselle, jolle oli luettu tarina. Tarinan lukemisen jälkeen lapsi halusi tietää, millaiselta satu näyttää kirjassa. Kun lapsi näki kirjan, hän totesi: "Minua on petetty! Missä on tarina? Näen vain mustaa ja valkoista." Tämä tarkoittaa tutkimuksessa, että tutkimuksesta on näin ollen muodostunut oma tutkittavasta todellisuudesta erillinen todellisuus. (Alasuutari 1996; 32; Vilkkä 2005, 51; Merleau–Ponty 1945, 460.)

Ainoa tie hyvään tutkimusmateriaaliin Kuulan mukaan on *havainnointitaito*. Havainnointitaitoa ei voi opiskella pelkästään luentosalissa. Kuula toteaa, että havainnointitaidon voi saavuttaa vain tekemällä havainnointia käytännön kenttätöissä. Taito kehittyy pikku hiljaa omaa havainnointikykyä harjaannuttamalla. Siksi tutkijan tulee hankkia paljon ja erilaisia kokemuksia käytännön kenttätöistä. (Kuula 1999, 144–145.) Kysymys on kenttätöitaidoista, johon kuuluvat muun muassa yllättävien vuorovaikutustilanteiden kohtaaminen ja niistä selviytyminen, kuten Kuula (1999, 156) esittää.

Kuula (1999, 148–150) toteaa, että erityisesti toimintatutkimuksen kenttätöihin olennaisella tavalla katsotaan kuuluvaksi myös havainnoijan henkilökohtainen oppimisprosessi. Toimintatutkimuksessa havainnoijan ja tutkittavien tulee tarkastella kriittisesti omaa toimintaansa. Tätä oman toiminnan kriittistä tarkastelua vasten sekä havainnoija että tutkittavat kehittyvät. Mielestäni oppimisprosessi kuuluu aina tutkijan havainnointitaitoihin riippumatta siitä, mitä havainnointitapaa (ks. luku 2.2) hän käyttää. Havainnoinnissa on kysymys *vuorovaikutustilanteesta tutkimisesta ja tutkimuskohteen ymmärtämisestä*. Ymmärtäminen edellyttää oppimista. Vuorovaikutus vuorostaan on aina ainutkertainen tilanne. Näin ollen voidaan todeta, että havainnoinnissa tutkija usein osallistuu tutkimuskohteen toimintaan enemmän tai vähemmän, siten kysymys on aina myös tutkijan oppimisesta.

Useat metodikirjat esittävät, että tutkimushavaintojen tuottaminen edellyttää havainnoijalta havainnointikoulutusta. Tämä ei siis ole mikään uusi asia. Havainnointitaidon oppiminen on pitkä ja kivinen tie, jos sitä opiskelee vain itsenäisesti ja käytännössä. Havainnoinnin oppimista voi edesauttaa monipuolisella koulutuksella, johon liittyy toisiaan tukien kenttätöitä ja teoriaa sekä yhdessä toisten kanssa havainnointia ja keskustelua tehdyistä havainnoista.

Mihin havainnoija tarvitsee koulutusta? Havainnoija tarvitsee koulutusta ensinnäkin havainnointiin aineiston keräämisen tapana ja sitten luokittelumallien laatimiseen. Etenkin strukturoitua havainnointia käyttävän tutkijan pitää osata jo ennen havaintoaineiston keräämistä luokittelumallien laatiminen. Anttila toteaa, että erityinen ongelma tutkimuksessa on muodostaa havainnoista sellainen luokitusten verkko, joka ei ole niin isosilmäinen, että havainnot jäisivät paljastumatta. Samanaikaisesti luokituksen pitäisi olla eri luokat pois sulkeva. Tutkijan ei pitäisi joutua tilanteeseen, ettei hän tiedä, mihin luokkaan tehty havainto kuuluu. Havainnoijan pitää myös hallita luokituksensa asiantunteva käyttö. Hänen tulee hallita luokituksensa niin, että hän myös kykenee kouluttamaan tarvittaessa muita havainnoijia kyseisen luokituksen käyttöön. Kun tutkimuksessa käytetään useita havainnoijia on aina ongelmana, miten havainnoijat koulutetaan niin, että he varmasti luokittelevat valittuja havainnointikohteita samalla tavalla. (Anttila 1996, 218–219.)

Osallistuvan havainnoijan vuorostaan pitää osata muodostaa kenttätutkimuksen jälkeen havaintojen perusteella sellaisia luokituksia, että tutkimuskohteen toiminnan logiikka paljastuisi. Osallistuvassa havainnoinnissa luokitusta ei pysty useinkaan määrittämään ennalta. Tutkimusaineisto paljastaa vasta toistuvan tarkastelun avulla havaintojen säännönmukaisuuden ja poikkeavat havainnot tutkimusaineistossa. Luokituksen pitäisi olla sopivan tiheä ja tarkka. Samalla luokituksen pitäisi olla toisensa pois sulkeva, kuten ennalta jäsennellyssä havainnoinnissakin. (Anttila 1996, 218–219.)

Lisäksi havainnoija tarvitsee koulutusta havaintojen tuottamiseen tutkimusaineistosta.

Grönfors esittää, että koulutuksella voi harjaannuttaa havainnointiherkkyyttä, havainnoinnin suuntaamista ja yhdenmukaistamista muiden tutkijoiden kanssa. Viimeinen on erityisen tärkeää silloin, kun tutkimuksessa on useita havainnoijia. Grönfors esittää, että tärkeä osa havainnoijan koulutusta ja harjaantumista on saatujen tulosten keskinäinen vertailu ja tuloksista keskustelu muiden koulutettavien havainnoijien kanssa. (Grönfors 1985, 51.)

Tutkimustulosten kannalta on tärkeätä, että tutkija on koulutettu tekemään monipuolisesti havaintoja. Tutkijan tulee taitaa koko tutkimuskohteensa havainnointi omassa tutkimuksessaan. Havainnoinnin tavoitteet määrittävät, millaista havainnointitapaa on käyttävä. Siksi havainnointitutkija pitää olla koulutettu tekemään eri metodeilla havaintoja. Tutkijan pitää pystyä valitsemaan tutkimuksen tavoitteisiin sopiva havainnointitapa eikä niin, että hän havainnoi sillä, millä hän sattuu osaamaan. Havainnoijan pitää pystyä valitsemaan tarkkailevan havainnoinnin, osallistuvan havainnoin, aktivoivan osallistuvan havainnoinnin, kokemalla oppimisen tai piilohavainnoinnin välillä. Hänen pitää pystyä valitsemaan, käyttääkö hän vapaata vai kohdistettua havainnointia eri tilanteissa. Samaten, mikä on eri tilanteissaärkevin havaintojen muistiin kirjaamisen tapa ja lisäksi, milloin hän osallistuu aktiivisesti kohteen toimintaan, ja milloin ei.

Havainnoija voi harjaannuttaa havainnointitaitoaan missä ja milloin tahansa. Tilanteen ei tarvitse olla erikseen järjestetty. Kaikki arkipäivän tilanteet ovat sopivia järjestelmällisen havainnoinnin harjoitteluun. Harjoittelun kohteeksi käy yhtä hyvin ostoskeskus, kahvila, puisto, uimaranta kuin juna tai linja-auto. Havainnointia voi harjoitella tarkkailemalla, katsomalla ja kuuntelemalla erilaisia ympäristöjä, joista tutkimuskohde muodostuu. Näitä ovat tutkimuskohteen materiaallinen, taloudellinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja semanttinen ympäristö. Havainnoida voi niin ihmisympäristöä kuin ihmisten toimintaympäristöäkin. (Eskola, Suoranta 2000, 109.)

Otan seuraavana esimerkkinä kahvilan. Kahvilakulttuurin havainnoinnissa *materiaalinen ympäristö* tarkoittaisi, että havainnoidaan ja kirjataan muistiin esimerkiksi tilaa, tilajakoa,

rakennusta, kahvilan sijaintia, tilassa olevia esineitä ja tuotteita sekä materiaaleilla tuotettua visuaalista ilmettä koskevia asioita. Ensimmäinen kysymys on, mistä tunnistetaan, että kysymyksessä on kahvila eikä jokin muu paikka? *Taloudellisen ympäristön* havainnointi suuntautuu asioihin, jotka ovat merkkejä siitä, millä tavalla raha ja taloudelliset lainalaisuudet säätelevät kahvilan toimintaa. Esimerkiksi useimmissa kahviloissa asiakas voi käydä maksutta WC:ssä vain, jos hän ostaa jonkin kahvilassa myytävän palvelutuotteen.

Kahvilan *sosiaalisen ympäristön* havainnoinnissa tarkastellaan muun muassa, millaisia normeja ja sääntöjä ihmiset noudattavat kahvilassa ja millaisia rooleja he käyttävät siellä. Julkilausutut ja julkilausumattomat normit ja säännöt ohjaavat ihmisten sosiaalista käyttäytymistä, vaikka muita ihmisiä ei olisi paikalla. Kahvilan *kulttuuriseen ympäristöön* kuuluu pohtiminen, mikä on kahvilan ja kahviloiden kulttuurinen merkitys ja jopa, millä tavalla tämä merkitys on muuttunut vuosikymmenten aikana.

Kun havainnoidaan kahvilan *semanttista ympäristöä*, suunnataan huomio puheeseen ja teksteihin. Tällöin tutkija havainnoi, miten kahvilan asiakkaat tai henkilökunta kuvailevat kohdetta, miten he puhuvat siitä ja millaista kieltä he käyttävät kuvaillessaan kohdetta. Materiaalinen ympäristö sisältää usein tekstiä. Kahvilassa materiaaliseen ympäristöön lukeutuvat muun muassa esitteet tuotteista ja mainokset, joissa on tekstiä. Tästä syystä ne kuuluvat joko materiaaliseen ympäristöön tai semanttiseen ympäristöön. Tutkijan on tehtävä niin selkeä luokitusjärjestelmä tutkimuksessaan, että hän saa näiden kahden ympäristön välille selkeän ja perustellun eron. Muussa tapauksessa sama havainto saattaa sijoittua molempiin luokkiin. Tämä vuorostaan saattaa johtaa luotettavuusvirheisiin tutkimuksessa ja myöhemmin tuloksien tulkintaa koskeviin ongelmiin.

Ihmisympäristö on oma havainnoinnin kohde. Kun havainnoidaan ihmisympäristöä, tarkastellaan ihmisiä, jotka kahvilan toimintaan liittyvät. Kahvilan toimintaan liittyvät esimerkiksi asiakkaat, myyjät ja omistaja. Laajemmin ajateltuna myös viranomaiset ja muut sidosryhmät. Kahvilan ihmisympäristön havainnointi suuntautuu siihen, miten eri ihmiset

laadullisesti eri tavalla ovat keskenään vuorovaikutuksessa ja miten he ottavat paikan kahvilatilassa suhteessa toisiinsa.

Tilat on usein ajateltu jotakin toimintaa varten. Kahvilassa keskeinen toiminta on kahvilapalvelu. Kun tarkastellaan kahvilan *toimintaympäristöä*, kirjataan muistiin muun muassa, millaisista eri osa-alueista palvelutilanteet muodostuvat. Samalla tarkastellaan, millaista muuta kuin palveluun liittyvää toimintaa kahvilassa on ja millä tavalla toiminnot muodostuvat.

Kun tutkija tekee kahvilassa havaintojaan, hänen on pohdittava, millaista *muuta materiaalia* tutkimuskohteesta tulee kerätä. Tutkija havainnoi tutkimuskohteesta siis myös muun materiaalin tarvetta. Hän kysyy itseltään, mitä muita asioita kahvilatoimintaan liittyy, jotka eivät ole suoraan katsottavissa ja kuultavissa, haistettavissa ja maistettavissa tutkimuskohteessa? Tavoitteena on kattava kokonaiskuva kahvilatoiminnasta. Tällöin saattaa olla tärkeää havainnoida myös kahvilatoimintaan liittyvää dokumenttiaineistoa (ks. luku 1.3).

Erilaisten asioiden havainnointi ei ole yksinkertaista ja helppoa tutkimuskohteessa. Tämä johtuu siitä, että erilaiset asiat ilmenevät sananaikaisesti. Siksi rajanveto eri osatekijöiden välillä saattaa olla hankalaa. Esimerkiksi edellä esitettyjen ympäristöjen välinen rajanveto on kuin veteen piirretty viiva. Sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä saattaa olla hyvin vaikea erottaa toisistaan. Näin on myös ihmisympäristön ja sosiaalisen ympäristön välillä. Samaten materiaalsen ja semanttisen ympäristön välillä. Tästä syystä tutkijan on myös harjoitettava luokitusten, erojen ja erittelyiden tekemistä tutkimusaineistossa. Tutkimusaineisto luo kehykset sille, mihin erottelu ja erittely suunnataan. Kokonaisuus, tutkimusongelma ja teoria vuorostaan antavat suuntaa, mihin ryhmiin havainnot saattavat olla perusteltua sijoittaa tutkimista ja tulkintaa varten.

Havainnoijan koulutuksen tavoite on harjaannuttaa tieteelliseen havainnointiin. Tieteellisen

havainnoinnin perusta on ihmisen kyky tehdä arkipäivän havaintoja. Havainnointikoulutus antaa välineitä oman havainnointitavan kriittiseen tarkasteluun ja arkipäivän, ehkä hyvin mielivaltaisen, havainnointitavan ylittämiseen. Kriittisen tarkastelun sekä toisten havainnoijien kanssa vertaillen ja keskustellen omista havainnoista, havainnoija jalostaa havainnointitaitoaan. Tästä seuraa, että omassa itsenäisessä tutkimuksessaan, hän osaa kysyä kriittisesti tutkimustilanteesta, mitä hän havainnoi ja miten hän havainnoi. Hän oppii perustelevaan ratkaisunsa luotettaviin havaintoihin johtavilla tutkimusmetodeilla. Lisäksi hän oppii pitämään havainnointitutkimuksensa tavoitteena tieteellistä ja eettistä tutkimusta.

HARJOITUS 3. Erilaisten ympäristöjen erottelu tutkimuskohteessa.

1) Valitse itsellesi mieluisa julkinen kohde kuten kahvila, ravintola, linja-auto, juna, rautatieasema, ostoskeskus, marketti, tori tai puisto.

2) Mene valitsemaasi kohteeseen ja havainnoi. Pohdi, mitkä ominaisuudet luokittelisit kohteessa

materiaaliseen ympäristöön,

taloudelliseen ympäristöön,

sosiaaliseen ympäristöön,

kulttuuriseen ympäristöön,

semanttiseen ympäristöön,

ihmisympäristöön ja

ihmisten toimintaympäristöön?

3) Lisäksi pohdi, mitkä havainnot aiheuttavat vaikeuksia luokan valitsemisessa? Pohdi myös perusteluja, millä saisit havainnot yksiselitteisesti kuulumaan vain yhteen luokkaan?

1.3 Tutkimuskohteista

Aiemmin totesin, että tutkimusaineiston kerääminen havainnoinnilla on yhtä hyvin

kuuntelemista, katselemista, haistamista ja maistamista. Katseleminen ja kuunteleminen suunnataan koko tutkimuskohteeseen. Tällöin ei riitä, että tutkija havainnoi vain tutkimuskohteen jäsenten toimintaa ja/tai haastattelee heitä. Havainnointia käyttävän tutkijan on suunnattava mielenkiintonsa kaikkeen, mitä tutkimuskohteen jäsenet ovat tuottaneet toiminnallaan. Hänen tulee olla kiinnostunut kaikesta siitä, mikä mahdollisesti antaisi mielekkäitä vastauksia ja kuvauksia tutkimusongelmaan, tutkimuskohteelle asetettuihin kysymyksiin ja edistää tutkijan omaa ymmärrystä tutkimuskohteesta. Hirsjärvi et al. (2005, 183) muistuttavat, että havainnointi ei välttämättä tarkoita läheistä kontaktia tutkittaviin. Havainnointiaineistoa voi kerätä myös kuva-, esine- ja tekstimateriaalista. (Silverman 2001, 100, 57, 128–129, 193.)

Tutkimushavaintoja voidaan tehdä teksteistä, tilanteista, tapahtumista, esineistä (kulttuuriset artefaktit), ihmisen puheesta tai käyttäytymisestä kuten eleistä, ilmeistä, asennoista, liikehdinnästä. (Anttila 1996, 218; Plowman 2003, 32–33.) Niin ikään havainnot ovat löydettävissä eri lähteistä, joten aina ei tarvitse itse kerätä kaikkea tutkimusaineistoa. Eskola, Suoranta kehottavat aina ennen kentälle lähtemistä pohtimaan vielä kerran, onko mahdollista kerätä tutkimusaineisto jollakin muulla tavalla kuin esimerkiksi osallistuvalla havainnoinnilla. Tutkimusaineiston keräämisestä säästyviä voimia kannattaa heidän mukaansa siirtää tutkimuksen tulkinnalliseen työhön, mikäli se on mahdollista. (Eskola, Suoranta 2000, 117–118.)

Tutkimukseen tarkoituksenmukaista havaintoaineistoa voi löytää yhtä hyvin tutkittavan haastattelusta kuin erilaisista tutkittavia koskevista dokumenteista. *Dokumenttiaineistoon* kuuluvat muun muassa julkaistut tekstit, arkistomateriaalit, kertomukset, elämäkerrat, kirjeet, valokuvat, elokuvat, videonauhoitteet ja esineistö. Samoin merkittävää dokumenttiaineistoa ovat lait ja asetukset, hallinnolliset päätökset, viralliset kirjeet, viranomaisten ohjeet, kirkonkirjat, henkikirjoitusrekisterit ja muut julkaistut rekisteriaineistot tai hakuteokset. Niin ikään dokumenttiaineistoa ovat yhdistysten, yritysten ja laitosten vuosikertomukset, tiedotusmateriaalit, pöytäkirjat, historiikit, oppilasmatriikkelit,

sukuhistoriat, audiovisuaalinen aineisto, kokoelmat, museot ja nauhoitteet. Lisäksi dokumenttiaineistoksi luetaan ajankohtaan liittyvät artikkelit, sanomalehdissä julkaistut uutiset tai haastattelut, tilastot tai kaunokirjallisuus. (Anttila 1996, 239, 277–278.)

Lisäksi havainnoida voi sähköisessä muodossa olevia dokumentteja kuten tutkittavien tuottamia sähköpostiviestejä, kotisivuja tai blogeja. Myöskin internetissä olevat chattipalstat, sähköpostilistat, web-palstat ja roolipelit kuuluvat dokumentteihin, joita voi tutkia. Samaten tutkittavien tekstiviestit. Nuortevan mukaan verkkoympäristö on yleistynyt etenkin nuorten tutkijasukupolvien käytössä. He käyttävät yhä useammin verkosta saatavaa materiaalia tutkimusaineistona. (Silverman 2001, 128–136, 196–198; Kuula 2006, 169–199; Nuorteva 2006, 22.) Jos valitset tutkimuksesi havainnointiaineiston internetistä, suosittelen tutustumaan internet-tutkimuksen etiikkaan ja eettisiin kysymyksiin internet-tutkimuksessa kirjassa Kuula, A. 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. (sivut 169–199.) Lisäksi kannattaa tutustua verkkoaineistojen ja internetin lähdekritiikkiä koskevaan artikkeliin: Nuorteva, J. 2006. "Lähdekritiikki". Teoksessa *Hyvä kirja*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry. (13–26.)

Dokumenttimateriaalit voidaan jakaa *yksityisiin dokumentteihin*, joita ovat yksityisten henkilöiden tuottama materiaali, (elämäkerta tai päiväkirja) ja *joukkotiedotuksen tuotteisiin* (sanomalehdet, televisiohaastattelut, viranomaistiedot/ arkistot). Yksityisten dokumenttien käytössä on rajoitteita. Tutkimusta varten kerättyjen yksityisten dokumenttien, kuten esseen, ainekirjoituksen tai kirjoitelman käyttö edellyttää tutkimusaineistona, että tutkittava kykenee kirjoittamaan ja myös ilmaisee itseään parhaimmillaan kirjoittamalla, mikäli aineisto ei ole jo olemassa ennen tutkimusta. Joihinkin joukkotiedotuksen tuotteisiin vuorostaan liittyy luvanvaraisuus, joka pitää ottaa huomioon, kun suunnittelee tutkimusta. Tutkittavia koskevat viranomaistiedot ovat aina luvanvaraisia. Lupa tarvitaan sekä tutkittavalta itseltään että viranomaiselta kirjallisesti. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 86; Kuula 2006, 85.)

Laadullista tutkimusmenetelmää käyttävä tutkija usein haastattelee tutkimuskohteen jäseniä

ja kerää selostuksia, joiden avulla hän kuvaa tutkimuskohteen jäsenten käytöstapoja, käyttäytymistapoja, arkielämän tilanteita ja "erikoistilanteita", joita ovat esimerkiksi juhlat. Silverman toteaa, että valmiina olevat tekstiaineistot ovat erittäin antoisia tutkimusaineistoja muun muassa etnografille (ks. luku 2.2.4 ja 3.1.2). Etnografi kerää tutkimusongelmastaan riippuen tekstiaineistona esimerkiksi kulttuurin, yhteisön tai organisaation kertomuksia, ilmauksia, sananparsia, metaforia, kuvia, satuja ja musiikkiteoksia. Samaten hän saattaa kerätä uskomuksia ja rituaaleja siinä muodossa, miten ne on dokumentoitu ja kirjallisesti saatavilla. (Alasuutari 1996, 65; <http://vartolog.blogs.fi/>; Silverman 2001, 128.)

Liike-elämässä ja muotoilun suunnitteluprosesseissa kerätään havainnointiaineistoa usein päätöksenteon tueksi ja taustoittamaan suunnittelutyötä. Näissä yhteyksissä havainnointiaineiston kerääminen tapahtuu tieteellisiä metodeja soveltaen. Havainnointiaineistoa saatetaan kerätä eri toimijoiden aivoriivistä ja seminaareista, kuten tehtiin Seattlen kirjaston suunnitteluprosessin taustatutkimuksessa. Kyseisen suunnitteluprosessin toteutti 35-vuotiaan arkkitehdin Joshua Prince-Rasmusin johtama *Office for Metropolitan Architecture* eli *OMA:n New Yorkin osasto*. Suunnitteluprosessin taustatutkimuksen havainnointiaineisto muodostui aivoriivistä, jossa pohdittiin uuden vuosituhannen kirjaston ominaisuuksia, OMA:n seattlelaisen arkkitehtitoimiston LMN:n ja Seattlen kirjaston edustajien tutustumisista 20 kirjastoon Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa, seminaarista, jossa teollisuusjohtajat ja futuristit visioivat tulevaisuuden kirjastoa sekä seminaarista, joka järjestettiin kirjastotyöntekijöille.

Kirjastotyöntekijöille järjestetyssä seminaareissa pohdittiin, millä tavalla arkkitehtuuri voisi hyödyntää heidän työtään. Vasta tämän jälkeen lähdettiin suunnittelemaan kirjastoa, josta tuli New Yorkin nykytaiteen museon arkkitehtuurin ja muotoilun apulaiskuraattorin Tina di Carlon mielestä lähihistorian paras rakennus, joka muistetaan mestariteoksena. (McGregor 2005, 50, 52–53.)

Miksi havainnoijat keräävät tutkimukseensa myös muuta tutkimusaineistoa kuin, mitä havainnoinnilla on mahdollista saada? Havainnointitutkimuksen tutkimuskohde on aina monitasoinen. Jokainen taso avautuu eri tavoin tutkijalle havainnoitavaksi. Joihinkin tasoihin riittää, että tutkija kerää haastatteluja. Joku taso avautuu parhaiten tutkimuskohteesta saatavilla dokumenttiaineistoilla, kuten tutkittavien tuottamilla kirjoitelmilla tai heidän sähköpostiviesteillään. Jokainen tutkimuskohdetta käsittelevä materiaali kuvaa ja painottaa todellisuutta tietyllä tavalla ja tuo tutkimusongelmasta aina uusia puolia esiin. Dokumenttiaineistolla saavutettu taso saattaa jäädä saavuttamatta osallistuvan havainnoinnin, aktivoivan osallistuvan havainnoinnin, kokemalla oppimisen tai kohdistettujen haastattelun avulla ja päinvastoin.

Havainnointitutkimusta tekevän tutkijan ei useinkaan kannata kerätä vain yhdenlaista tutkimusaineistoa tutkimuskohteestaan. Erilaisilla tutkimusaineistoilla tutkija voi varmistaa havaintojaan, niistä tekemää tulkintaansa ja tulkintansa rajoja paremmin kuin yhdellä tutkimusaineistotyyppillä. (Ks. Kuva 2. *Esimerkki tutkimuskohteen eri tasoista.*)

Lisämateriaalin tarkoituksenmukaisuudesta

Tutkimusaineiston laajentaminen havainnoista ja haastattelusta dokumenttiaineistoihin ei kuitenkaan pidä tapahtua mielivaltaisesti. Tutkijan on pohdittava ennen lisätutkimusaineiston valitsemista ja erittelyä, miltä osalta tai osilta tutkimusaineistoa pitää laajentaa? Onko havainnointi paljastanut sellaisen kysymyksen, jota tutkimuksessa ei ole otettu huomioon tai sitä on aiemmin vähän tutkittu? Joissakin tapauksissa havainnointia pitää laajentaa jostakin teemasta tai aihealueesta, koska havainnointi ei anna riittävästi tietoa tai tieto jää yksipuoliseksi. Joskus havaittujen asioiden merkitys on varmistettava asiaa koskevien haastattelujen avulla, jotta tulkinta on mahdollista tai mielekästä tehdä.

Tämän jälkeen on mietittävä, missä on saatavissa tutkittavaa asiaa syventävä tutkimusaineisto? Onko tuo tutkimusaineisto saatavissa tutkittavilta henkilökohtaisesti?

Tällöin tutkijan on pohdittava erikseen, onko tutkijan ja tutkittavien tutkimussuhde niin onnistunut, että tutkittavan henkilökohtaisen aineiston saaminen havainnointikohteeksi on mahdollista? Joskus tutkimusaineistoa on laajennettava viranomaisaineistoilla. Tällöin tutkijan pitää pohtia, onko tutkimusaineisto saatavissa viranomaisten arkistoista tai rekistereistä? Mistä ja keneltä luvat on haettavissa aineiston käyttöön? Aiemmin jo totesin, että viranomaisaineistojen käyttäminen tutkimuksessa tarvitsee yleensä sekä asianomaisen että viranomaisen luvan. Tutkittavien on hyvä tietää etukäteen, jos heitä koskevaan havaintoaineistoon on aikomus yhdistää viranomaisilta saatavaa tietoa. Tämä saattaa vaikuttaa tutkittavan päätökseen osallistua ylipäättänsä koko tutkimukseen.

HARJOITUS 4. Dokumenttiaineiston valinta.

Harjoituksessa kaksi valitsit tutkimuskohteeksi julkisen kohteen, kuten kahvilan, ravintolan, linja-auton, junan, rautatieaseman, ostoskeskuksen, marketin, torin tai puiston. Saatoit valita myös jonkin muun julkisen kohteen. Jatka valitsemasi kohteen tarkastelua.

- 1) Pohdi, millaista dokumenttiaineistoa tutkimuskohteesta on saatavissa?
- 2) Mistä tai keneltä dokumenttiaineisto on saadaan?
- 3) Tarvitseeko dokumenttiaineiston käyttö asianomaisen ja viranomaisen luvan?
- 4) Millä tavalla saatavilla olevat dokumentit painottavat tutkimuskohdetta?

Lähdekritiikki

Kuten edellä totesin, havainnointitutkimuksessa käytetään monenlaisia tutkimusaineistoja. Kuva-aineistoja lukuun ottamatta aineisto muuttuu tutkimuksen kuluessa tekstiksi. Tekstejä ovat muun muassa *tutkimushaastattelut*. Nauhoitetut tutkimushaastattelut ja muut äänitallenteet ovat tekstejä, koska ne usein muutetaan litteroinnin avulla tekstiksi, joita tutkitaan (ks. liite 1. Tutkimusaineisto). Tutkimuksessa harvoin tutkitaan suoraan äänitallenteita. Tekstejä ovat myös *tutkittavien tuottamat tekstit*, kuten kirjoitelma tai essee omasta elämästään, jotka tutkija on pyytänyt kirjoittamaan erityisesti tutkimuksensa käyttöön. Lisäksi tutkimuksissa käytetään tekstejä, *dokumentteja* kuten rekisterit tai hallinnolliset

päätökset, jotka ovat tuotettu alun alkaen muuhun kuin tutkimuskäyttöön. (Silvermann 2000, 40; Vilka 2005, 115–119.)

Verkkoympäristö on helppokäyttöinen ja nopea tiedon tuottamisen väline. Verkkoympäristö sisältää valtavasti materiaalia, jota voi hyödyntää havaintoaineistona tutkimuksessa. Nuorteva toteaa, että kuka tahansa voi tuottaa verkkoon tietoa ja kuka tahansa sen myös löytää. Tiedon tuottamista ei valvota samalla tavalla kuin painotuotteissa ja tiedotusvälineissä. Siksi lähdekritiikin merkitys on entisestään kasvanut tiedon käytössä. Tieteellisen metodin käyttö ei ole tae luotettavalle ja moitteettomalle tiedolle. (Nuorteva 2006, 14–16.) Parempi tae on luotettavalle tiedolle, että tietää kuka tiedon on tuottanut, kuka sen on julkaissut ja millainen maine heillä on luotettavan tiedon julkaisijana.

Tutkijalta edellytetään aina lähdekritiikkiä, kun hän käyttää tutkimuksessaan muuhun kuin tutkimustarkoitukseen tuotettua kuva-, esine- ja tekstimateriaalia. Perinteisesti lähdekritiikki jaetaan, varsinkin historiatieteissä, ulkoiseen lähdekritiikkiin ja sisäiseen lähdekritiikkiin. *Ulkoinen lähdekritiikki* keskittyy materiaalin fyysiseen olemukseen. Esimerkiksi viranomaistekstin kohdalla tarkastellaan, mikä on materiaalin kulttuurinen aika ja paikka. Tällöin kysytään, milloin ja mihin tarkoitukseen teksti on tuotettu? Onko teksti tyypillistä ajalle, jolloin sen oletetaan olevan laadittu? Missä lähde on säilynyt ja miksi juuri siinä paikassa? *Sisäinen lähdekritiikki* keskittyy esimerkiksi tekstin sisältöön, kirjoittajaan, sanavalintoihin ja tyyliin. Sisäinen ja ulkoinen lähdekritiikki ovat aina osa havainnoitavan tekstin luotettavuuden arviointia. (Nuorteva 2006, 18–21.)

Luostarinen ja Väliverronen toteavat, että tavallinen virhe tutkimuksessa on puutteellinen lähdekritiikki. Usein ensikäden (primääriset lähteet), toisen käden (sekundaariset lähteet) ja kolmannen käden lähteet (tertiariset lähteet) sekoittuvat. *Ensikäden lähteet* ovat aina alkutekstejä. Paloseen viitaten Luostarinen ja Väliverronen esittävät, että *toisen käden* lähteiksi luetaan materiaali, joka perustuu kirjoittajan omakohtaiseen kokemukseen, itsenäiseen tutkimukseen ja paneutumiseen alkutekstiin. Niin ikään alkutekstiin paneutumisen

tulee täyttää lähdekritiikin vaatimukset. *Kolmannen käden* lähteitä ovat tekstejä, jotka eivät perustu itsenäiseen tutkimukseen alkuteksteistä. Näitä ovat muun muassa oppikirjat ja hakuteokset. (Luostarinen ja Väliverronen 1991, 209–210.)

Tutkimuksessa tulee välttää puutteellista lähdekritiikkiä. Kun tutkimukseen valitsee havaintomateriaaliksi dokumenttiaineistoa tai muuta teksti-, kuva- ja esinemateriaalia, on materiaali aina ensin arvioitava kriittisesti. Lähdekritiikkiä ja arviointia voit toteuttaa esimerkiksi seuraavien kysymysten avulla:

Kuka materiaalin (kuvan, tekstin tai esineen) on koonnut tai tehnyt?

Mikä on kirjoittajan, kuvan tekijän tai esineen muotoilijan tunnettuus ja arvovalta?

Missä ja milloin teksti on koottu tai kuva tai esine on tuotettu?

Mihin tarkoitukseen teksti on koottu, kuva tai esine on tuotettu?

Millainen maine tekstillä, kuvalla tai esineellä on?

Mikä on tekstin, kuvan tai esineen käyttöyhteys?

Mikä on tekstin tai kuvan uskottavuus eli kuka tai mikä taho on tekstin julkaisija tai kuvan tuottanut?

Kuka on esineen valmistuttaja?

Mikä on tekstin tai kuvan sisältö?

Mihin tutkimusongelman tasoihin tekstin tai kuvan sisältö tai esine vastaa?

Miten kattavaa lisämateriaali on oman tutkimuksen tutkimusongelman kannalta?

(vrt. Alasuutari 1994, 86; Hirsjärvi et al. 2005, 101–103; Anttila 1996, 279, 318–320; Vilkka, Airaksinen 2003, 72–77.)

Mikä on hyvää lisämateriaalia havainnointiaineistolle? Mikä on hyvä lähde? Tutkijalle suuri ongelma saattaa olla tutkittavaa asiaa koskevan hyvän havainnointiaineiston tai lähteen löytäminen. Sen jälkeen löydetyn aineiston soveltuvuus omaan tutkimukseen pitäisi kyetä

arvioimaan kriittisesti. Vasta sen jälkeen aineistoa voi käyttää omassa tutkimuksessa. Luostarinen ja Väliverronen muistuttavat, että monet lähdeaineiston hankinnan ongelmat ovat käytännöllisiä. Niin on myös dokumenttiaineistojen kohdalla. Hyvän lähde- ja dokumenttiaineiston löytäminen edellyttää hyviä suhteita tutkittaviin ja heidän suhdeverkostoonsa, kirjastonkäyttötaitoja, kollegoiden, asiantuntijoiden ja ohjaajien käyttöä, kielitaitoa, taitoa lähdekritiikin käyttöön sekä riittävää aikaa tutkimuksen tekemiseen. Luostarisen ja Väliverronen mukaan hyvän lähteen löytämiseen auttaa myös "jonkinlaisen tieteellisen hajuainistin harjaantuminen". (Luostarinen ja Väliverronen 1991, 208–209.)

Edellä totesin, että internet sisältää paljon mahdollista havainnointiaineistoa tutkimuksiin. Se on myös toimiva, kun haluaa omalle tutkimukselleen vertaisryhmän kommentointia, apua oman aiheen kehittämisessä tai vinkkejä hyvän lähdeaineiston etsimiseen. Muun muassa blogit ovat yleistymässä nopeasti tieteellisessä työskentelyssä ja tuotekehittämisessä (ks. <http://jkemppainen.com>.)

Varto muistuttaa, että 1900-luvun hedelmällinen kenttätyöaikakausi synnytti runsaasti kirjastoihin tutkimusaineistoa, jota ei ole vielä ollenkaan tutkittu. Samaten kirjastoissa on aineistoa, joka odottaa, että se tulisi uudelleen tutkituksi. Tämä tutkimusaineisto on jäänyt Varton mukaan aiemmin tutkimuksesta sivuun. Varto esittää, että olemme nyt tutkimuksessa uudenlaisessa tilanteessa: "tutkimus, maailman tila ja kiinnostuksemme ovat tehneet uudet näkökulmat ja tutkimusasetteet haastaviksi. Aineistot siis ovat vasta nyt näkyvillä, vaikka ne olisivat olleet jo kauan olemassa". Varton mukaan elämänkerta-tutkimukset ovat hyvä esimerkki tästä. "Aineistot ovat olleet olemassa ja niitä on tarkasteltu historian dokumentteina, mutta vasta lyhyen aikaa ne on otettu itse-kertovina elämänkuvauksina, joilla on dokumenttia vahvempi merkitys: ne kertovat itse elämää. Vastaavalla tavalla omaelämäkerrat on otettu tutkimuksen aineistoksi, ei enää kriittisesti arvioiden, mikä niissä on totta ja mikä ei, vaan tapana kertoa elämästä". (<http://vartolog.blogs.fi/>.)

HARJOITUS 5. Dokumenttiaineiston lähdekritiikki.

Harjoituksessa kaksi tutkit tiettyä julkista kohdetta. Harjoituksessa kolme pohdit, millaista dokumenttiaineistoa kohteesta on löydettävissä. Tässä harjoituksessa harjoittelet lähdekritiikin käyttöä. Arvioi edellisessä harjoituksessa valitsemaasi kuva- ja/tai tekstiaineistoa tai valitsemaasi esineistöä seuraavien kysymysten avulla:

kuka on koonnut tai tehnyt materiaalin (kuvan, tekstin tai esineen)?

mikä on kirjoittajan, kuvan tekijän tai esineen muotoilijan tunnettuus ja arvovalta?

missä ja milloin teksti on koottu tai kuva tai esine on tuotettu?

mihin tarkoitukseen teksti on koottu, kuva tai esine on tuotettu?

millainen maine on tekstillä, kuvalla tai esineellä?

mikä on tekstin, kuvan tai esineen käyttöyhteys?

mikä on tekstin tai kuvan uskottavuus eli kuka tai mikä taho on tekstin julkaisija tai kuvan tuottanut?

kuka on esineen valmistuttaja?

mikä on tekstin tai kuvan sisältö?

Mikäli sinulla on muotoiltuna tutkimusongelma (teet harjoituksen esimerkiksi omassa tutkimuksessasi), pohdi lisäksi,

mihin tutkimusongelman tasoihin tekstin tai kuvan sisältö tai esine vastaa?

Miten kattavaa lisämateriaali on oman tutkimuksen tutkimusongelman kannalta?

1.4 Hiljainen tieto tutkimuskohteena

Mitä on hiljainen tieto?

Hiljaisella tiedolla tarkoitetaan tietoa, joka on hankittu aistimalla, tekemällä ja harjaantumalla. Tieto muodostuu henkilökohtaisen kokemuksen avulla esimerkiksi

seuraamalla ja toistamalla toisen tekemistä. Yhteisen tekemisen kautta esimerkiksi ammatillinen taito ja tieto, suhtautumis- ja ajattelutavat, ilmeet ja eleet siirtyvät ammattilaissukupolvelta toiselle. Ammatillisessa tekemisessä noudatetaan aina jonkinlaisia sääntöjä tai ohjeita, jotka opitaan seuraamalla eikä niitä ole kirjattuna mihinkään. Näitä sääntöjä ja ohjeita ei tekijä osaa välttämättä selittää sanallisesti toiselle, koska koettua on joskus vaikea ilmaista täsmällisesti. Anttila (1996, 443) kutsuu tuota tietoa julkilausumattomaksi tiedoksi. Kyse ei ole hänen mukaansa pelkästään tiedosta vaan samanaikaisesti tavasta suhtautua tietoon ja kyvystä soveltaa tietoa. (Polanyi 2002, 53, 65, 86–88.)

Polanyi (2002, 373) käyttää edellä kuvatusta ilmaisua *tacit knowledge*. Polanyn mukaan kyse on jonkinlaisesta "sisäisestä tiedosta". Hirsjärvi, Hurme (2001, 160) käyttävät vastaavasta ajatuksesta sanaa piiloinen. Ymmärtääkseni Hirsjärvi, Hurme eivät kuitenkaan viittaa piiloisella hiljaiseen tietoon. Sitä vastoin he viittaavat sillä kaikkeen tietoon, joka on tiedostamatonta tutkittavalle.

Tutkimuksessa toisten hiljainen tieto tulee havaituksi vasta, kun tutkija on päässyt tutkimuskohteeseen sisälle. Elämisen avulla tuotettu hiljainen tieto on luonteeltaan Polanyn sanoin henkilökohtaista tietoa (personal knowledge). Sen saavuttaminen edellyttää tutkijalta älyllistä mielenkiintoa ilmiöihin ja asioihin, halua tekemiseen ja vastuuta. Hiljainen tieto on myös tutkijan tietoa, joka odottaa paljastumista vuorovaikutuksessa tutkimuskohteen jäsenten kanssa. Tämä tarkoittaa, että tutkimukseen kuuluva tieto on teoreettisen ohella myös käytännöllistä ja henkilökohtaista tietoa, jonka oppii vain tutkimalla. Myös tämä tieto on usein äänetöntä. (Polanyi 2002, 53, 65, 86–88; Vilkkä, Airaksinen 2004; 11–13, 12–21; Vilkkä 2005, 121; Anttila 1996, 58.) Polanyi esittää teoksessaan *The Tacit Dimension* (1983), että *hiljainen tieto* on tärkeä tutkimuskohteena, koska sen avulla saadaan uusia havaintoja tutkittavaksi ja siten myös uutta tietoa. Hiljainen tieto on perusta kaikelle tiedolle.

Tiedon löytäminen toiminnassa

Tiedon löytäminen toiminnassa on hyvin tavallista kaikille ammatillisille toimijoille eikä vain havainnointitutkimustaan tekeväälle tutkijalle. Ammatillinen tieto, taito ja sivistys sekä ammattikulttuuri opitaan soveltamalla ammatillista tietoa käytännössä, ammatillisissa yhteyksissä. Ammatilainen argumentoi oppimaansa vuorovaikutussuhteessa toiselle ammatilliselle tekemällä, toistamalla tekoa ja löytämällä teon sääntö, ohje tai teon juoni. Joskus tieto siirtyy ammatilliselta toiselle sanallistamalla, puhumalla tai kirjoittamalla. (Vilka 2005, 11–13, 173; Siitonen 2004, 276.)

Tiedon saavuttaminen toiminnassa on verrattavissa oppimiseen *mestari–kisälli* –suhteessa eli oppipoikajärjestelmässä. Se on ammatillisen taidon ja tiedon oppimisessa yhä edelleen keskeinen tapa. Tutkijalta se edellyttää toimijana sellaisia ominaisuuksia kuin itsenäisyyttä, ajatteleminen, tutkivaa, kehittävää ja kokeilevaa tutkimusotetta, ongelmanratkaisukykyä ja keskustelutaitoa ammattilaisten kanssa. Tutkimuskohteen kulttuurinen tieto on usein hiljaista. Tutkijalta sen tunnistaminen vaatii erityistä taitoa, koska tavoitteena ei ole vain tutkimuskohdetta koskeva tieto. Tavoitteena on myös havainnon ymmärtäminen suhteessa tutkimuskohteeseen kokonaisuutena. Tämä johtuu siitä, että mikään yksittäinen havainto ei voi olla olemassa kuin suhteessa kokonaisuuteen, josta se on. (Polanyi 2002, 53–54; Tynjälä 2002, 134; Hakkarainen, Lonka, Lipponen 1999, 177.)

Toiminnassa olevan tiedon löytyminen on kuitenkin tutkimuksella vaikeaa. Heritagen mukaan Garfinkel osoittaa onnistuneesti, että monet ammatit, joita sosiaalitieteet tutkivat, ovat tärkeitä ja merkityksellisiä. Sitä vastoin niitä koskevat tutkimustulokset ovat ongelmallisia. Tutkimustuloksissa usein kuvataan ammatteja ulkopäin. Kuvauksen kohteena tutkimuksissa usein on työntekijöiden tulotaso, sosiaaliset verkostot ja roolit, mutta ei se, *mikä tekee kyseisistä ammateista merkityksellisiä* eli sitä, *mitä ne ovat*. Siksi ammatinharjoittajat eivät useinkaan tunnista itseään ja toimintaansa tutkimusraporteista. He pitävät kuvauksia itsestään harhaanjohtavina. Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa on ongelmana, että ammatillisen toiminnan koettu todellisuus muunnetaan sosiaalitieteen

kuvauskäytänteihin soveltuviksi kohteiksi. Hiljaisena oleva tieto ei näin ollen tule tutkimuksissa näkyväksi. Heritagen mukaan Garfinkel kysyy: Miten tutkittavan ammatin tehtävät suoritetaan? Miten tunnistetaan kuvaus juuri tiettyksi ammatiksi? Miten ammattilaisen puhe kuvaa juuri tiettyä ammattia? Mikä on tutkittavan ammatin omin erityislaatu? Mikä tekee sen "siksi joksikin"? (Heritage 1996, 298–300.)

Tutkimustulosten antaman kuvauksen vastaavuus tutkittavien kokemuksen kanssa ei ole vain ammatteja koskevan tutkimuksen tai sosiaalitieteen ongelma. Se on laadullisen tutkimusmenetelmän ja sitä käyttävän tutkijan jokaiseen tutkimukseen liittyvä perusongelma, kun tutkimuksen kohteena on hiljainen tieto. Kuten edellä totesin, ammatillinen toiminta on hyvin pitkälle hiljaista tietoa. Se ei ole piilossa tai kätkeytynä, mutta se ei välttämättä asetu kiltisti tutkittavaksi tieteen metodien haluamalla tavalla. Menetelmät löytävät helpoiten sen, mikä on sanallistettavissa. Ne löytävät parhaiten myös sen, mikä vastaa meillä jo olevia käsite- ja ajattelumalleja, kuten Anttila (1996, 221) toteaa.

Polanyi mukaan hiljainen tieto edellyttää tutkijalta sitoutumista ja elämistä kysymyksen tai ongelman kanssa. Tähän tietoonsa tutkijan pitäisi luottaa. Meillä on tutkijana olemassa esitieto, jonka intuitiivisesti hallitsemme. Tutkiminen on elämistä tämän tiedon kanssa ja kysymyksenasettelua suhteessa siihen. Tutkijalla pitää olla kyky ennakoita tietoa ja lähestyä tietoa kysymyksellä. Tutkijalta se edellyttää kykyä löytää inhimillisen toiminnan tavanomaisimpia yksityiskohtia ja rajoja sekä taitoa kuvata tallenteitaan, tutkimusaineistoaan kurinalaisesti sellaisena kuin se on olemassa tutkimuskohteelle. (Polanyi 1983, 21–25; Heritage 1996, 301.)

Hiljainen tieto paljastuu vuorovaikutuksessa. Hiljaisen tiedon ehdot ovat sitä kuvaavat sanat ja merkitykset, jotka löytyvät sanoille. Hiljaisessa tietämisessä tieto on samanaikaisesti sekä lähellä (proximal) ja etäällä (distal). Me saatamme havainnoidessamme kadottaa havainnon ja havainnon mielen, jos vain toistamme havaintoa rutiininomaisesti ja käytämme vain tietoista toimintaa. Esimerkiksi toistamalla monotonisesti sanaa emme löydä sanan merkitystä. Vasta,

kun asetumme tutkimuskohteen kanssa elämään, puhumaan ja toimimaan, tavoitamme sekä sanan että merkityksen. Toisin sanoen, kun asetumme tutkimuskohteen jäsenten kanssa vuorovaikutukseen, käymme dialogia hiljaisen tiedon kanssa. Siten myös toimintaa kuvaavat sanat saavat toisenlaisen merkityksen kuin ulkopäin tutkien. Täten tavoitamme taidon ja osaamisen, sanan ja merkityksen. Samalla tutkija tavoittaa kyvyn tutkia ja kysyä miksi. Uuden löytäminen edellyttää kykyä elää kysymysten kanssa. Tätä taitoa ei korvaa mikään teoria. Teoria antaa meille informaatiota. Sitä vastoin Polanyin mukaan teoreettinen tieto yksin ei anna meille kykyä kysyä, miksi. (Polanyi 1983, 11–13; 20–21, 24.)

Lyhyesti voisi todeta, että hiljainen tieto tutkimuskohteessa on löydettävä eläen, kokemalla ja oppimalla. Havainnointi tutkimusaineiston keräämisen tapana (ks. luku 2.2) lienee toimivin, kun tutkitaan toisia koskevaa hiljaista tietoa. Metodina se lienee herättää parhaiten myöskin tutkijan oman kyvyn tutkia. Havainnoinnissa tutkija elää ja kokee yhdessä tutkittaviensa kanssa ja siten ehkä tavoittaa jotakin paremmin hiljaisesta tiedosta kuin esimerkiksi käyttämällä ainoastaan haastattelua. Asiaa voisi verrata toimintaelokuvan näyttelijän rooliin. Näyttelijän on opeteltava roolin vaatimat taidot yhdessä harjaantuneen henkilön kanssa, jotta rooli olisi uskottava. Tästä syystä näyttelijät saattavat joutua opiskelemaan rooliinsa liittyviä taitoja kuten taistelulajeja, ratsastustaitoa tai viulun soittoa. Vasta harjoittamalla lajia koskevat sanat saavat merkityksensä.

Tähän haluan lisätä vielä, että tutkimmepa maailmaa miten tahansa, havaintomme ja tietomme siitä jäävät aina hämäräksi, ambiguiteetiksi. *Mikään metodi ei paljasta totuutta sellaisenaan.* Se ei tarkoita, että tietoisuutemme tai olemisemme olisi epätäydellistä, kuten Merleau–Ponty muistuttaa. Tutkijan, ainakin harjaantumattoman tutkijan ongelma on yleensä, että hän tavoittelee täydellistä kuvausta tutkimuksellaan. Tutkimuksella emme saa täydellistä kuvaa asioista, mutta siitä huolimatta viisastumme ja kykenemme toimimaan paremmin ja tietämään enemmän. (Merleau–Ponty 1945, 383.)

Seuraavassa luvussa esitän, mitä havainnointi on tietoisesti valittuna metodina tutkimuksessa.

Havainnointi on metodi, jolla voi kerätä tutkimuksessa tutkimusaineistoa. Havainnointi on myös taitoa tutkia. Ilman havaintojen tekemistä, kokoamista, erittelyä, yhdistelyä ja tulkitsemista ei ole tutkimusta.

HARJOITUS 6. Vertailu annetun kuvaksen ja tulkinnan vastaavuudesta.

Tämä harjoitus onnistuu parhaiten parityönä tai ryhmätyönä.

1) Kuvaa tai kuvatkaa vapaasti toisille, *millainen ammatti* jokin itsellesi tuttu ammatti on? Voit myös valita tulevan ammattisi tai tieteenalasi ammattinimikkeen, kuten sairaanhoitaja, muotoilija, taiteilija, lääkäri, sosiologi, tradenomi, antropologi, sosionomi, insinööri, psykologi, opettaja tai farmaseutti.

2) Toinen ryhmä *kirjaa kuvauksen muistiin* tai nauhoittaa sen.

3) Sitten ryhmä *tekee tulkinnan* saamastaan kuvauksesta.

4) Tämän jälkeen he *suullisesti esittävät* tiivistetyn tulkinnan, jonka he kuvauksesta ovat tehneet. Esimerkiksi: "Muotoilija on esineelle muodon antava asiantuntija...".

5) Tämän jälkeen *vertailkaa* kaikki yhdessä annettua kuvausta ja tulkintaa keskenään.

Vastaavatko ne toisiaan? Vastaako tulkinta mielikuvaanne tai julkista keskustelua ammatista?

2 HAVAINNOINTI METODINA

2.1 Havainnoinnista metodina

Havainnointi näkemisenä

Osallistuvalla havainnoinnilla on erittäin pitkä historia paitsi antropologiassa myös kasvatus- ja yhteiskuntatieteissä. Tutkijoiden yleiseen tietoisuuteen osallistuva havainnointi tuli etnografisen tutkimuksen avulla 1920-luvulla, kun Bronislaw Malinowski loi etnografisen tutkimuksen suuntaviivat. Hän selosti useita vuosia kestäneen kenttätönsä menetelmät teoksessaan *Argonauts of the Western Pacific*. Alasuutarin mukaan näitä samoja suuntaviivoja seurataan yhä edelleen. Malinowskin vaikutus on ollut ennen kaikkea havainnointitutkimuksen validiteetin eli pätevyyden ja yleistämisen osoittamisessa (ks. luku

5.1). (Uusitalo 1995, 202; <http://vartolog.blogs.fi/>; Alasuutari 1996, 63–72.)

Havainnointi on tieteellisen tutkimuksen perusmetodi, jota käytetään havaintojen keräämiseen tutkimuksessa. Uusitalo (1995, 89) toteaa osuvasti, että *havainnointi on tietoista tarkkailua eikä vain asioiden ja ilmiöiden näkemistä*. Havainnoinnilla saadaan tietoa muun muassa siitä, toimivatko ihmiset siten kuin he sanovat toimivansa. Havaintoja voidaan kerätä tutkimusta varten havainnoinnilla sekä luonnollisessa ympäristössä eli siellä, missä ihmiset elävät, että laboratorio–olosuhteissa. Luonnollisessa ympäristössä tehtyjen havaintojen etuna on, että havainto tehdään aina siinä asiayhteydessä, kontekstissa, jossa se ilmenee. Tämä on muun muassa havainnointiin perustuvan etnografisen ja toimintatutkimuksen edellytys.

Havainnointi sopii tutkimuksiin, joissa tutkitaan yksittäisen ihmisen toimintaa ja hänen vuorovaikutustaan toisten ihmisten kanssa. Samaten se on toimiva metodi, kun tutkitaan tekstejä, esineitä, kuvia, luontoa ja ympäristöä. Havainnointia ei myöskään pidä unohtaa silloin, kun tutkitaan vaikeasti ennakoitavia ja nopeasti muuttuvia tilanteita tai lapsia ja nuoria. Havainnointi aineiston keräämisen tapana sopii yhtä hyvin määrälliseen tutkimusmenetelmään kuin laadulliseen tutkimusmenetelmään. Edellisessä havainnointi toteutetaan yleensä jäsennellysti. Jälkimmäisessä havainnot löydetään tutkijan osallistumisella enemmän tai vähemmän tutkimuskohteensa toimintaan. (Grönfors 2001, 127; Hirsjärven et al. 2005, 201–202.)

Määrällisessä tutkimusmenetelmässä havainnointia ei kuitenkaan pidetä kovin tärkeänä aineiston keräämisen tapana. Tämä johtuu siitä, että havainnointitutkimuksen tutkimusaineistot ovat pääsääntöisesti hyvin monitasoisia ja laajoja. Havainnoinnilla saatua tutkimusaineistoa ei myöskään pidetä määrälliseen tutkimusmenetelmään liittyvässä ajattelutavassa kovin luotettavana, koska havainnointi on ainutkertainen tapahtuma eikä havainnointia voi näin ollen toistaa. Tämä tarkoittaa, että eri havainnoijat saavat samasta tilanteesta erilaisia havaintoja tutkittavakseen. Sen sijaan havainnointia pidetään ensisijaisesti laadullisen tutkimusmenetelmän aineiston keräämisen tapana. (Silverman 2001, 11–15; Hirsjärvi et al. 2005, 204; Anttila 1996, 218–219.)

Jäsennely havainnointi

Havainnointi voi olla joko ennalta tarkasti suunniteltua ja hyvin jäsenneltyä tai hyvin vapaata ja tutkittavan kohteen toimintaan mukautunutta. *Ennalta jäsennely havainnointi* edellyttää havainnoitavan tapahtuman tai tilanteen läpikäyntiä jo ennen tutkimusaineiston keräämistä. Lisäksi se vaatii muistiinpanotekniikan, tarkistuslistojen, luokittelun ja mitta–asteikon tarkkaa suunnittelua. Jäsennellyn havainnoinnin toteuttaminen edellyttää ongelman asettelua ennen havainnointia ja tarkkaa tutkimuskohdetta koskevien taustatietojen selvittelyä. Mitta–asteikko ja luokittelu vuorostaan edellyttävät, että tutkittavasta alueesta on jo ennen havainnointia riittävästi tietoa. Sen tähden jäsennely havainnointi ei sovellu tutkimuskohteeseen, josta on hyvin vähän ennalta tietoa. Jäsennely havainnointi tarkoittaa samaa kuin systemaattinen havainnointi. Sitä käytetään enimmäkseen tutkimuksissa, joissa menetelmänä on määrällinen tutkimus. (Ks. Hirsjärvi et al. 2005, 203–204; Anttila 1996, 218–220; Vilka 2005, 81–96.)

HARJOITUS 7. Jäsennely havainnointi.

Tässä harjoituksessa harjoitellaan jäsenneltyä havainnointia. Jäsennely havainnointi toteutetaan mittarilla eli kyselylomakkeella. Palvelun laadun mittaamista esitän seuraavana hyvin lyhyesti, jotta pääset kyselylomakkeen suunnittelussa alkuun.

Grönroos nimeää kaksi laadun osa–aluetta: *palvelutuotteen teknisen laadun* (mitä?) ja *palveluprosessin toiminnallisen laadun* (miten?). Näihin osa–alueisiin Grönroos määrittelee kuuluvaksi muun muassa *ammattitaidon*, joka tarkoittaa riittäviä tietoja ja taitoja ammattitaitoisen ratkaisun tekemiseen; *asenteen ja käyttäytymisen*, joka vaikuttaa asiakkaan tunteeseen, että hänet huomioidaan ja hänen ongelmansa halutaan ratkaista ystävällisesti ja spontaanisti; *lähestyttävyiden ja joustavuuden* eli ajatuksen palvelun saatavuudesta ja yrityksen valmiudesta sopeutua asiakkaan vaatimuksiin ja toiveisiin joustavasti (palvelun tarjoajan sijainti, aukioloajat, työntekijät); *luotettavuuden ja uskottavuuden*, jolla tarkoitetaan lupauksen pitämistä ja asiakkaan etujen mukaista toimintaa; *normalisoinnin* eli

ongelmatilanteessa palvelun antajan kykyä hallita tilanne, ratkaista ongelma ja löytää uusi ja toimiva ratkaisu; sekä *maineen*, joka sisältää ajatuksen, että yrityksen toiminnan kriteerit ja arvot pitäisi olla asiakkaankin hyväksyttävissä. (Grönroos 1990, 73–74.)

- 1) Valitse tutkimuskohteeksi läheinen kahvila. Tee edellä esitettyä teoriaa hyödyntäen kyselylomake kahvilatoiminnan palvelun laadun mittaamista varten.
- 2) Suunnittele mittarisi näille osa-alueille. Apuna voit käyttää lisäksi kirjaa Vilka, H. 2005. *Tutki ja kehitä*. Helsinki: Tammi. Siinä on esitetty laajemmin kyselylomakkeen rakentamista kyseiselle teorialle. Lisälukemistona palvelun laadun osa-alueista voit käyttää kirjaa Grönroos, C. 1990. *Nyt kilpaillaan palveluilla*.
- 3) Testaa kyselylomakkeesi kahvilassa esimerkiksi yhtenä havainnointipäivänä. Pyydä ensin lupa kahvilasta harjoitustyötasi varten. Sen jälkeen jaa lomakkeita asiakkaille, kun he saapuvat kahvilaan. Kerro samalla, että teet *harjoitustyötä*, jota varten kysely tehdään. Muista kertoa asiakkaalle, että vastaaminen on vapaaehtoista.
- 4) Kerää vastatut lomakkeet, kun asiakas on poistumassa kahvilasta. Arvioi, miten kyselylomakkeisiin vastattiin ja miten kyselylomaketta tulisi kehittää.

Vapaa havainnointi

Edellä totesin, että ennalta suunniteltu ja jäsenelty havainnointi on tyypillistä määrällisessä tutkimusmenetelmässä. Tällöin havainnointi usein suoritetaan tarkasti rajatuissa tiloissa. Jäseneltyä havainnointia käytetään muun muassa kielellisen vuorovaikutuksen tutkimiseen ja erilaisten fysikaalisten ja teknisten ilmiöiden, kuten liikkeen tai liikesarjojen, havainnoinnissa. Vapaa ja tutkittavan kohteen toimintaan mukautunut, *osallistuva havainnointi*, on vuorostaan tyypillistä laadullisessa tutkimusmenetelmässä. Tällöin tutkimuksen kohteena on sosiaalinen vuorovaikutus ja kulttuuriset merkitykset. Usein samassa tutkimuksessa käytetään eri havainnointitapoja havainnoinnin luotettavuuden ja tulkinnan yleistettävyyden lisäämiseksi. (Hirsjärvi et al. 2005, 203–204; Hirsjärvi, Hurme 2001, 37; Anttila 1996, 34, 218–219.)

Vapaa havainnointi on erittäin vaativa tutkimusaineiston keräämisen tapa. Usein saatu tietomäärä havainnoitavassa tilanteessa on valtava ja niiden kirjaaminen muistiin on hankalaa tutkimustilanteessa. Tutkijalla tulee olla kohteestaan paljon tietoa, mitä havainnot eivät suoraan osoita. Hänen pitää pystyä koko ajan arvioimaan, miten edustava yksittäinen havainto on tutkittavissa olevaan ilmiöön nähden. Siksi havainnointi vaatii paljon ennakkovalmisteluja ja syventymistä tutkittavan kohteen sisältöön. Myös ennakkovalmisteluja tehdään usein niin, että tutkija jo osallistuu tutkimuskohteensa toimintaan. Havainnointitilanteet ovat ainutkertaisia ja joskus ilmiön tai asian esiintyminen on harvinaista. Havainnointi pitäisi kuitenkin olla mahdollisimman kattavaa. Siksi havainnointijaksot ovat usein pitkiä. Tutkija on koko ajan vuorovaikutuksessa tutkittavan kohteen kanssa ja siksi myös koko ajan luomassa tutkittavaa kohdetta. Tutkimusaineisto on siten tutkijan ja tutkittavan yhteistyön tulosta. *Tiivistettynä*, kun tutkija suunnittelee tutkimustaan, hänen olisi mietittävä, miten tarkoituksenmukainen havainnointi on tutkimuksen aineiston keräämisen tapana omassa tutkimuksessa. Tarkoituksenmukaisuutta arvioidaan uuden tiedon, siihen käytetyn energian ja kustannusten välillä. Niiden välillä pitäisi olla jonkinlainen tasapaino. (Hirsjärvi, Hurme 2001, 23, 38; Grönfors 2001, 129; Eskola, Suoranta 2000, 109; Anttila 1996, 220.)

Edellä kuvasin samalla tavalla kuin monet metodikirjat esittävät, että vapaa havainnointi aineiston keräämisen tapana ja siihen liittyvä kenttätyö kokonaisuudessaan, ovat vaativia ja ennakoimattomia. Kuula huomauttaa, että tämä ei kuitenkaan todista, että kenttätyö olisi kaikille vaativaa ja monimutkaista. Hän korostaa, että kaikki tutkijat eivät koe samoja asioita ongelmalliseksi. Se, mikä toiselle on osoittautunut vaikeaksi ja ongelmalliseksi, saattaa toiselle olla hyvin helppoa kenttätyössä ja havaintojen tekemisessä. Kuula toteaa toimintatutkimusta koskevassa teoksessaan, että kenttätyön vaativuus ja sekavuus voi olla yhtä hyvin sekä totta että myytti. (Kuula 1999, 171–172.)

HARJOITUS 8. Vapaa havainnointi.

Palaa samaan kahvilaan, jota käytit harjoituksessa seitsemän. Mikäli käytit jo harjoituksessa

kolme samaa kahvilaa tutkimuskohteena, voit hyödyntää siinä saadun aineistosi tässä harjoituksessa.

- 1) Havainnoi vapaasti kahvilatoimintaa tai jo keräämääsi tutkimusaineistoa.
- 2) Vertaile vapaalla havainnoinnilla ja jäsennellyllä havainnoinnilla saamaasi tutkimusaineistoa.
- 3) Pohdi, millainen ratkaiseva ero eri havainnointitavalla saatujen tietojen välillä on?

2.2 Havainnointitavat

Tutkimusmenetelmäkirjoissa havainnointitapoja on jaoteltu pääsääntöisesti sen mukaan, miten tutkija toimii suhteessa tutkimuskohteeseensa. Eri havainnointitapojen rajat, esimerkiksi *osallistuvan* ja *osallistumattoman* välillä, eivät ole selvät. Eskola, Suoranta muun muassa kysyvät: "Mikä esimerkiksi tekee havainnoijan toiminnasta "osallistuvaa"?", "Kuinka paljon ja mihin kaikkeen hänen pitää tällöin osallistua?" Usein tutkija ensin tarkkailee tutkimuskohdettaan ja tutustuu siihen. Vasta, kun tutkimuskohde on tutkijalle tuttu, hän alkaa osallistua tutkimuskohteen toimintoihin. Tutkimuskohteen tunteminen edellyttää sen toiminnan ja kielen tuntemista. Lisäksi se edellyttää, että tutkijalla on muodostunut merkittäviä vuorovaikutussuhteita tutkimuskohteessa. (Eskola, Suoranta 2000, 100; Grönfors 1985, 88–89.)

Martti Grönfors esittelee teoksessaan *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät* (1985) jaottelun havainnointitavoista sen mukaan, miten tutkija osallistuu kohteensa toimintaan havainnoinnin aikana. Grönfors jakaa havainnointitavat 1) havainnointiin ilman varsinaista osallistumista, 2) osallistuva havainnointi, 3) osallistuva havainnointi eli toimintatutkimus ja 4) piilohavainnointi. (Grönfors 1985, 87–98.) Grönforsin ryhmittelyä mukaillen jaottelen havainnointitavat seuraavasti:

- 1) Tarkkaileva havainnointi (ulkopuolinen havainnointi)

- 2) Osallistuva havainnointi (sisällä toiminnassa havainnointi)
- 3) Aktivoiva osallistuva havainnointi (toimintatutkimus)
- 4) Kokemalla oppiminen (etnografia)
- 5) Piilohavainnointi

2.2.1 Tarkkaileva havainnointi

Tarkkaileva havainnointi on kohteen ulkopuolista havainnointia. Tämä tarkoittaa, että tutkija ei osallistu tutkimuskohteensa toimintaan. Sen sijaan hän asettuu tutkimuskohteeseen nähden ulkopuoliseksi tarkkailijaksi. Tavoitteena on *oppia katsomalla*, kuten Grönfors (1985, 90) toteaa. Hirsjärven et al. (2005, 202) mukaan, tarkkailu toimii sellaisiin olosuhteisiin, joissa tilanteen luonne on ennakoimaton tai muuttuu nopeasti, kuten asiakasvirtojen tutkiminen. Tarkkailevan havainnoinnin avulla voidaan tuottaa eritoten määrälliseen tutkimusmenetelmään soveltuvia mitattavissa olevia tutkimusaineistoja. Tällöin tarkkailu on aina ennalta jäsenneltyä ja järjestelmällistä, kuten jo aiemmin totesin. Havainnoinnin kohteena on vain ennalta määräytyt asiat tai piirteet tutkimuskohteessa. (Uusitalo 1995, 90.)

Erityisen hyvin tarkkaileva havainnointi soveltuu *prokseemisen käyttäytymisen* tutkimiseen. Siinä havainnoidaan Anttilan mukaan, miten ihmiset suhtautuvat ympäristöönsä eli miten ihmiset käyttävät ja hallitsevat tilaa ympärillään. Samoin havainnoidaan, miten ihmiset tilassa suhtautuvat toiseen ihmiseen ja ympärillä olevaan esineistöön, kalustukseen tai arkkitehtuuriin. Tätä havainnointitietoa voi käyttää esimerkiksi julkisten tilojen ja intiimitilojen suunnittelussa sekä ympäristösuunnittelussa. (Anttila 1996, 224.)

Sitä vastoin tuotemuotoilussa ja sen tutkimisessä korostetaan asioiden ja ilmiöiden tilannekohtaisuutta eli situaationalisuutta. Tämä tarkoittaa sen tutkimista, miten ihmiset käyttävät ja kuluttavat tuotteita. Kysymys on ihmisen ja tuotteen välisestä vuorovaikutuksesta, interaktiosta. Kyse ei ole siis vain tuotteen käytettävyyden tutkimisestä. Sen sijaan tutkitaan, miten ihmiset liittävät tuotteet osaksi elämäänsä ja miten ihmiset

kokevat ja tulkitsevat tuotteet. (Plowman 2003, 30–31.) Kun siirrytään ulkoisten asioiden havainnoinnista vuorovaikutuksessa tuotettuihin merkityksiin, saattaa parempi havainnointitapa olla osallistuva havainnointi, jota esittelen lyhyesti seuraavaksi, tai kokemalla oppiminen, jota käsittelen luvussa 2.2.4.

2.2.2 Osallistuva havainnointi

Osallistuva havainnointi tarkoittaa, että tutkija osallistuu tutkimuskohteensa toimintaan tutkimuskohteen ehdoilla ja yhdessä sen jäsenten kanssa ennalta sovitun ajanjakson.

Osallistuva havainnointi tapahtuu usein ennalta valitusta teoreettisesta näkökulmasta. Lisäksi havainnointi on jollakin tavalla ennalta suunniteltu valitun näkökulman avulla. (Alasuutari 1994, 75; Eskola, Suoranta 2000, 98, 108; Hirsjärvi, Hurme 2001, 37–38; Hirsjärvi et al. 2005, 205–206; Anttila 1996, 220.)

Havainnoinnin ei tarvitse olla suunnittelematonta koko tutkimuksen ajan. Kenttätyöskentelyä ja osallistuvaa havainnointia voi Grönforsin mukaan tehostaa järjestelmällisen, kohdistetun havainnoinnin avulla. Tämä on kuitenkin mahdollista vasta sen jälkeen, kun tutkimusongelma on täsmentynyt ja tutkijalla on jonkinlainen kokonaiskäsitys tutkimuskohteesta. *Kohdistettu havainnointi* tarkoittaa, että havainnoija osallistuu tutkimuskohteen arkielämään mutta havainnointia tehdään vain rajattuihin kohteisiin. Lisäksi havainnointi kohdistetaan tiettyihin tapahtumiin, tilanteisiin tai asioihin tutkimuskohteessa. (Grönfors 1985, 100–102.)

Kohdistettua havainnointia voi suunnata monella tavalla. Lähtökohtana kohdistetussa havainnoinnissa voi olla tutkimuskohteessa syntynyt tutkijan mielenkiinto johonkin tiettyyn asiaan, tapahtumaan tai toimintaan. Näin tapahtuu tavallisesti etnografisessa tutkimuksessa, jossa tutkimusongelma usein täsmentyy vasta havainnoinnin aikana tutkimuskohteessa. Tutkimuskohde tavallaan johdattaa tutkijan tutkimusongelman äärelle. Kohdistettua havainnointia voi suunnata, kuten aiemmin esitin, myös teoreettinen viitekehys. Samoin sitä

voi suunnata muut tutkimuksessa käytetyt metodit ja lähestymistavat sekä myös tutkimusresurssit. (Grönfors 1985, 100–102; Hirsjärvi et al. 2005, 206; Hirsjärvi, Hurme 2001, 37–38; Anttila 1996, 222.)

Osallistuvaa ja tarkkailevaa havainnointia kannattaa aina suunnata. Myös haastattelua voi suunnata vain joihinkin tutkimusongelman kannalta mielekkäisiin asiasisältöihin. *Kohdistettu haastattelu* yleensä yhdistetään osallistuvalla tai tarkkailevalla havainnoinnilla saatuun havainnointiaineistoon. Kohdistetun haastattelun tavoitteena on saada tietoa esimerkiksi, mikä on tutkimuskohteen ihannormisto tai käyttäytymisen ihannemuoto. Osallistuvalla tai tarkkailevalla havainnoinnilla vuorostaan pyritään saamaan tietoa siitä, millä tavalla tutkimuskohteen jäsenet noudattavat kuvailemaansa normia tai ihannetta. (Grönfors 1985, 90.)

Osallistuva havainnointi edellyttää, että tutkija pääsee sisään tutkittavaan yhteisöön. Osallistuminen tutkimuskohteen jäsenten elämään edellyttää vuorostaan Grönforsin mukaan, että tutkijan ja tutkittavien välillä on merkittäviä sosiaalisia suhteita. Grönfors suosittaleekin avainhenkilön käyttämistä. *Avainhenkilö* on henkilö, joka tuntee yhteisön ja auttaa yhteisön jäsenten luottamuksen heräämisessä sekä tutkijaan että hänen tutkimukseensa. Mitä arkaluontoisemmista asioista tutkimuksessa on kysymys, sitä todennäköisemmin tutkija tarvitsee avainhenkilöä, jotta hän ylipäätänsä pääsee lähelle tutkimuskohdettaan. (Grönfors 2001, 133; Grönfors 1985, 97; Vilka 2005, 119–122.)

HARJOITUS 9. Kohdistettu havainnointi.

Palaa jälleen kahvilaan, jota olet käyttänyt harjoituksessa seitsemän ja kahdeksan. Tällä kertaa tavoitteesi on harjoitella kohdistettua havainnointia.

- 1) Kohdistusta havainnointisi esimerkiksi sosiaalisen ympäristöön ja ihmisten käyttäytymisessä siihen, millaisilla eri tavoilla he ottavat oman paikkansa kahvilassa?
- 2) Vertaile saamaasi aineisto harjoituksessa kolme saamaasi aineistoon. Millä tavalla

laadullisesti erilaista aineistosi on?

HARJOITUS 10. Kohdistettu haastattelu.

Käytä edelleen samaa kahvilaa kuin harjoituksessa yhdeksän.

1) Kohdista haastattelu yhteen asiaan esimerkiksi paikan valintaan kahvilassa. Pyydä lupaa kahvilan henkilökunnalta harjoitushaastattelusi tekemiseen kahvilassa.

2) Valitse haastateltava ja kysy häneltä kiinnostusta osallistua harjoitushaastatteluusi, joka vie arviolta kolme minuuttia. Pyydä haastateltavaa kuvaamaan, millä tavalla hän tavallisesti valitsee paikan kahvilassa?

3) Vertaile saamaasi aineistoa harjoituksessa yhdeksän saamaasi aineistoon. Millä tavalla laadullisesti erilaista aineistosi on?

2.2.3 Aktivoiva osallistuva havainnointi

Osallistuva havainnointi eroaa *aktivoivasta osallistuvasta havainnoinnista* eli toimintatutkimuksesta. Edellinen pyrkii ymmärtämään ja jälkimmäinen ymmärtämisen lisäksi myös muuttamaan tutkimuskohdettaan. Toimintatutkimuksessa on Kuulan mukaan ääneen lausuttu tavoite, että toimintatutkija muuttaa sosiaalista todellisuutta, jota hän tutkii. Muutostila voi olla käynnistynyt ennen tutkimusta. Muutostila voi olla myös tutkimusprojektin käynnistämä. Olennaista kuitenkin on, että toimintatutkimus toteutetaan muutoksen tilassa, kuten Alasuutari toteaa. Alasuutarin sanoin, toimintatutkimuksen tavoite on synnyttää tutkimuskohteessa liikettä ja kiihdyttää sitä. Tutkimuksen kohteena on sosiaalisen todellisuuden, kuten yhteiskunnan, organisaation, kulttuurin tai alakulttuurin dynaaminen liike. (Alasuutari 1996, 86–87; Kuula 1999, 226; Grönfors 1985, 119.)

Aktivoiva osallistuva havainnointi tutkimusaineiston keräämisen tapana on *tilannekeskeistä, aktiiviseen vaikuttamiseen ja muutokseen pyrkivää*. Siksi aktivoiva osallistuva havainnointi rajoittuu usein sellaisiin kohteisiin, jotka ovat hallittavan suuruisia ja kiinteinä toimintaansa

jatkavia, kuten Laitinen toteaa. Tämän tapaisia tutkimuskohteita ovat muun muassa kyläyhteisöt, koulut, organisaatiot ja sairaalat. Samaten osa projekteista ovat tämän tapaisia toimintaansa jatkavia kohteita. Niitä voivat olla esimerkiksi Laitisen mainitsemat kehitysmaaprojektit. (Laitinen 1998, 28–29.)

Aktivoiva osallistuva havainnointi eli toimintatutkimus onkin enemmän tutkimusasetelma kuin varsinainen tutkimusmenetelmä. Lähtökohtana on tutkijan läheinen työskentely tutkimuskohteen jäsenten kanssa. Tutkimusasetelmassa on peruseriaate, että tutkija ja tutkittavat yhdessä ohjaavat, korjaavat ja arvioivat sekä päätöksiään että toimintaansa. He yhdessä tutkivat toimintaa ja esimerkiksi siihen liittyviä ongelmia sekä muuttavat toimintaa tieteellisesti. Toisin sanoen toimintaa muutetaan erilaisia teorioita, menetelmiä ja metodeita käyttäen. Toimintatutkimuksen tietoinen lähtökohta on, että tutkimus on *yhteiskunnallisen toiminnan laji*. Tutkijan aktivoivan ja osallistuvan havainnoin tavoitteena on saada aikaan tutkimuksella muutosta ja yhteiskunnallista vaikuttavuutta niin tutkimuskohteessa kuin yhteiskunnassa. Jälkimmäisen kohdalla toimintatutkimus pyrkii muovaamaan muun muassa asiaan liittyvää julkista keskustelua. (Anttila 1996, 320–321; Alasuutari 1996, 88.)

Aktivoiva osallistuva havainnointi toteutetaan ja tutkimusasetelma muodostetaan vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa. Tutkijan ja tutkittavien pitää yhdessä hyväksyä ja sitoutua tutkimuksen ideologiseen, teoreettiseen ja käsitteelliseen perustaan, jotta tutkimus voi onnistua ylipäättänsä. Siksi toimintatutkimuksessa tutkija pyrkii aktiivisesti yhdessä kohdeyhteisön jäsenten kanssa kehitystarpeiden tiedostamiseen, kehittämisen suunnittelemiseen ja kehittämiseen sekä ydinongelmien tunnistamiseen ja ratkaisemiseen. Tutkija pyrkii saavuttamaan yhdessä kohdeyhteisön kanssa asetetut tavoitteet ja päämäärät. Myös saavutettujen tavoitteiden ja päämäärien arviointi tapahtuu vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa. Aktivoivan osallistumisen avulla kohdeyhteisön jäsenet yritetään vetää mukaan aktiiviseen rooliin omassa toiminnassaan. Ideaalitavoite on, että tutkimuskohteen jäsenet alkaisivat itse tutkimaan omaa toimintaansa ja tutkija kävisi tarpeettomaksi. Tutkijan osallistumista ei sen jälkeen enää tarvittaisi aktiivisesti. (Grönfors 1985, 120–123; Laitinen

1998, 29.)

Lisäksi aktivoivan osallistuvan havainnoinnin ideaalitavoite on, että toiminta ja toiminnan tutkiminen sulautuvat yhteen rajatussa tutkimuskohteessa. Lähtökohtana ei ole ratkaista tutkimuskohteessa kenenkään yksilön henkilökohtaisesti kokemia ongelmia. Sitä vastoin tavoitteena on ratkaista ongelmat, jotka kaikki yhteisön tai organisaation jäsenet kokevat toimintaansa liittyviksi ongelmiksi. (Laitinen 1998, 30–31.)

Laitinen (1998, 30–31) toteaa, että kysymys ei ole enää toimintatutkimuksesta, jos kohderyhmän jäsenten osuudeksi jää vain tutkijan esittämien kehittämisehdotusten toteuttaminen ilman heidän omaa aktiivista kehittämistoimintaansa ja tutkimista. Tällöin on on kyseessä usein vain ulkopuolisen konsultin tekemä interventio, väliintulo organisaatioon tai yhteisöön.

2.2.4 Kokemalla oppiminen

Eskola, Suoranta toteavat, että etnografinen tutkimus on *kokemalla oppimista*. Etnografialla viitataan antropologiseen tutkimusmenetelmään ja/tai tutkimustekstiin. Tutkimus toteutetaan kenttätutkimuksena tutkimuskohteen kannalta luonnollisissa olosuhteissa. Toisin sanoen niissä olosuhteissa ja siinä arjessa, mitä tutkittavatkin elävät. Näin ollen jokainen tutkimustilanne on ainutkertainen. Tutkija havainnoi ihmisten toimintaa ja keskinäistä vuorovaikutusta luonnollisissa tilanteissa, koska tutkijan tavoitteena on oppia yhteisön kulttuuri, sen ajattelu- ja toimintatavat sisältäpäin. Tästä seuraa, että tutkijan tutkimusyhteisössä viettämä ajanjakso on yleensä hyvin pitkä. (Eskola, Suoranta 2000, 103, 105.)

Tutkija osallistuu tutkimansa yhteisön arkipäivään *oppiakseen* näkemään tutkittavaa todellisuutta tutkimuskohteen tavalla ja ymmärtämään, miten ja miksi heidän arkipäivänsä muotoutuu niin kuin muotoutuu. Tutkija kuuntelee tutkimuskohteen jäseniä. Hän kysyy asioita ja haastattelee heitä. Hän katselee ja tarkkailee tutkimuskohteen jäsenten toimintaa.

Tutkimuksen näkökulmana on tutkijan yhteisössä elämällä opittu kokemus eikä esimerkiksi kirjallisuudesta noussut näkökulma, kuten saattaa olla osallistuvassa havainnoinnissa.

(Silverman 2000, 37, 141, 148; Silverman 2001, 45, 61–63; Abbot 2004, 125–127; Eskola, Suoranta 2000, 105, 109; Hirsjärvi, Hurme 2001, 160.)

Tutkijan osallistuminen tutkimuskohteen elämään tai tutkijan koettu ja eletty ei tee tutkimuksesta vielä etnografista tutkimusta. Varto korostaa, että etnografiaksi sanotulla tutkimuksella täytyy olla tietynlainen tutkimusasetelma ja kysymisen tapa.

Tutkimusasetelmana kokemalla oppiminen edellyttää, että tutkija käyttää useita menetelmiä tai lähestymistapoja, kun hän havainnoi moninaista tutkimusaineistoaan. Varton mukaan toimivia menetelmiä tai lähestymistapoja ovat muun muassa diskurssianalyttinen ja kuvanluentaan liittyvä lähestymistapa. Samaten toimiva lähestymistapa on historiallisen tutkimuksen metodina tuttu lähdekriittinen lähestymistapa. Kokemalla oppiminen havainnointitapana edellyttää, että kysymisen tapa tutkimuksessa luo yhteyden *arjen*, *ymmärtämisen* ja kulttuuristen *merkitysten* välille. Alasuutarin mukaan lähtökohta on etnografisessa tutkimuksessa, että tutkija olettaa tutkittavilla olevan jotain yhteistä keskenään, kuten maailmankuva, elämänasenne tai tapa tulkita todellisuutta. (Alasuutari 1996, 76; <http://vartolog.blogs.fi/>; Anttila 1996, 315–320, 256–265.)

Etnografisen tutkimuksen ei tarvitse aina liittyä vieraisiin kulttuureihin. Tutkija voi tutkia kokemalla oppien myös omaa kulttuuriaan ja yhteiskuntaansa. Kuten Alasuutari toteaa, moderni yhteiskunta ei ole paikalleen jähmettynyt. Arkielämä ei suju aina kitkattomasti. Siksi myös oman kulttuurin sisälläkin voi tarkistaa aika ajoin ihmisten toiminta- ja ajattelutapoihin sisältyviä itsestäänselvyksiä ja niiden pitävyyttä. Oman kulttuurin tutkimisessa korostuu teorian käyttö. Sen avulla tutkija voi vieraannuttaa itsensä oman kulttuurinsa elämänmuodosta. Kokemalla oppimisessa teoria toimii tutkimuskohteessa Alasuutarin mukaan kolmantena positiona. Tuosta teorian avulla luodusta kolmannesta positioista tutkija voi tehdä havaintoja oman elämänmuotonsa ja tutkimuskohteen jäsenten muodostamassa rajapinnassa. Teoreettinen viitekehys on aina laajempi näkökulma kuin kahden kulttuurin

väläinen rajapinta, koska se edustaa yleisellä tasolla kasautunutta tietoa eri kulttuureista.
(Alasuutari 1996, 71–72.)

Nykypäivänä etnografialla, kuten myös sosiaalitieteillä ylipäättänsä, on paljon annettavaa esimerkiksi liiketaloustieteen ja kulttuurialojen rajapinnassa olevien arki-ilmiöiden tutkimiseen. Plowman toteaa, että etnografisella asetelmalla ja sosiologialla olisi paljon annettavaa muun muassa muotoiluun ja muotoilun tutkimukseen. Nykypäivänä tuotemuotoiluun liittyvä tutkimus pitää lähtökohtanaan arkisia ilmiöitä kengännauhojen solmimisesta uskonnollisiin rituaaleihin, mitkä ovat erilaisia eri kulttuureissa. Arkiset rituaalit kuuluvat todelliseen elämään mutta tulevat harvoin reflektoitua, itsekriittisesti tarkasteltua, arjessa. Tämän haasteen ratkaisemiseen muotoilussa on Plowmanin mukaan otettu käyttöön jo jossain määrin sosiaalitieteet ja etnografiset menetelmät. Etnografista tutkimusta tekevät lähinnä isot yritykset kuten IBM, IDEO ja Apple. Plowman harmittelee, että valitettavan suuri osa muotoilua tehdään edelleenkin ilman kunnollista antropologista tutkimusta.
(Plowman 2003, 30–32, 35.)

Selityksenä etnografian vähäiseen käyttöön tuotemuotoilussa on Plowmanin mukaan, että taloudellinen toiminta ohjaa suunnittelua ja sitä koskevaa etnografista tutkimusta. Tästä syystä akateemisessa todellisuudessa tehty etnografinen tutkimus eroaa jonkin verran liikemaailmassa tehdystä etnografisesta tutkimuksesta. Tämä näkyy ennen kaikkea siinä, kuinka vapaasti ja pitkään tutkija voi tehdä havainnointia tutkimuskohteessa. Akateemisessa tutkimuksessa ajanjaksot ovat selvästi pidempiä kuin liike-elämässä. Liike-elämän etnografinen tutkimus ei mene kirjaimellisesti menetelmän oppi-isän, Malinowskin, luonnontieteistä tuttujen periaatteiden mukaan. (Plowman 2003, 31–35, 38; Alasuutari 1996, 68; <http://vartolog.blogs.fi/>.)

Plowmanin mukaan antropologeilla ja etnografeilla on kuitenkin paljon annettavaa muotoiluun ja muotoilun tutkimukseen siksi, että he ovat koulutettu ja harjaantuneet tekemään havaintoja. Huolimatta siitä, että liike-elämän ja akateemisen etnografian historia

ja metodin käyttö kentällä poikkeavat toisistaan, Plowman näkee niillä yhteisen tulevaisuuden erityisesti kriittisen *design*käytännön kehittymisessä. (Plowman 2003, 35–38.)

Vaikka kokemalla oppimista sovelletaan metodina eri tavoin eri aloilla, ovat tutkijoiden tavoitteet metodin käyttämisessä yhteisiä. Etnografisen analyysin tavoitteena on löytää tutkimuskohteen toiminnan juoni tai toiminnan logiikka kokonaisuutena. Tavoite on sama, vaikka tutkimuksen kohteena olisi vieras tai oma kulttuuri. Samaten kaikilla on sama tavoite, jos tutkimuksen kohteena on tutkitun kulttuurin piirissä esimerkiksi ihmisten käyttäytyminen ja vuorovaikutuksen osa-alueet julkisissa tiloissa, kuten kaduilla, puistoissa, kauppakeskuksissa ja julkisissa kulkuvälineissä. Tavoite säilyy samana, vaikka tutkittaisiin kulttuurin, alakulttuurin, yhteisön tai organisaation osa-alueita ja niiden suhteita toisiinsa. Tavoitteena on tällöin etsiä, millä tavalla tutkimuskohteen jäsenet ovat oppineet ja mieltäneet toimintansa osa-alueet ja niiden suhteet toisiinsa sekä millä tavoin he käsitteellistävät itse kokonaisuuden. Tieto, joka etnografisella analyysillä tavoitetaan, on usein tietoa, joka on jäänyt itsestään selvänä tutkittavien tietoisuuden ulkopuolelle. Kokemalla oppivan tutkijan tehtävä on löytää tämä taso analyysinsä avulla tutkimusaineistostaan. (Silverman 2001, 51–53; Abbot 2004, 53–54.)

Tutkija ei siis vain dokumentoi kulttuurin, yhteisön tai organisaation osa-alueita ja niiden suhteita sellaisenaan, kun tutkimuskohteen jäsenet sen kuvaavat. Sitä vastoin tutkija pyrkii kokoamaan havainnoistaan kuvauksen tutkimuksensa avulla. Kuvaus käsittää tutkimuskohteen jäsenten todellisuutta koskevia perusolettamuksia, tietoa, joka ei ole tutkimuskohteelle tiedostettua. Perusolettamukset koskevat tutkimuskohteen jäsenten kulttuurissaan noudattamia toiminta-, käyttäytymis- tai ajattelumalleja. Koska perusolettamukset eivät ole tutkimuskohteen jäsenille tietoisia vaan julkilausumattomia itsestäänselvyksiä, ne ovat harvoin arkisen keskustelun kohteena tutkimuskohteessa. Kokemalla oppimassa oleva tutkija ei ole kiinnostunut tutkimuskohteen jäsenistä yksilöinä. Yksilöinä tutkittavat ovat kiinnostavia tutkijalle vain kulttuurinsa edustajina. Heidän avullaan tutkija hahmottelee ne reunaehdot, joissa tutkimuskohde on ymmärrettävissä. (Alasuutari

1996, 64–66.)

Eskola, Suoranta muistuttavat, että etnografisessa tutkimuksessa tutkija yrittää hahmottaa toiminnallista kokonaisuutta kokonaisvaltaisesti. Hän ei pirsto kokonaisuutta ennalta osiksi, muuttujiksi eli variaabeleiksi, kuten on tapana määrällisessä tutkimusmenetelmässä. Varto toteaa, että tutkija pystyy vasta lukuisten havaintojen ja yksittäistapauksien kautta sekä toistamalla ja refleктоimalla näitä havaintoja muodostamaan aineiston ja lähestymistavan, joiden kautta hän tekee kokonaiskuvan tutkittavasta ilmiöstä. Kokonaisvaltaisuus on tavoitettavissa vain, kun tutkija osallistuu tutkittavaan toimintaan. Osallistumista ja kokemalla oppimista edesauttaa, jos tutkimuskohteen jäsenet suhtautuvat tutkimukseen ja tutkijaan myönteisesti. Myönteistä suhtautumista tutkimukseen vuorostaan tutkija voi edistää niin, että hän käyttää avainhenkilöä, kuten aiemmin esitin Grönforsin viitaten. (Eskola, Suoranta 2000, 105–106; Abbot 2004 53–55; <http://vartolog.blogs.fi/>.)

Etnografi kerää aina erilaisia taustatietoja ja useampia havainnointiaineistoja. Etnografian tutkimusaineistona on usein tutkittavien kirjoittamia esseitä, muistiin kirjattuja sananparsia tai aineistoa internetistä. Eläminen tutkimuskohteessa ja siitä kokemalla opittu havainnointiaineisto ei riitä ainoaksi tulkinnan perustaksi. Koska tavoitteena on kokonaiskuva, tutkija ei voi myöskään rajoittua havainnoimaan vain tutkimuksensa aiheeseen liittyviä asioita. Hänen on varmistettava, missä kohtaa hänen tutkimuskohteensa rajat ovat todellisuudessa. (Alasuutari 1996, 65.)

Alasuutari toteaa, että etnografia on aina lähtökohdiltaan kahden maailmankuvan välistä vertailua. Siinä kohtaavat tutkijan oma elämänmuoto ja tutkittavien elämänmuoto toiminta- ja ajattelutapoineen. Tutkija vertaa toisten toiminta- ja ajattelutapojen erilaisuutta tutkijan oman kulttuurinsa sosiaalistumisprosessissa omaksumaan toiminta- ja ajattelutapaan. Tämä vertailu herättää tutkijan kysymään oman toimintansa perusteita ja itsestäänselvyksiä. Sen kautta tutkija havainnoi, kokee ja oppii tutkimuskohteessaan asioita ja ilmiöitä, joita hän ei ymmärrä tai hyväksy. Sen jälkeen tutkija pääsee muodostamaan tutkimuskohteen jäsenille

kysymyksiä ja keskustelemaan heidän kanssaan asioista, joita he itse pitävät täysin itsestään selvinä. Tutkijalle ne ovat tärkeitä asioita kohti havaintoja, joiden avulla hän muodostaa kokonaiskuvaa tutkimuskohteesta. Havaintojen jälkeen myös tutkijan esitiedon omasta elämänmuodostaan ja sen kautta tutkittavien elämänmuodosta on mahdollista laventua. Koska kysymys on vuorovaikutuksessa tutkimisesta, myös tutkittavien ymmärrys elämästään laventuu tutkimuksessa. (Alasuutari 1996, 69.)

Edellinen vertailutilanne ei tapahdu ainoastaan tutkijalle vaan myös tutkittaville, koska tutkittavat joutuvat selostamaan tutkijalle oman kulttuurinsa toiminta- ja ajattelutapoja. He yrittävät selostaa niitä niin, että tutkija ymmärtäisi heitä. Tutkija ja tutkimuskohteen jäsenet pyrkivät luomaan merkityksellisen vuorovaikutussuhteen, *dialogin*, jossa he puhuvat yhteistä kieltä. Alasuutari (1996, 69–70) toteaa osuvasti, että

"Tutkija ja tutkittava ovat aluksi kuin eri mantereilla niin, että tutkijan ja tutkittavien tehtäväksi asettuu kahluupaikan etsiminen. Vähitellen tutkimukseen osallistuvat laajentavat kulttuurien väliset yhteydet kannakseksi, jota myöten voi kulkea mantereelta toiselle lähes kuivin jaloin".

2.2.5 Piilohavainnointi

Piilohavainnointi on osallistuvan havainnoinnin erikoismuoto. Se on kehitetty kokeellisessa psykologiassa. Piilohavainnointia on kahden tyyppistä. *Ensimmäisessä tyyppissä* tutkija osallistuu kohteen elämään, mutta tutkittavat eivät tiedä, että osallistuminen tapahtuu tutkimustarkoituksessa. Tutkija ei osallistu millään muotoa tutkimuskohteen tapahtumien kulkuun tai havaittavan ilmiön sisältöön. Tutkija on ulkopuolinen. Tämä tarkoittaa, että tutkijan on pidättäydyttävä ulkopuolisena myös kaikissa niissä tilanteissa, joissa tutkijalla olisi mahdollisuus osallistua tai vaikuttaa tilanteen kulkuun. Tutkijan havaintoaineisto muodostuu vain siitä, mitä tutkimuskohteen jäsenet ovat kysyneet tai halunneet itsestään ja yhteisöstään esittämään. Nämä tutkimukset eivät aina ole eettisesti kestäviä, koska

havainnointi tapahtuu toisen läsnä ollessa, mutta hän ei tiedä sitä. (Grönfors 2001, 124, 129–131; Grönfors 1985, 103; Kuula 2006, 161–164.)

Toinen piilohavainnoinnin tyyppi on, kun tutkija osallistuu tutkimuskohteen toimintaan ensisijaisesti muista syistä ja toissijaisesti tutkimussyistä. Näin on ensi sijassa silloin, kun tutkija tutkii ja havainnoi esimerkiksi omaa työyhteisöään työsuhteensa aikana tai omaan harrastukseensa liittyvää toimintaa harrastustoiminnassa. Tutkija ei niin sanotusti soluttaudu ryhmään sisälle, koska kuuluu siihen itsekin. Tämän tapaiset tutkimusasetelmat katsotaan moraalisesti oikeutetuimmiksi kuin sellaiset, joissa tutkija soluttautuu peitetarinan turvin tutkimuskohteeseen. (Grönfors 2001, 124, 129–131; Grönfors 1985, 103; Kuula 2006, 165.)

Kun tutkija tutkii *peiteroolin* avulla, on kysymys "huijausasetelmasta". Tämän tapaisia huijausasetelmia Kuulan mukaan noudatetaan psykologian alan tutkimuksissa. Samaten sitä käytetään, kun tutkitaan liike-elämään liittyviä asioita. Liike-elämässä huijausasetelmaa käytetään yleensä siten, että asiakas on peiteroolissa esimerkiksi palvelutilanteessa pankissa tai ravintolassa. Tällöin tutkimuksen kohteena on toiminnan tai yrityksen palvelun laadun arviointi. Kuula toteaa, että on vaikea tehdä rajanvetoa siihen, milloin peiteroolissa toiminen tai muun toiminnan ohessa piilohavainnointi on hyväksyttävää ja milloin ei. Hän jatkaa, että havainnoijan tai piilohavainnointia aineiston keräämisen tapana harkitsevan kannattaa muistaa, että vaikka tutkimuksen eettiset haitat kohdentuisivatkin yksittäiseen tutkittavaan tai ryhmään, ne loppujen lopuksi palautuvat tutkimukseen kohdistuviksi haitoiksi. Ne saattavat luoda kielteistä ilmapiiriä ja asenteita ylipäättänsä tieteelliseen tutkimukseen, kuten Kuula toteaa. (Kuula 2006, 165–166.)

Piilohavainnointi on jo itsessään eettisesti ongelmallinen havainnointimenetelmä. Itse en katso sitä eettisesti kestäväksi tavaksi kerätä tutkimusaineistoa. Tutkimus ei saisi ylittää ihmisen vapauteen liittyviä oikeuksia. Kuulan mukaan kysymys on ihmisen *itseääräämisoikeuden kunnioittamisesta*. Kuula toteaa, että *henkilötietolain* mukaan ihmisillä on oikeus päättää itseään koskevien tietojen käsittelystä. Hän jatkaa, että ihmisillä

on myös oikeus järjestää yksityiselämänsä ilman, että kukaan ulkopuolinen perusteettomasti puuttuu siihen. Tämä tarkoittaa, että tutkittavalla tulee olla aina riittävästi tietoa, että hän pystyy itsenäisesti ja vapaaehtoisesti tekemään päätöksen tutkimukseen osallistumisesta. Piilohavainnointi mielestäni loukkaa tätä oikeutta. (Vilka 2005, 38; Kuula 2006, 61–62, 86–87.) Seuraavassa luvussa tarkastelen yleisesti havainnointiin liittyviä eettisiä ongelmia. Näitä asioita tutkijan kannattaa pohtia, kun hän tekee havainnoinnilla omaa tutkimustaan.

Eri havainnointitavoilla toteutettuja tutkimuksia:

Douglas, Mary. 2000. *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*. Tampere: Vastapaino.

Durkheim, E. 1980. *Uskontoelämän alkeismuodot: australialainen toteemijärjestelmä*. Helsinki: Tammi.

Godelier, M. 1982. *The Production of Great Men*. Cambridge: Cambridge University Press.

Grönfors, M. 1981. *Suomen mustalaiskansaa*. Helsinki: Wsoy.

Herdt, G. & Stoller, J. R. 1990. *Intimate Communications*. New York: Columbia University Press.

Herdt, G. 1981. *Guardians of the Flutes*. New York: McGraw–Hill.

Kalliola, S. 1996. *Lewiniläinen ryhmäpäättös kunnallishallinnon työyhteisöissä. Tutkimus yhteistoiminnasta ja toimintatutkijan kenttätöystä*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos T 15/1996. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kulick, D. 1998. *Travesti. Sex, Gender and Culture among Brazilian Transgendered Prostitutes*. Chicago: The University of Chicago Press.

Kuula, Arja 1999. *Toimintatutkimus. Kenttätöytä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.

Laine, K. 1997. *Ameeba pulpetissa*. Jyväskylä: SoPhi.

Lévi–Strauss, C. 1997. *Tropiikin kasvot*. Helsinki: Loki–kirjat.

Malinowski, B. 1926. *Crime and Custom in Savage Society*. Lontoo: Routledge & Kegan

Paul.

Malinowski, B. 1927. *Sex and Repression in Savage Society*. Cleveland: Meridian Books.

Malinowski, B. 1929. *The Sexual Life of Savages in North–Western Melanesia*. New York: Harcourt, Brace and World.

Mead, M. 1963. *Sukupuoli ja luonne kolmessa primitiivisessä yhteiskunnassa*. Helsinki: Otava.

Peräkylä, A. 1990. *Kuoleman monet kasvot. Identiteetin tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.

Suolinna, K. ja Sinikari, K. 1980. "Lestadiolainen liike ja antropologinen pienyhteisötutkimus." Teoksessa *Kylät ja kaupunginosat yhteiskunnan alueellisina perusyksiköinä*. Tutkimuksia: Sarja A 2. Tampere: Tampereen yliopiston aluetiede.

Swantz, M–L. 1983. *Tansanian nainen*. Suomen antropologisen seuran toimituksia 13. Helsinki: Suomen antropologinen seura.

Swantz, M–L. 1979. *Osallistuva tutkimus kehitystutkimuksen menetelmänä*. Sosiologia 2/1979.

Syrjäläinen, E. 1990. *Oppilaiden ja opettajan roolikäyttäytyminen luokkahuoneyhteisössä*. Helsingin yliopiston opettajakoulutuslaitoksen tutkimuksia 78.

Wills, P. 1984. *Koulunpenkiltä palkkatyöhön*. Tampere: Vastapaino.

2.3 Havainnoinnin eettiset ongelmat

Tutkimus interventiona

Aaltolan mukaan tiedettä voi pitää yhtenä dialogin muotona ihmisen ja hänen elinympäristönsä välisessä vuorovaikutuksessa. Tätä vasten tutkimus on myös aina *interventiota* tutkimuskohteen jäsenten elämään. Näin on myös silloin, kun tutkija kuuluu samaan yhteisöön esimerkiksi harrastustoimintaan tai työyhteisöön tutkittaviensa kanssa. Tutkija on aina ulkopuolinen tutkijan roolissa. Tuomi ja Sarajärvi toteavat, että mitä vapaamuotoisempia ja avoimempia tiedonhankintakeinot ovat, sitä enemmän ne muistuttavat

arkielämän vuorovaikutusta. Tästä seuraa, että sitä enemmän korostuvat myös eettiset kysymykset tutkimuksen tekemisessä. Erityisesti tutkijan on pohdittava eettisiä kysymyksiä, kun tutkija käyttää joko osallistuvaa havainnointia, aktivoivaa osallistuvaa havainnointia tai kokemalla oppimista tutkimusaineiston keräämisen tapana. (Aaltola 2001, 22–24; Tuomi ja Sarajärvi 2002, 122; Vilka 2005, 29–41.)

Tutkijan osallistuvalla havainnoinnilla, aktivoivalla osallistuvalla havainnoinnilla ja kokemalla oppimisella on kaksinainen merkitys tutkittavien elämään. Kuten sanottu, toisaalta tutkijan osallistuminen tutkimuskohteen elämään rikkoo aina tutkimuskohteen niin sanottua luonnollista arkielämää. Tämä johtuu siitä, että tutkija edustaa toista kulttuuria ja sieltä tulee osaksi tutkittavien luonnollista arkielämää. Toisaalta tutkijan väliintulo tutkimuskohteeseen tutkijan roolissa on lähtökohta, joka tekee mahdolliseksi muun muassa etnografisen tutkimuksen, kuten Alasuutari toteaa. Tutkijan väliintulo on se, joka itse asiassa paljastaa sekä tutkijan omaan että tutkimuskohteen elämään kuuluvia itsestäänselvyksiä ja siten säännönmukaisuuksia, joiden mukaan ihmiset eivät tiedosta toimivansa. (Alasuutari 1996, 69; Vilka 2005, 29–41.)

Tutkijan on koko ajan tiedostettava, että hän vaikuttaa tutkimuskohteensa elämään. Hänen on tiedostettava, millaisia seurauksia tutkimuskohteelle on tutkimuksen tekemisellä ja valmiilla tutkimuksella tuloksineen. *Hyvän tieteellisen tavan* noudattaminen edellyttää, että tutkimusaineistoa ei kerätä ilman havainnoitavan suostumusta. Eskolan ja Suorannan mukaan esimerkiksi edellä mainitsemani peitetarinat ovat yrityksiä huijata tutkittavia, eikä niitä voi pitää kovin ansiokkaana tutkimustoimintana. Eskola, Suoranta jatkavat, että arvokkain ja myös työläin tapa päästä tutkimuskohteeseen on voittaa tutkimuskohteen jäsenten luottamus joko itse tai avainhenkilön avulla. Tavoitteena on tutkimuksessa, että tutkimuskohteen jäsenten eli tutkittavien toiminta on mahdollisimman luontevaa. Samoin on tavoitteena, että tutkija voi osallistua tutkimuskohteen toimintaan ja haastatella tutkittavia. Lisäksi tutkimuksessa on tavoite, että kaikki tapahtuu tutkimuseettisesti ja laillisesti asianmukaisesti. (Kuula 2006, 61, 64, 147–153, 161–163; Grönfors 1985, 194; Eskola, Suoranta 2000, 101;

Vilka 2005, 29–41.)

Kuinka paljon tutkimuskohteelle kerrotaan havainnoinnin päämääristä ja tarkoista kohteista?

Parhaiten tutkimuskohteen jäsenten luottamuksen saavuttaa, kun tutkittaville kertoo mahdollisimman pian tutkimuksen alussa, mikä on tutkimuksen luonne ja tutkijan kiinnostuksen kohde. Anttila esittää, että informointivelvollisuus saattaa joissakin metodeissa vaarantaa tutkimuksen tavoitteet. Grönfors muistuttaa, että asioita voi aina esittää ja selostaa eri tavoin tutkimuskohteelle ja jopa niin, että tutkimuksen tavoitteet eivät vaarannu. Selostuksen yksityiskohtaisuuteen vaikuttavat muun muassa tutkimusongelma, tutkimuksen tekijät, tutkimuskohteen luonne ja tutkimusongelma. Kuula toteaa, että informointitarkkuus määritetään aina tapauskohtaisesti. Tunnistettavina säilytettävät arkaluontoiset aineistot edellyttävät aina hyvin tarkan tutkittavien informoinnin. Arkaluonteisiin asioihin palaan tuonempana. (Silverman 2001, 54–55, 270; Grönfors 1985, 78–79; Anttila 1996, 421–422; Kuula 2006, 103.)

Tutkijan on aina mietittävä tutkimuksessa, mitä tutkimusaineiston järkevä hyödyntäminen edellyttää tutkimukselta ja mitä vallitseva lainsäädäntö siitä sanoo. Kun tutkimus ja havainnointi liittyvät ihmisiin ja heitä koskevaan tietoon, on hyödyllistä tutustua vähintään voimassa olevaan *henkilötietolakiin* ja *julkisuuslakiin* sekä *tutkimusetiikkaan*. Kuula korostaa, että tietosuojalainsäädännöllä ei ole tarkoitus estää sellaisen tutkimuksen tekemistä, joka sisältää henkilötietoja. Lainsäädännöllä pyritään säätelemään sitä, että henkilötietoja kerätään, käytetään, säilytetään ja luovutetaan asianmukaisella tavalla. (Kuula 2006, 79.)

Grönfors kysyy, "miten pitkälle tutkija on oikeutettu tunkeutumaan ihmisten yksityiselämään?" Grönfors jatkaa, että "onko jokin yksityisyyden raja, jota tutkija kutsuttunakaan ei voi ylittää?" Tunkeutumista yksityisalueelle ja ihmisille arkaluontoisiin asioihin oikeutetaan usein yhteisellä edulla. Tämä raja on kuitenkin erittäin vaikea vetää. Mikä on yhteinen etu? Alasuutari (1996, 77) toteaa, että on vaikea kuvitella hyväksytyjä perusteluja sille, että tutkijan pitää tehdä esimerkiksi osallistuvaa havainnointia ihmisten

intiimistä yksityiselämästä. Kysymys on ihmisen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta. Kuula (2006, 61) muistuttaa, että erityisesti *yksityisyyttä koskevat normit ovat yhteneväiset lainsäädännön kanssa ja siten sitovat tutkijoita.*

Tutkimuksesta ei tarvitse luopua, vaikka se ehkä ylittää yksityisyyden rajoja. Grönfors esittää, että joskus tutkimusaineiston keräämisen tavalla voidaan säilyttää tutkittavien oikeus päättää yksityisyytensä rajoista. Havainnoinnin sijaan voidaan tehdä esimerkiksi haastatteluita, joissa tutkittava saa itse päättää, mitä tutkittavasta asiasta puhuu. Silverman (2001, 274–275) uskoo, että ylipäättänsä juuri kenttätyömenetelmät antavat lukuisia mahdollisia tapoja tuottaa pätevää tietoa ja samalla myös tutkittaville enemmän valinnanmahdollisuuksia päättää itsestään tutkittavina. (Grönfors 1985, 198–199.)

Joskus tutkimusaineiston keräämisen tavan vaihtaminen johtaa tutkimusongelman uudelleen muotoiluun. Grönfors toteaa, että *tutkimusongelman pitää olla samansuuntainen kuin tehty tutkimussuunnitelma ja siinä esitetyt menetelmät.* Esimerkiksi hyvin iäkäs tutkija tuskin saa tarkoituksenmukaista tutkimusaineistoa osallistuvalla havainnoinnilla tai kokemalla oppien, kun tutkimuskohteena ovat pienet lapset. Hän ei esimerkiksi fyysisesti enää pysy leikissä mukana. Jos esitetyssä tapauksessa tutkimusaineiston kerääminen vaihdetaan esimerkiksi aktivoivaksi osallistuvaksi havainnoinniksi tai tarkkailevaksi havainnoinniksi, myös tutkimusaineiston luonne on toinen. Edellisen kohdalla kysymys on jo toimintatutkimuksesta. Näin ollen aina, kun tutkimusaineiston keräämisessä tehdään muutoksia, on hyvä tarkistaa myös tutkimusongelman muotoilu ja tutkimukselle asetetut tavoitteet. (Grönfors 1985, 71, 190.)

Tutkimusaineisto ja tietosuoja

Tutkimuseettisestä näkökulmasta tutkimuksen tekemisessä korostuu ennen kaikkea *tutkimuksen huolellinen suunnittelu.* Näin on erityisesti sosiaalitieteissä, hoitotieteissä, liiketaloustieteissä, kasvatustieteissä ja humanistisilla tutkimusaloilla, joissa usein käsitellään

yksittäisten ihmisten henkilötietoja.

Henkilötiedolla tarkoitetaan luonnollista henkilöä, hänen ominaisuuksiaan ja elinolosuhteitaan kuvaavia merkintöjä, jotka voi tunnistaa häntä tai hänen perhettään tai hänen kanssaan yhteisessä taloudessa eläviä koskeviksi. *Henkilörekisteri* vuorostaan on tietojoukko, joka sisältää henkilötietoja. Lisäksi henkilötiedot on järjestetty automaattisen tietojenkäsittelyn avulla niin (kortisto, luettelo), että henkilöä koskevat tiedot on helposti ja ilman kohtuuttomia kustannuksia löydettävissä. (Kuula 2006, 81–82; Vilka 2005, 40.)

Arkaluontoiset asiat vaihtelevat tutkimuksesta toiseen. Tutkimusetiikkaan tulee kiinnittää erityistä huomiota, kun tutkimuksessa käsitellään arkaluontoisia asioita. Kuula esittää, että henkilötietolain mukaan arkaluontoisia asioita ovat

rotu ja etninen alkuperä

henkilön yhteiskunnallinen, poliittinen tai uskonnollinen vakaumus

ammattiliittoon kuuluminen

asiat, jotka kuvaavat rikollista tekoa, rangaistusta tai rikoksen seuraamusta

henkilön terveydentila, sairaus, vamma

henkilöön kohdistuvat hoitotoimenpiteet tai niihin verrattavat toimet

henkilön seksuaalinen suuntautuminen tai käyttäytyminen

henkilön saamat sosiaalihuollon palvelut, tukitoimet tai etuudet

henkilön sosiaalihuollon tarve. (Kuula 2006, 91–92.)

Arkaluontoisia ovat usein myös sellaiset asiat, jotka eivät sinänsä vaikuta arkaluontoisilta.

Arkaluontoisuus riippuu tavasta, millä tiedot yhdistyvät toisiinsa. Luetteloista saattaa löytyä samannimisiä ihmisiä, joilla on peräti sama ammattinimike. Mutta jos esimerkiksi, kun nimi, ammattinimike ja asuinpaikka yhdistyvät toisiinsa, tulee tiedosta arkaluontoista.

Tutkijaa monesti kiehtoo etenkin ihmisten arkaluontoiset asiat. Ne herättävät hänen uteliaisuutensa. Tutkimuksen tavoitteet ovat kuitenkin ensisijaisesti aina tieteen– tai ammattialakohtaisia. Se on aina jotakin muuta kuin yksittäisen tutkijan uteliaisuus tai tirkistelynhalu.

Havainnointiin perustuvassa tutkimuksessa käytetään usein myös muita tietolähteitä, jotka koskevat tutkimuskohteen jäseniä. Kun tutkimuksessa käytetään muita tutkittavia koskevia tietolähteitä, kuten viranomaistietoja, on tutkittavilta saatava tietojen käyttöön lupa. Erityisesti suoraan tutkittavilta saadun tiedon yhdistäminen viranomaisten *asiakirjoihin* ja *rekisteritietoihin* vaatii tutkittavilta kirjallista suostumusta ja asiakirjan tai rekisteritiedon pitäjältä viranomaislupaa. (Kuula 2006, 117.)

Varto toteaa etnografiaa koskevassa blogissaan, että tutkimusetiikkaan liittyy ihmisten ja ihmiselämään kuuluvien ilmiöiden rikkauden ja moninaisuuden *kunnioittaminen* tutkimuksessa. Tähän liittyy, että tutkija on alati tietoinen omasta roolistaan, esitiedostaan ja asenteistaan tutkimuskohteessa. Tutkijan tulee muistaa, että tutkittava ja tutkija ovat molemmat sekä tutkimuskohteita että toimijoita etnografisessa tutkimuksessa, koska tutkimus muodostuu toiminnassa, tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutuksessa. (<http://vartolog.blogs.fi/>.) Edellä esitetty pätee kaikkiin ihmistieteisiin lukeutuviin tutkimuksiin. Se ei koske vain etnografista tutkimusta, kokemalla oppimista.

Samaten ihmisten ja ihmiselämään kuuluvien ilmiöiden kunnioittamiseen liittyy, että tutkija noudattaa aina koko tutkimuksen ajan, mutta ennen kaikkea kenttätyöjakson aikana, tietosuojalainsäädäntöä. *Tietosuoja* tarkoittaa, että tutkija kunnioittaa ihmisten yksityisyyttä. Tämä velvoittaa tutkijaa huolehtimaan käytännössä, että tutkittavien yksityisyyden suojaa ei loukata ja henkilötiedot suojataan. Tavoitteena on, että asiattomat eivät pääse käsiksi henkilötietoihin. (Kuula 2006, 64.)

Tietosuojan noudattaminen kenttätöön aikana liittyy ennen kaikkea siihen, millä tavalla tutkija puhuu tutkimuskohteessa tutkittavien kanssa. Havainnointia aineiston keräämisen tapana käyttävä tutkija uppoutuu (ks. luku 3.2) tutkimuskohteeseen ja hän saattaa unohtaa tutkijan roolinsa ja siihen liittyvät lainsäädännölliset velvoitteensa. Tutkija luo merkittäviä ihmissuhteita tutkittaviensa kanssa. Tästä saattaa seurata, että tutkija puhuu toisille tutkittaville liian avoimesti heitä koskevista asioista. Samoin tietosuojan noudattamiseen liittyy, millä tavalla tutkija kirjaa muistiinpanojaan ja havaintojaan kenttätöössään. Lisäksi siihen kuuluu, miten hän kenttämuistiinpanojensa säilyttää. Kenttämuistiinpanoissa on väistämättä aina henkilöiden tunnistamiseen liittyviä asioita. Ilman niitä heikkenee tutkimusaineiston laatu. Koska muistiinpanot sisältävät henkilöiden tunnistamiseen liittyviä asioita, ei myöskään muistiinpanojen näyttäminen tutkittaville ei ole tarkoituksenmukaista. Edellä kuvattu johtaa siihen, että tutkijan on suunniteltava huolellisesti, miten ja missä hän muistiinpanonsa säilyttää pitkän kenttätönsä aikana ja sen jälkeen. (Grönfors 1985, 134–135; Vilka 2005, 35–37.)

Tutkimuksen jälkeen säilytettävälle ja arkaluontoisia asioita sisältävälle tutkimusaineistolle tulee hakea lupa, mikäli tutkija aikoo säilyttää tutkimusaineistonsa. Julkisuuslain 13§:ssä edellytetään, että lupapyyntöön on oltava erityisen yksilöity, koska tietoa voidaan luovuttaa vain tietyin edellytyksin. Viranomaiselle lähetettävän asiakirja- tai rekisteriaineiston käyttöä koskevaan lupahakemukseen tulee sisältyä vähintään

tiivistetty tutkimussuunnitelma,

tieto tutkimuksen toteuttajasta ja –suorittajista sekä vastuuhenkilöistä,

tieto lähteistä sekä tietosisällöistä, joita tutkimuksen suorittamiseksi tarvitaan,

tieto henkilötietojen suojaamis- ja käsittelytavasta sekä henkilötietojen käyttötarkoituksesta,

suunnitelma saatujen tietojen säilyttämisaikasta,

tarvittaessa suunnitelma tietojen käytöstä seurantatutkimuksessa sekä

suunnitelma aineiston ja tunnistetietojen hävittämiselle tai arkistoinnille tutkimuksen päättymisen jälkeen. Arkistointi edellyttää lupaa Kansallisarkistolta. Kansallisarkisto voi myöntää erillisen luvan arkistoida tutkimusaineisto pysyvästi tutkimusorganisaation omaan arkistoon. (Kuula 2006, 219–223; http://www.fsd.uta.fi/laki_ja_etiikka/etiikka_lait.html.)

Laadullisen tutkimusaineiston arkistointiin liittyy yksi huomioitava asia. Henkilötietoja (henkilönimi) ja muita tunnistetietoja (taustatiedot, asuinalue, työpaikka, koulut) ei saisi olla tutkimusaineistossa. Siten arkistoitavaksi aiotusta tutkimusaineistosta nämä tulisi poistaa. Kun tunnisteita aletaan poistaa, saattaa tutkimusaineistosta hävitä tutkimusaineiston käyttöön liittyviä olennaisia asioita. Siten tutkimusaineiston jatkokäyttö saattaa estyä. Tästä syystä tutkittavilta kannattaa pyytää aina suostumus tutkimusaineiston jatkokäytölle, jos jatkokäyttö on suunnitteilla tai sen mahdollisuus halutaan varmistaa. (Kuula 2006, 214–219.)

Erityisryhmät tutkimuskohteena

Grönfors (1985, 199) toteaa, että tutkimusetiikkaan pitäisi kiinnittää erityistä huomiota, kun tutkimuksen kohteena on *turvattomat ryhmät*. Turvattomiin ryhmiin kuuluvat esimerkiksi suljetuissa laitoksissa olevat henkilöt tai lapset. Kun tutkimuksen kohteena on alle 12–vuotias lapsi, tutkimukseen osallistumiseen vaaditaan aina sekä lapsen oma että vanhempien suostumus. Vanhempien suostumus ei yksin riitä. Tämä johtuu siitä, että tutkimukseen osallistumisen *päätösoikeus* on lapsella itsellään. Tästä vuorostaan seuraa, että tutkijan on aina varmistettava, että lapsi ymmärtää, mitä tutkimukseen osallistuminen ja päätösoikeus käytännössä tarkoittavat. Grönfors kysyy, "Miten on mahdollista selittää ymmärrettävästi lapselle tutkimuksen tarkoitus tai edes se, mitä tutkimuksella yleensä tarkoitetaan?" Grönfors jatkaa, "Voiko tutkija olla varma, että tutkimusyhteistyö lapsen kanssa on saatu aikaan hyväksyttävien perusteiden?" Grönforsin mukaan yksiselitteisiä vastauksia ei ole. Vastaukset riippuvat kohderyhmästä ja tutkimusongelmasta. Grönforsin esittämät kysymykset eivät liity vain lasten tutkimiseen. Kun tutkimuskohteena on *luonnollinen henkilö*, on hyvä aina varmistaa, että henkilö on ymmärtänyt tutkimuksen tarkoituksen ja jopa, mitä tutkimuksella

tarkoitetaan. (Grönfors 1985, 67–73, 199; Ks. myös Kuula 2006, 147–153; http://www.fsd.uta.fi/laki_ja_etiikka/etiikka_lait.html; Silverman 2000, 201.)

Erityisryhmiä ei pitäisi järjestelmällisesti sulkea pois tutkimuksen piiristä, vaikka tutkimussuostumukseen liittyy ongelmia, kuten Kuula esittää. Kuula jatkaa, että ilman marginaalisia ryhmiä, kuten lapsia, dementoituneita, kehitysvammaisia tai muuten vajaakykyisiä, ihmiselämästä jäisi tutkimatta olennaisia puolia. Kuulan mukaan myös heille tulee antaa oikeus tulla kuulluksi ja nähdyksi myös tieteellisessä tutkimuksessa. Heitä ei voi pakottaa tutkimukseen. Jos he itse suostuvat ja heidän laillinen edustajansa, huoltajansa tai muu läheinen antaa kirjallisen suostumuksen, he saavat äänensä kuuluville. (Kuula 2006, 147.)

Avainhenkilö tiedottajana

Havainnoinnin käyttäminen tutkimusaineiston keräämisen tapana edellyttää tutkijan pääsemistä sisälle tutkimuskohteeseen. Grönfors suosittelee, että tutkija käyttää tarvittaessa avainhenkilöä. *Avainhenkilö* on henkilö, joka tuntee tutkittavan yhteisön ja auttaa, että tutkimuskohteen jäsenten luottamus herää sekä tutkijaan että tutkimukseen. (Grönfors 2001, 133.)

Avainhenkilöllä on merkittävä rooli tutkimuksen alkuvaiheessa. Avainhenkilön ja tutkijan toiminta tutkimuksen alussa vaikuttaa siihen, miten tutkimusaineiston kerääminen käynnistyy. Avainhenkilö voi kertoa joko yksinään tai yhdessä tutkijan kanssa tutkittaville, mikä on tutkimuksen tavoite, kenelle tutkimuksesta on hyötyä, miten ja mistä tutkimusaineisto heistä tullaan keräämään, miten tutkimusaineisto käsitellään, miten henkilötiedot ja –tunnisteet tehdään tunnistamattomaksi,

mitkä ovat tutkimusaineiston käyttöehdot sekä

ketkä kaikki (tutkimusapulaiset) tutkimusaineistoa käsittelevät.

Avainhenkilö vaikuttaa ratkaisevasti tutkimuskohteesta antamallaan informaatiolla myös siihen, millä tavalla tutkijan esitieto kohteesta muotoutuu. Eritoten se vaikuttaa siihen, miten tutkija saamaansa esitietoa vasten havainnoi tutkimuksensa alussa. Samoin se vaikuttaa siihen, mitä tutkija näkee tutkittaville normin mukaisena toiminta- ja ajattelutapana ja mitä taas ei tutkimuksensa alussa. (Grönfors 2001, 133; http://www.fsd.uta.fi/laki_ja_etiikka/etiikka_lait.html.)

Edellä kuvattua ongelmaa ei ole, jos tutkija kuuluu tutkittavaan yhteisöön. Sen sijaan tutkijan tutkittavaan yhteisöön kuulumisen tuo tutkimuksen tekemiseen toisenlaisen eettisen ongelman. Tällöin kysymys kuuluu, *mikä on tutkijan asema suhteessa tutkimuskohteeseensa?* Tämän tutkija voi osoittaa vain tutkimustekstissä. Tutkimustuloksia arvioivalle tärkeitä tietoja ovat myös tutkijan muut roolit ja asema tutkimuskohteessa ennen tutkimusta. Hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen edellyttää tutkijan arviota tutkijan ja eri organisatoristen seikkojen vaikutuksesta tutkimustuloksiin. Niinpä oman aseman lisäksi myös tutkimuksen rahoittajat mainitaan tutkimustekstissä. Rahoittajien mainintaa tutkimustekstissä sanelee myös hyvä tieteellinen tapa. Tutkimuksen taloudelliset tukijat ovat ansainneet julkisen kiitoksen. (Grönfors 1985, 179; Vilka 2005, 33; Kuula 2006, 34–35.)

Tutkimusaihe eettisenä kysymyksenä

Monet tutkimuseettiset ongelmat ovat ratkaistavissa jo tutkimussuunnitelmassa.

Tutkimuseettisesti tärkeä vaihe on jo tutkimussuunnitelman alussa, kun tutkija asettaa ja muotoilee tutkimusongelman. Tutkimuksen aihepiiri, tutkimusongelma ja tutkittavilta saatu suostumus liittyvät läheisesti toisiinsa. Kuten Kuula (2006, 153) toteaa, että tutkimus yleensä tuottaa uutta tietoa ja ainakin epäsuorasti myönteisiä vaikutuksia tutkittavasta ryhmästä. Hän jatkaa, jos tutkimus koetaan tärkeäksi, myös tutkimussuostumus saadaan helpommin. Niinpä tutkimussuunnitelmassa on hyvä kertoa

kenen ehdoilla tutkimusaihe on valittu,

miksi kyseiseen tutkimukseen ryhdytään,

mikä on tutkimuksen tavoite ja

ketä tutkimusaihe kiinnostaa. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 126; Silverman 2000, 200–201; Silverman 2001, 60–61, 270–271; Grönfors 1985, 198.)

HARJOITUS 11. Tutkimusaineiston keräämisen eettisyys.

Edellisissä harjoituksissa olet kerännyt tutkimusaineistoa eri havainnointitavoilla. Olet myös pohtinut, millaista dokumenttiaineistoa saatat tarvita tutkimuskohteesta.

1) Pohdi, millaisia eettisiä ongelmia eri metodeilla keräämiisi tutkimusaineistoihin liittyy valitsemassasi tutkimuskohteessa.

2) Miten ratkaisisit eettiset ongelmat, jotka liittyvät tutkimuskohteeseen, tutkittaviin ja tutkimusaineiston keräämiseen?

Kirjallisuutta

Grönfors, M. 1985. *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*. 2. painos. Helsinki: Wsoy. (188–209)

Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J. 2002. *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus.

Kuula, A. 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Vilka, H. 2005. *Tutki ja kehitä*. Helsinki: Tammi. (29–41)

3 TIEDOSTAVA HAVAINNOIJA

3.1 Tutkijan moninaiset roolit

Havainnoijan rooli vaihtelee sen mukaan, mitä havainnointitapaa hän käyttää. Kuten Grönfors toteaa, havainnoijan rooli voi vaihdella hyvin passiivisesta tapahtumien

seuraamisesta niin täydelliseen osallistumiseen, että tutkimuskohde ei edes tiedosta keskuudessaan olevaa tutkijaa. (Grönfors 1985, 87.)

Tarkkailevassa havainnoinnissa tutkija on sisällä tutkimuskohteessa mutta ulkopuolinen. Osallistumattoman tai tarkkailevan havainnoijan rooli on ensisijaisesti *tutkijan rooli* tutkimuskohteessa. Tutkijan roolin näkökulmasta tämä havainnointitapa on toimiva, kun tutkijan ja tutkimuskohteen aktiivinen vuorovaikutus ei ole merkittävää tutkimuksen tiedonhankinnalle. Osallistuvassa ja aktivoivassa osallistuvassa havainnoinnissa tutkija on sisällä tutkimuskohteessa. Tällöin tutkija vaikuttaa omalla läsnäolollaan tutkimuskohteeseen ja tutkittavaan ilmiöön. Havainnoija on tällöin sekä tutkijan että ihmisen roolissa. Jälkimmäistä käsittelem myöhemmin enemmän. Tutkittavat saattavat antaa havainnoijalle myös sellaisia rooleja, joita hän ei odota. Esimerkiksi etnografille tutkittavat saattavat antaa ongelmanratkaisijan roolin. (Grönfors 1985, 90; Anttila 1996, 219; Hirsjärvi, Hurme 2001, 160; Eskola, Suoranta 2000, 99.)

Osallistuva havainnoija ei voi olla pelkästään tutkija, koska tutkimuskohteen jäsenet antavat tutkijalle usein myös muita rooleja yhteisössään. Grönfors esittää, että tutkimuskohteen jäsenet saattavat vetää tutkijan sellaiseen toimintaan, jossa hänen tulee osoittaa lojaalisuutta yhteisön, organisaation tai kulttuurin eri ryhmiä kohtaan. Hänet vedetään ehkä mukaan puhumaan ja toimimaan tutkittavien puolesta. Näin ollen osallistuvan tutkijan ehkä odotetaan ottavan kantaa tutkimuskohteessa ilmenneiden asioiden kulkuun tai ongelman ratkaisemiseen. (Grönfors 1985, 81–82.)

Tutkijalla on aina myös *kansalaisen rooli*. Osallistuvan tutkijan ja kansalaisen rooli saattavat joutua ristiriitaan tutkijan roolin kanssa. Tällainen tilanne on esimerkiksi, jos tutkittavien toiminta on valitsevien lakien vastaista tai tutkijalla on todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa tutkimuskohteen jäsenten hyvinvointiin, kuten Grönfors esittää. Tutkijan osallistumiseen eri tilanteissa ei ole yksiselitteistä ohjetta. Grönfors toteaa, että tutkijan on pohdittava erikseen jokaisessa kenttätutkimustilanteessa, miten hän saavuttaa tasapainon aktiivisen

osallistumisen, osallistumattomuuden ja vain kiinnostusta osoittavan asenteen välillä. (Grönfors 1985, 83, 94, 97; Hirjärvi et al. 2005, 205; Hirsjärvi, Hurme 2001, 37–38.)

Kuula esittää, että joissakin havainnointitilanteissa viisain ratkaisu saattaa olla tutkijan neutraalius. *Tutkijan neutraali rooli* saattaa olla paras esimerkiksi silloin, kun tutkija kohtaa tutkittaviensa taholta voimakkaita mielipiteitä tai ennakkoluuloja. Mikäli tutkija esittää avoimesti mielipiteitään kenttätöissä, voi seurauksena olla tutkittavien suuttumus ja tutkimuksen keskeytyminen. Kuula toteaa, että tutkija on riippuvainen tutkittavistaan. Hän tarvitsee tutkittavat tutkimuksensa toteuttamiseen. Tästä syystä tutkijalla ei ole mahdollisuutta toimia täysin suorasukaisesti omien ajatustensa ja tunteidensa varassa. (Kuula 2006, 154–155; Grönfors 1985, 85.)

Osallistuva havainnoija, aktivoiva osallistuva havainnoija ja kokemalla oppimassa oleva havainnoija ovat aina myös *ihmisen roolissa*. Grönfors toteaa, että tutkimuskohteen jäsenet tutustuvat tutkijaan aina ensin ihmisenä ja vasta toiseksi tutkijana. Tämä johtuu eritoten siitä, että osallistuvassa havainnoinnissa tutkija tekee aina havaintoja vuorovaikutuksessa tutkittaviensa kanssa. Kuula (1999, 170) esittää, että taito olla *persoonana* ja *ihmisenä* kenttätöiden aikana, on erityinen tutkijan taito. (Grönfors 1985, 84; Grönfors 2001, 124–125, 127; Vilka 2005, 119–122.)

Tutkijan on havainnoijana koko ajan tasapainoitava tutkijan ja ihmisen roolien välillä. Hänen tulee erottaa toisistaan tutkijan havaintojen ja ihmisenä tekemiensä havaintojen välinen ero. Jälkimmäiset ovat usein tutkimukseen liian subjektiivisia, omien tunnetilojen ja mieltymysten alaisena tehtyjä, jopa ehkä hyvin ylimalkaisia. Grönforsin mukaan tutkimustilanteessa erilaisten roolien erillään pitäminen riippuu tutkijan ammattitaidosta. Tämän taidon perusteet hän oppii havainnointikoulutuksessa, jossa hän yhdessä toisten tutkijoiden kanssa käy läpi kriittisesti tekemiään havaintoja ja keskustelelee niistä. Siitä huolimatta taidon oppiminen edellyttää omien roolien kriittistä tarkastelua jokaisessa tutkimustilanteessa. (Grönfors 2001,

125, 127; Kuula 1999, 170–171.)

Havainnoija kantaa aina mukanaan myös monia *taustaominaisuuksia*, jotka vaikuttavat tutkijan ottamaan ja/tai tutkijalle asetettuun rooliin tutkimuskohteessa ja kerätyn tutkimusaineiston luonteeseen. Näitä ovat muun muassa tutkijan ikä, sukupuoli, siviilisääty ja kotipaikka. (Grönfors 1985, 85.) Siihen vaikuttaa niin tutkijan sosioekonominen asema yhtä hyvin kuin tutkijan olemus. Toisin sanoen, miten hän pukeutuu ja miten hän ilmaisee itseään sanallisesti (murre, kirjakieli) ja sanattomasti (ilmeet, eleet) tutkittaville. Nykypäivänä yhä enemmän vaikuttavat ihmisen ulkoiset seikat siihen, miten häneen suhtaudutaan. Näin ollen tutkijan roolin muodostumiseen vaikuttaa jopa, mikä on tutkijan pituuden ja painon suhde. Tämä asia on osoitettu tärkeäksi seikaksi jo työntekijän rekrytoinnissa ja palkkaustason määrittämisessä. Esimerkiksi tutkija, joka havainnoi tutkittavien terveyskäyttämistä ja on itse selvästi ylipainoinen, ei välttämättä vakuuta tutkimuskohteen jäseniä.

HARJOITUS 12. Tutkijan rooli.

Edellisissä harjoituksissa harjaannutit havainnointitaitojasi ja itseäsi tutkijana.

- 1) Pohdi, millaisia ominaisuuksia sinussa korostui tutkimustilanteessa?
- 2) Millaisia rooleja otit tai sinulle annettiin?

Toimintatutkija

Toimintatutkijalla on samanaikaisesti kolmenlainen rooli tutkimuskohteessa: tutkijan rooli, ihmisen rooli ja *muutostavoitteinen aktivoijan rooli*. Tutkijan roolissa tutkija kerää tutkimusaineistoa tutkimukseensa. Toimintatutkija toteuttaa aktiivisen ja osallistavan toimintansa aikana osallistuvaa havainnointia ja haastattelee kohdeyhteisön jäseniä. Lisäksi tutkija kerää sellaista muuta materiaalia kohdeyhteisöstä, joka auttaa tutkijaa ymmärtämään tutkimuskohdettaan. Aktivoivassa osallistuvassa havainnoinnissa tutkija kerää havainnointiaineistoa eri vaiheissa. Hän kerää havaintoja ennen kuin tutkittavassa kohteessa on tapahtunut muutosta. Sen jälkeen hän kerää havaintoja muutostoiminnan aikana. Lopuksi

tutkija kerää havaintonsa muuttuneesta tilanteesta. (Laitinen 1998, 30.)

Tutkijan roolin lisäksi toimintatutkija on, kuten kaikessa kenttätutkimuksessa, ihmisen roolissa. Niin ikään tutkija on muuttajan roolissa. Hänen tulee olla tutkimuksen aikana muutostavoitteinen ja tutkimuskohdettaan ja sen jäseniä aktivoiva. Lyhyesti sanottuna, toimintatutkija yrittää saada tutkimuskohteensa jäsenet muutostavoitteiseksi, tutkijan roolin, tutkittavien antaman roolin ja ihmisen roolin antamalla välineillä. Tutkijan rooliin kuuluvat välineet ovat tieteelliset teorit, menetelmät ja metodit. Ihmisen rooliin kuuluva väline on tutkijan oma persoona. Tutkittavien antamat roolit ovat tutkimuskohtaisia.

Toimintatutkimuksen historiassa on myös muunlaisia rooleja toimintatutkijalle. Kuulaa (1999, 116–117) soveltaen ne ovat lyhyesti esitettynä tieteellisen asiantuntija, konsultti, aktivoija ja osallistuva tutkija. Nykypäivänä toimintatutkijat ovat siirtyneet yhä enemmän *tieteellisen asiantuntijan roolista osallistuvaan tutkijaan*.

Tieteellinen asiantuntija lähinnä ohjaa tutkimuskohteen muutoskokeiluja, testaa ja soveltaa teorioita käytännössä. Tutkijana hän on lähinnä ulkopuolinen muutosprosessien seuraaja ja arvioija. *Tutkija konsulttina* on ensisijaisesti auktoriteetti, joka hallitsee muutosta koskevia menetelmiä. *Konsulttina* hän neuvoo, miten ja millaisella toteutuksella muutoksessa voidaan yhdistää esimerkiksi sekä demokraattisuuden että tuottavuuden tavoitteet. *Aktivoijana* tutkija vuorostaan pyrkii saamaan tutkimuskohteen jäsenet osallisiksi muutos- ja tutkimusprosesseihin. Tutkija yrittää saada tutkimuskohteen jäsenet pohtimaan itse aktiivisesti ratkaisuja muutosongelmiinsa. Osallistuva tutkija on tutkimuskohteen jäsenten kanssa yhdessä muodostamassa mahdollisuuksia demokraattiseen dialogiin, joka käsittelee muutosprosesseja. *Osallistuva tutkija* ei koskaan pysy vain tutkijan roolissa vaan hän on muutosprosesseissa mukana ihmisenä, jolta odotetaan myötäelämistä ja tarvittaessa apua ongelmatilanteisiin. (Kuula 1999, 116–117.)

Osallistuvana tutkijana tutkijan rooli saattaa olla jopa *terapeuttinen* tutkimuskohteen jäsenille. Grönfors toteaa, että useat menetelmäkirjat pitävät tutkijan roolia ja terapeutin roolia keskenään ristiriitaisina. Grönforsin mukaan terapeutin roolia voi pitää myös tutkijan roolia täydentävänä. Näin ajatellaan etenkin toimintatutkimuksessa. Kuula muun muassa toteaa, että tutkittava saattaa itse pitää haastatteluun osallistumista huojentavana, jopa terapeuttisena. Näin ollen tutkija antaa tavallaan vastalahjan tutkittavalle silloin, kun hän kerää tutkimusaineistoaan, kuten Kuula esittää. (Grönfors 1985, 82, 124; Kuula 2006, 160.) Tutkimuksen terapeuttisuus ja emansipatorisuus ovat lähellä toisiaan. *Emansipatorinen tutkimus* edistää yksilön ja yhteisön toiminta- ja ajattelutapoja. (Vilkkä 2005, 34.)

Tutkijan ja tutkittavien roolit jollakin tapaa yhdistyvät aktivoivassa osallistuvassa havainnoinnissa. Toimintatutkija on enemmän tai vähemmän aktiivisessa roolissa. Roolissaan hän *ohjaa eikä määrää* toimintatapoja, toiminnan ja muutoksen suuntaa. Sitä vastoin tutkijan tehtävänä on tuoda tieteellinen osaamisensa tutkittavien toimintaa koskevaan keskusteluun. Tutkijan rooli on olla "konsultti". Niinpä tutkijan tarkoituksena on jäsentää tutkimuskohteen jäsenten työskentelyä ja keskusteluissa ilmenneitä tavoitteita, näkemyksiä, uusia ajatuksia ja ratkaisumalleja. Ensi sijassa tutkija auttaa tutkimuskohteen jäseniä tiedostamaan ja ratkaisemaan itse toiminnassaan ongelmiksi katsomansa asiat. Samalla tutkija *dokumentoi* muutoksen alaista toimintaa ja tutkimuskohteen työskentelyä. Tutkijan tavoitteena on yhtä hyvin muutostavoite kuin teoreettinen tutkimustieto yhteisön toiminnasta ja rakenteesta. (Kuula 1999, 116–117; Grönfors 1985, 82, 124; Anttila 1996, 321–323; Alasuutari 1996, 87.)

Tiivistetysti toimintatutkija kehittää aktiivisesti tutkimuksensa avulla juuri tutkimuskohteelle sopivia toiminta- ja lähestymistapoja ja taitoja. Samanaikaisesti hän antaa tieteellisiä välineitä tutkimuskohteen jäsenille ratkaista käytännön ongelmatilanteitaan. Tutkijan tuotoksena on tutkimusraportti, jonka avulla tutkija osallistuu tutkimuskohteesta, yhteiskunnasta ja sen kehityksen suunnasta käytävään julkiseen keskusteluun. (Alasuutari 1996, 89.)

Anttila toteaa, että toimintatutkimuksen tuotoksena voi olla myös *fyysinen tuote*, joka ilmentää sille asetettuja päämääriä. Fyysisen tuotteen ohella kirjoitetaan myös kirjallinen raportti. Sen avulla voidaan käydä alan tieteellistä keskustelua esimerkiksi tarkastella tuotteen muotoiluprosessiin liittyvää erityistä näkökulmaa. (Anttila 1996, 322–323.)

Esimerkiksi käsityöllisenä tai muotoilevana toimintana valmistettavien tuotteiden suunnittelu- ja valmistusprosessi toimintatutkimuksena eroaa sosiologian tai kasvatustieteen piirissä tapahtuvasta toimintatutkimuksesta. Anttila jatkaa, että "teoreettisena tutkimuksena siihen voi liittyä myös sellainen kirjallinen tuotos, jonka avulla voidaan käydä tieteellistä keskustelua ja jossa tarkastellaan jotakin muotoiluprosessiin liittyvää erityistä ja tärkeää näkökulmaa". Mielestäni toimintatutkimuksessa on aina tuotettava myös tutkimusteksti tai tutkimusraportti. Ilman sitä eivät muut ihmiset pääse osaksi käsityöllisten tai muotoilun prosessien kehittämistä koskevaa tieteellistä keskustelua. Fyysinen tuote yksinään ei kerro prosessista juuri mitään. Myös Anttilan ajatuksena on, että käsityöllisenä tai muotoilevana toimintana valmistettavien tuotteiden suunnittelu- ja valmistusprosessi toimintatutkimuksena on ennen kaikkea tieteellistä tutkimusta. (Anttila 1996, 322–323.)

Etnografi

Varton mukaan etnografista menetelmää käyttävän tutkijan on omaksuttava tietynlainen *tutkimusasenne tutkijan roolina*. Toisin sanoen kokemalla oppiminen on ennen kaikkea tutkijan asenne tutkimuskohteen tarkasteluun eikä vain menetelmä, jota tutkija mekaanisesti noudattaa. Tämä johtuu siitä, että etnografi tarvitsee aina erilaisia tutkimusaineistoja ja siten hän tarvitsee erilaisia tapoja koota tutkimusaineistonsa. Erilaiset tutkimusaineistot vuorostaan edellyttävät monenlaisten metodien hyödyntämistä tutkimusaineiston luokittelemisessa, ymmärtämisessä, reflektoinnissa ja tulkitsemisessä. (<http://vartolog.blogs.fi/>.)

Tutkijalta, joka tekee havainnointiin perustuvaa tutkimusta, edellytetään aina taitoa kirjoittaa. Erityisesti kirjoittamisen taitoa edellytetään etnografilta. (<http://vartolog.blogs.fi/>.) Kenttätyö edellyttää koko ajan kirjoittamista. Kuten aiemmin toimintatutkijan kohdalla totesin,

toimintatutkijan tavoite on vaikuttaa, kun hän julkaisee tutkimusraportin. Tutkimusraportti vuorostaan perustuu kenttätöissä tehtyihin muistiinpanoihin. Tähän aiheeseen palaan myöhemmin luvussa 5.2.1. Havainnointitutkija on moninaisten rooliensa ohella myöskin *kirjoittajan roolissa*. Etnografit ovat usein kirjoittajan roolin ohella myös *piirtäjän* tai *kuvaajan roolissa*. Monet etnografiat sisältävät tutkijoiden piirroksia esineistä ja piirrettyjä karttoja sekä valokuvia ihmisistä.

Tutkija tarvitsee muistiinpanojen tekemisen taitoa, koska kokemalla oppimisessa tutkimushavainnot ja kenttämuistiinpanot ajoittuvat pitkälle ajanjaksolle, jopa usealle vuodelle. Kaikki asiat eivät myöskään avaudu vain sanoin. Joskus on myös havainnollistettava tekstiä itse piirretyin kuvin tai valokuvoin. Tutkija ei voi tutkia tutkimusaineistoaan muistinsa tai luomisensa mielikuviansa varassa. Hänen on vuosienkin kuluttua pystyttävä aukottomaan päättelyyn tekemiensä havaintojen avulla. Hänen on myös pystyttävä osoittamaan tutkimusaineistollaan, mitä ja miten hän on tutkimusaineistonsa koonnut. (<http://vartolog.blogs.fi/>)

3.2 Uppoutuminen

Havainnoinnissa kieli ja sen merkitykset ovat tärkeitä välineitä ymmärtää tutkimuskohdetta. Siksi ne ovat tärkeä osa havainnointitutkijan roolia. Jotta tutkija voi toimia luontevasti ja merkityksellisesti tutkimuskohteessa ilman jäsenyyttä, hänen on opittava tutkimuskohteen *kieli, ajattelutapa ja käyttäytymistä koskevat arjen rutiinit*. Tutkimuskohteen jäsenten on myös ymmärrettävä tutkijan kieltä, jotta heidän välilleen voi muodostua tutkimuksen kannalta merkittävä vuorovaikutussuhde. Tutkijan ja tutkittavien merkittävän vuorovaikutuksen, ja samaten onnistuneen havainnoinnin ja tulkinnan perusta on, että tutkittava ja tutkija ymmärtävät toisiaan. (Grönfors 1985, 95.)

Havainnoijan tie onnistuneeseen tutkimusaineistoon on, että tutkija uppoutuu. *Uppoutuminen* tarkoittaa, että havainnoija omaksuu osallistumisensa avulla tutkimuskohteen rooliodotukset niin, että hän pystyy toimimaan tutkimuskohteessa luontevasti. Havainnoija pystyy

osallistumisensa aikana niin ikään eläytymään tutkimuskohteensa toimintaan ja asettamaan osittain syrjään oman kulttuuritaustansa ja arvomaailmansa. Jotta havainnoija oppii tutkimuskohteensa elämää, hänen on siis osallistuttava tutkimuskohteensa arkeen ja sen toimintaan yhdessä tutkimuskohteen jäsenten kanssa. Havainnoija uppoutuu tutkimuskohteeseensa. (Grönfors 1985, 95–97; Silverman 2001, 33; Silverman 2000, 37; Eskola, Suoranta 2000, 100; Plowman 2003, 34.)

Grönfors korostaa, että kysymys ei ole sosiaalistumisprosessista. *Sosiaalistumisprosessi* edellyttää, että tutkija sisäistäisi tutkimuskohteen rooliodotukset ja arvot niin, että hän samaistuisi tutkimuskohteeseensa. Samalla hän luopuisi aiemmin omassa yhteisössään oppimistaan rooliodotuksista ja arvomaailmasta. Grönfors toteaa, että tutkimuskohteen jäsenet tietävät aina, että havainnoijan tai tutkijan oma kulttuuriympäristö on jossakin muualla kuin heidän keskuudessaan ja kulttuurissaan. (Grönfors 1985, 95–97.)

Uppoutuminen edellyttää Kuulan (1999, 170) mukaan välitöntä, avointa ja luottamuksellista tutkimussuhdetta. *Tutkimussuhteessa* tutkittavat haluavat tuntea osallistuvan havainnoijan ihmisenä, mutta eivät välttämättä halua häntä jäsenekseen. Tästä syystä Grönforsin mukaan tutkimuskohteen jäsenten puhetyylin tai pukeutumistyylin omaksuminen ei ole välttämätöntä. Grönfors muistuttaa, että kieli ja asu ovat tärkeitä ryhmäkuuluvuuden tunnuksia, joihin on oikeutettu ainoastaan ryhmän jäsen. Hän jatkaa, että matkiminen saattaa johtaa jopa siihen, että tutkittavat eivät hyväksy tutkijaa ihmisenä ja siten he eivät luota häneen. Viime kädessä tästä on haittaa tutkimuksen onnistuneelle toteuttamiselle. Havainnoijan liiallinen uppoutuminen ja oppimisinnokkuus saattaa kääntyä siten tutkimusta vastaan kenttätutkimuksen alkuvaiheessa. Tutkimuskohteen jäsenille on annettava aikaa tutustua keskuudessaan olevaan havainnoijaan hänen oman todellisuutensa ja kulttuurinsa ihmisenä sekä tutkijana. (Grönfors 1985, 97, 99–100; Kuula 1999, 170.)

Lisäksi havainnoijan harkitsematon tai liian aktiivinen osallistuminen saattaa muuttaa tutkittavien luonnollisen käyttäytymisen epäaidoksi kenttätutkimuksessa. Grönfors esittää,

että mitä aktiivisempi rooli tutkijalla on, sitä enemmän hän vaikuttaa muuttavasti tutkimuskohteensa luonteeseen. Mitä intiimimpi tutkittava tilanne on, sitä suurempi ulkopuolisen vaikutus on tutkimuskohteen luonteeseen ja tutkittaviin. Esimerkiksi toimintatutkimuksessa aktivoiva ja osallistuva havainnoija vaikuttaa tutkimuskohteensa luonteeseen toisella tavalla kuin ulkopuolinen tarkkailija. Edellinen jopa muuttaa tutkimuskohdetta omalla toiminnallaan. Jälkimmäinen ei ehkä vaikuta millään tavalla tutkittaviin. Erityisesti aktivoivassa osallistuvassa havainnoinnissa vaikuttamista ei pidä ottaa tutkimusta ja sen asetelmaa heikentävänä asiana. Tutkijan pitää olla vain tietoinen siitä, missä tilanteessa, millä tavalla ja millaisin seurauksin hän tutkimuskohteeseen vaikuttaa sekä pohtia aktivoivan toimintansa vaikutuksia myös tutkimustuloksiin. (Grönfors 1985, 81–82, 91, 94.)

HARJOITUS 13. Tutkijan vaikutus havaintoihin.

Käy läpi edellisissä harjoituksissa tekemäsi havaintoaineistot. Pohdi, millä tavalla sinä vaikutit siihen, millaisia tutkimushavaintoja eri havainnointitavoilla sait?

3.3 Toimintatutkimus vai toiminnallinen opinnäytetyö?

Ammattikorkeakouluissa tehdään opinnäytteinä sekä tutkimuksia että toiminnallisia opinnäytetöitä. *Toiminnallinen opinnäytetyö* tarkoittaa, että opiskelijat tuottavat opinnäytteenään jonkinlaisen fyysisen tuotoksen tai kehittävät jotakin toiminnallista osa- aluetta. Tavoitteena on oman alan ammatillisen taidon, tiedon ja sivistyksen kehittyminen. Opiskelijat käyttävät toiminnallisessa opinnäytetyössä tutkimuksellista asennetta ja tarvittaessa erilaisia tutkimusmetodeita. (Vilka, Airaksinen 2003, 9–15; Vilka, Airaksinen 2004, 6; Vilka 2005, 11–19, 173.)

Ammattikorkeakouluverkostoissa on käyty paljon keskustelua siitä, ovatko ammattikorkeakouluissa tehdyt opinnäytetyöt hyviä ammatillisia selvityksiä vai johonkin ammattialan edustamaan tieteenalaan liittyvää tutkimusta. Viime aikoina on käyty lisäksi sen suuntaista keskustelua, joissa toiminnallinen opinnäytetyö ja toimintatutkimus sekoittuvat.

Tämä johtunee siitä, että ammattikorkeakouluissa opinnäytetyön muotoa ja rajaa tutkimukseen vielä haetaan. (Ks. Kotila ja Mutanen 2004; <http://www.tokem.fi/kever/kever.nsf>; Vilkka 2005.) Käsitteiden ja sisältöjen käytön sotkeutumiseen syynä voi olla lisäksi, että toimintatutkimus on moniaineksinen ja toimintatutkimuksen käsite on vakiintumaton. Tästä syystä toimintatutkimuksiksi on kutsuttu hyvinkin erilaisia tutkimushankkeita lypsykoneiden hankintakampanjoista kulttuurikokeiluihin, kuten Laitinen toteaa. (Laitinen 1998, 29.)

Toimintatutkimus ei ole sama asia kuin toiminnallinen opinnäytetyö. Toiminnallista opinnäytettään valmistavat ammattikorkeakoululaiset usein tekevät fyysisen tuotoksen tai kehittävät jotakin ammatillista toimintaa. Toiminnallisen osuuden ohessa he kirjoittavat tuotosta ja kehittämisprosessia koskevan raportin. Raportissa ei kuitenkaan käydä toimintatutkimuksen edellyttämää alan tieteellistä ja yhteiskunnallista keskustelua vaan raportti toimii pikemminkin opiskelijan ammatillisen tiedon, taidon ja sivistyksen näytteenä fyysisestä tuotoksesta tai kehittämästään toiminnasta. Profiloituminen toiminnalliseen opinnäytetyöhön toimintatutkimuksen sijaan ei tarkoita, etteikö toiminnallisella opinnäytetyöllä olisi ammatillista, jopa yhteiskunnallista, vaikuttavuutta kehittämiskohteessaan. (Ks. Vilkka, Airaksinen 2003; Vilkka, Airaksinen 2004; Vilkka 2005; Eskola, Suoranta 2000, 79–81.)

Toimintatutkimus edellyttää kehittämismenetelmien hallintaa ja jo valmiin asiantuntijan aktiivista tukea muutostilassa. Tutkijalla on toimintatutkimuksessa erittäin *vastuullinen rooli*. Opinnäytteessä vuorostaan opiskelija on vasta kehittymässä asiantuntijaksi. Kun käytämme ammattikorkeakoulun erilaisista toiminnallisista ja kehittäivistä opinnäytteistä nimitystä toimintatutkimus, emme tee oikeutta toimintatutkimukselle tieteellisenä lähestymistapana. Korostan, että toimintatutkijan rooli on vastuullinen. Hän osallistuu aina tutkimuskohteesta, yhteiskunnasta ja sen kehityksen suunnasta käytävään julkiseen keskusteluun tutkimusraportillaan. Tämä ei tarkoita, etteikö ammattikorkeakoululainen voisi ottaa tämän tapaista vastuullista roolia. Tärkeämpi kysymys on, annetaanko opiskelijalle opintojen aikana

riittävät valmiudet ottaa vastaan yhteiskunnallisesti vastuullisen toimintatutkijan rooli? Kuten aiemmin luvussa 1.2 totesin, pelkästään havainnointi aineiston keräämisen tapana vaatii huolellista koulutusta. Tämän lisäksi tarvitaan koulutus toimintatutkimuksesta. (Ks. Vilkka, Airaksinen 2003; Vilkka, Airaksinen 2004; Vilkka 2005.)

Mielestäni ammattikorkeakoulun opinnäytetyön laajuus ei liioin anna ajallisia mahdollisuuksia tehdä toimintatutkimusta. Toimintatutkimus on ajallisesti vaativaa tutkimusta, koska se edellyttää pitkäaikaista aktiivista havainnointia, aktivointia tutkimuskohteessa, haastatteluiden ja muun materiaalin keräämistä tutkimusaineistoksi sekä muutokseen ja vaikuttavuuteen pyrkivää tieteellistä kirjoittamista. Lisäksi toimintatutkimuksen kohteesta ja muutokseen pyrkivästä ongelmasta riippuen, tutkija joutuu opettelemaan etnografian tavoin tutkimuskohteen kieltä, ajattelu- ja toimintatapoja. Tämä kaikki vie suunnattomasti aikaa. Se on toimintatutkimuksen käytön rajoite laajuudeltaan suppeissa opinnäytteissä.

4 HAVAINNOISTA TULKINTAAN

4.1 Mitä, kuinka, miten ja miksi?

Havaintojen tuottaminen tutkimuksen eri vaiheissa etenee parhaiten kysymysten avulla. Havainnoijan tärkeimmät kysymykset havaintojen tuottamisessa, yhdistämisessä ja tulkitsemisessä ovat *mitä*, *miten*, *kuinka* ja *miksi*. Näiden kysymysten avulla edetään läpi tutkimusprosessin. (Silverman 2001, 99, 297–298.) Tutkimuksen aikana tämä tarkoittaa, että tutkija kysyy,

mitä ovat tutkimuskohdetta koskevat havainnot?

kuinka ihmiset tuottavat tilanteet ja niitä koskevat havainnot tutkimuskohteessa?

miten tehdyt havainnot liittyvät toisiinsa tai miten ne muodostavat johtolankoja tutkimusongelman ratkaisemiseksi?

miksi ihmiset toimivat niin kuin toimivat?

Luvussa 1.3 esitin, millaisia ympäristöjä havainnoija voi havainnoida kahvilakulttuuria tutkiessaan. Nämä ovat vastauksia *mitä*-kysymyksiin. Havainnoija kirjaa muistiin esimerkiksi materiaalista, sosiaalista, kulttuurista ja taloudellista ympäristöä koskevia havaintoja.

Kuinka-kysymyksiin tutkija saa vastauksen havainnoimalla, millä tavalla *mitä*-kysymykset olivat mahdollisia. Tämä tarkoittaa esimerkiksi kahvilaa koskevassa tutkimuksessa pohdintoja, millaista toimintaa kahvilakulttuuri edellyttää tutkittavilta. Esimerkiksi, kuinka kahvilan materiaaliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset asiat ovat mahdollisia.

Miten-kysymyksiin saadaan vastauksia, kun tutkija *erittelee* ja *yhdistelee* havaintojaan. Hän muodostaa havainnoista ryhmiä. Ryhmistä tutkija etsii yhteisiä piirteitä tai nimittäjiä. Sen jälkeen hän muodostaa niitä kuvaavia yhteisiä käsitteitä tai ajatusmalleja.

Miksi-kysymyksiin vastaamalla tutkija etsii kuvausta, miksi ihmiset toimivat niin kuin he toimivat. Miksi-kysymyksiin tutkija saa vastauksia tarkastelemalla kahvilatoimintaa laajemmin suhteessa kulttuurisiin, yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin ilmiöihin. Tässä vaiheessa tutkija tarkastelee edellisessä vaiheessa saamaansa tulkintaa laajemmasta näkökulmasta. Hän vertailee tulkintaansa aihetta koskevaan teoriaan ja aiempiin tutkimuksiin.

4.2 Havaintojen tuottaminen ja yhdistäminen

4.2.1 Havaintojen tuottaminen

Tutkimushavaintojen tekemiseen liittyy periaatteita, jotka erottavat arkihavainnon tutkimushavainnosta. Näitä periaatteita ovat, kuten luvussa 1.1 esitin, julkilausuttujen ja toistettavissa olevien tutkimusmetodien ja teorian käyttö sekä kriittinen ajattelu.

Tutkimusmenetelmät ovat niitä käytäntöjä, joilla tutkija tuottaa havainnot tutkimuksessa.

Kriittinen ajattelu tarkoittaa, että havaintoja ei hyväksytä sellaisenaan ilman perusteluja ja havaintojen pätevyysalueen määrittämistä. Jälkimmäiseen asiaan palaan luvussa 4.3 ja 5.1.

Teorian käytöllä on tärkeä rooli tutkimuksessa. *Teorian* merkitys korostuu, kun tutkimusaineiston keräämisen päämenetelmänä on havainnointi. Syynä on, että laadullisessa tutkimusmenetelmässä havainnointi perustuu tutkijan henkilökohtaisiin havaintoihin. Tutkijan henkilökohtaisiin havaintoihin perustuvien havaintojen yleistettävyyttä ei ole osoitettavissa pelkästään havaintoihin perustuen. Sitä vastoin määrällisellä tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa, tutkija määrittää ennalta havainnoitavat asiat esimerkiksi kyselylomakkeeseen. Tutkittava vastaa kysymyksiin, etenkin postikyselyssä, itsenäisesti ilman tutkijan vaikutusta.

Teorioiden avulla tuotetaan uusia havaintoja. Teoriat parhaimmillaan innoittavat tutkimusaineiston keräämistä. Ne antavat uusia näkökulmia tutkittavaan aineistoon ja siten suuntaavat tutkijan katsetta tai huomiota. Alasuutari toteaa, että teoriat auttavat tutkijan kiinnittämään huomiota asioihin, joita hän ei huomaisi luonnollisella asenteella ja tottumuksella. Samalla teoria antaa mahdollisuuden löytää sellaisia näkökulmia ja tulkintamahdollisuuksia, joita tutkija ei muuten tulisi ajatelleeksi. Teoriat ovat tapa tarkastella ja selittää toimintaa, kuten Siitonen (2004, 273) toteaa. Kuten Alasuutari Malinowskiin viitaten esittää, *teoriat avartavat näkökykyä*. (Alasuutari 1996, 33, 67; Vilkkä 2005, 20–41; <http://vartolog.blogs.fi/>.)

HARJOITUS 14. Teoria näkökulmana tarkastelussa.

- 1) Kirjoita vapaa kuvaus, mitä omasta mielestäsi palvelun laatu tarkoittaa. Harjoituksessa seitsemän tutustuit Grönroosin ajatuksiin *palvelun laadusta* (ks. Grönroos, C. 1990. *Nyt kilpaillaan palveluilla*.)
- 2) Kun olet kirjoittanut kuvauksesi, palaa Grönroosin kirjaan. Lue kirja läpi, tee vapaasti muistiinpanoja ja muodosta näkemys, mitä Grönroosin mukaan tarkoittaa palvelun laatu. 3)

Tämän jälkeen vertaile omaa kuvaustasi ja Grönroosin näkemykseen perustuvaa kuvausta.

3) Vertaile lopuksi, millä tavalla näkemyksesi muuttui.

Kuten jo luvussa 1.1 esitin, havaintojen tuottaminen tutkimuksessa on aina tietoista.

Laadullisessa ja määrällisessä tutkimusmenetelmässä on muodostettu omia metodeita, joilla tuotetaan havaintoja. *Methodien tavoite on pitää havaintojen määrä hallittavana.*

Määrällisessä tutkimusmenetelmässä ennen tutkimusaineiston keräämistä rajataan jo saatavaa tutkimusaineistoa. Tämä tapahtuu siinä vaiheessa, kun tutkija suunnittelee kyselylomakkeen. Kyselylomakkeen suunnittelua suuntaa teoria. Teorian avulla rajataan tutkittavia asioita. (Alasuutari 1994, 42; Vilka 2005, 81–89.)

Laadullisessa tutkimusmenetelmässä puolestaan tutkimusaineiston rajaaminen tapahtuu niin, että tutkija suuntaa haastattelua tai havainnointiaan tiettyihin asioihin. Tästä seuraa, että tutkija kysyy esimerkiksi teemahaastattelussa vain tiettyjä teemoja, asiakokonaisuuksia ja niihin liittyviä seikkoja. Havainnoinnissa vuorostaan havaintojen tekeminen kohdistetaan tiettyihin ennalta valittuihin toimintoihin tutkimuskohteessa. Tutkimusaineistoa voi rajata myös analysointivaiheessa eli havaintojen yhdistämisessä ja tulkinnassa. Tutkija analysoi tuotettuja havaintoja tietystä teoreettisesta viitekehystä. Tämä on tavallista laadullisessa tutkimusmenetelmässä, koska havainnointiaineisto kerätään yleensä vapaasti havainnoiden. Tällöin tutkimusaineiston laajuutta on vaikea ennalta määrätä. (Alasuutari 1994, 42; Vilka 2005, 81–89, 104–108.)

4.2.2 Havaintojen yhdistäminen

Alasuutari esittää, että laadullisen tutkimusaineiston analyysi tapahtuu kahdessa vaiheessa, jotka nivoutuvat toisiinsa. Ensimmäinen vaihe on *pelkistäminen* eli havaintojen yhdistäminen ja toinen on *arvoituksen ratkaiseminen* eli tulosten tulkinta. (Alasuutari 1994, 30, 34.)

Havainnoimalla kerätty ja muu tutkimuskohdetta koskeva materiaali ei itsessään ole vastaus

siihen, mitä olemme tutkimassa. *Tutkimusaineisto ei ole vastaus tutkimusongelmaan*. Se on materiaalia, josta tutkimus tehdään. Tutkimusaineisto kertoo vain siitä, mitä ihmiset tekivät, sanoivat tai mitä he kuvasivat ja kirjoittivat. Havaintojen suora kuvaaminen on vasta tutkimusaineiston dokumentointia. Tämä taso voi olla itsessään hyvinkin mielenkiintoinen, mutta se ei ole tutkimuksen kannalta kiinnostava. Tutkimuksen kannalta kiinnostava asia on äänettömänä tutkimusaineistossa. Sen tutkija löytää vasta analysoinnin jälkeen. *Analysointi* tarkoittaa havaintojen ryhmittelyä ja yhdistämistä johtolangoiksi, joista voidaan tehdä tulkinta. (Vilka 2005, 115; Alasuutari 1994, 68.)

Pelkistäminen eli havaintojen yhdistäminen ilmentää tutkijan pyrkimystä tarkastella aihettaan yksittäistapausta yleisemmällä tasolla, kuten Alasuutari esittää. *Yleisempi taso* tarkoittaa, että tutkija ei ole kiinnostunut vain yhden tutkittavan yhtä ajatusta koskevasta tasosta. Kun tutkija yhdistää yksittäisiä havaintojaan, hän yrittää osoittaa esimerkkitapausten tai yksittäistapausten keskinäisen vaihtelun tutkimusaineistossa. (Alasuutari 1994, 209.)

Alasuutari toteaa, että tutkimusaineistoa tutkitaan harvoin kuuntelemalla vain alkuperäisessä muodossa olevia nauhoitteita tai katsomalla kuvatallenteita. Tutkimusaineistoa ei pysty erittelemään, mikäli sitä ei *tiivistetä* helpommin käsiteltävään muotoon. Alasuutarin mukaan pelkistämisen avulla tutkimusaineisto saadaan jossain määrin hallittavammaksi.

Tutkimusaineisto ensin ryhmitellään. Tämä merkitsee väistämättä myös, että tutkimusaineisto karsitaan erillisiksi ja karkeiksi raakahavainnoiksi. Tämän jälkeen havaintoja karsitaan vielä yhdistämällä havaintoja erilaisiksi havaintojen joukoksi. Havaintojen yhdistäminen tapahtuu etsimällä havainnoista yhteisiä piirteitä tai nimittäjiä, joiden avulla tutkija voi muotoilla havainnoista säännön, joka pätee koko tutkimusaineistoon. (Alasuutari 1994, 31, 33, 75–76; Tuomi ja Sarajärvi 2002, 110–115; Moilanen, Räihä 2001, 53–55; Eskola 2001, 133–157.)

Havaintojen pelkistäminen on *sisällönanalyysiä* ja sen voi toteuttaa joko teorialähtöisesti tai aineistolähtöisesti. Molemmissa tavoissa tutkimusaineistoa tarkastellaan aina vain niistä näkökulmista, jotka ovat tutkimuksen kannalta "olennaisia". *Olellisuuden määrittää*

teoreettinen viitekehys ja kysymyksenasettelu. Tutkimusaineiston keräämisen jälkeen aineistolähtöisessä analyysissä pelkistämässä etsitään koko tutkimusaineistoa kuvaava toiminnan logiikka tai tyypillinen kertomus. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä pelkistämistä suuntaa auktoriteetin teoria, malli tai ajattelu. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kyseistä teoriaa tai mallia etsitään tutkimusaineistosta. Se on väärä lukutapa tutkimuksessa, kuten Varto esittää. Tutkimuksessa etsitään tutkittavien antamaa merkitysyhteyttä. Vaikka analyysia suuntaa tutkimuksessa monet asiat, loppujen lopuksi kysymys on tutkijan kyvystä oivaltaa merkitysyhteyksiä. (Alasuutari 1994, 31; Varto 1992, 58–69; Tuomi ja Sarajarvi 2002, 110–115; Vilka 2005, 140–141.)

Havaintojen yhdistäminen ei tarkoita laadullisessa tutkimusmenetelmässä, että tavoitteena olisi määrittellä tyypillinen tapaus tai etsiä keskivertoyksilöitä, keskivertoajatusta– tai toimintaa. Tavoitteena ei myöskään ole etsiä esimerkiksi vähemmistön tai enemmistön toimintaa tai ajattelua. Nämä tavoitteet kuuluvat määrällisellä tutkimusmenetelmällä tehtyyn tutkimukseen. Laadullisen tutkimusmenetelmän tavoite on muotoilla sääntö, sääntörakenne tai yleinen teoria, joka pätee koko tutkimusaineistossa. Muotoilu tapahtuu yhdistämällä ihmistä, esinettä, kuvaa tai tekstiä koskevia yksittäisiä ja ainutkertaisia havaintoja. (Alasuutari 1994, 31–33, 215; Varto 1992, 79.)

Määrällisessä tutkimusmenetelmässä vastaava vaihe, havaintojen pelkistäminen, tapahtuu määrittelemällä muuttujat ja koodit. Kerätty tutkimusaineisto *koodataan* ja sen jälkeen tehdään tilastolliset analyysit. Muuttujien ja koodien määrittäminen tapahtuu jo ennen tutkimusaineiston keräämistä. Tätä vaihetta nimitetään määrällisessä tutkimusmenetelmässä *havaintojen tuottamiseksi*. (Alasuutari 1994, 41–42; Vilka 2005, 77–93.)

Havaintojen yhdistämisessä eli pelkistämässä jää aina tutkimusaineistoa tutkimuksen ulkopuolelle. Ulkopuolelle jäävän aineiston määrittää pitkälti, mihin tutkija tutkimuksessaan lopulta keskittyy. Toisin sanoen, mikä on hänen kysymyksenasettelunsa tutkimuksessa. Puheaineistojen litterointitekniikan valitseminen ratkaisee myös, kuinka paljon

tutkimusaineiston rikkaudesta ja moninaisuudesta pystytään säilyttämään, kuten Alasuutari muistuttaa. Mitä tarkempi ja yksityiskohtaisempi litterointi on, sitä enemmän säilytetään tutkimusaineiston rikkaudesta ja moninaisuudesta tutkittavaksi. Koko tutkimusaineisto tulee harvoin loppuun käsiteltyä yhdessä tutkimuksessa. Laadullisen tutkimusmenetelmän tutkimusaineistot ovat aina paljon moniulotteisempia ja rikkaampia kuin, mitä yksi tutkimus pystyy paljastamaan. Paljon materiaalia jää myös jatkotutkimuksia tai toisten tutkijoiden tekemiä tutkimuksia varten, mikäli tutkimusaineiston jatkokäytölle on tutkittavien lupa. (Alasuutari 1994, 76–78; Vilkkä 2005, 115–119.)

HARJOITUS 15. Havaintojen yhdistäminen.

Tässä harjoituksessa harjoittelet valmiin tutkimusaineiston avulla havaintojen yhdistämistä niin, että teet sisällönanalyysiä *tyypitellen* (ks. Eskola, Suoranta 2000, 181–185) ja yhteisen nimittäjän etsimistä. Tutkimusaineisto liittyy opinnäytteeseen, jossa tutkimusaineistoa kerättiin tietyltä laskettelijaryhmältä (keskimäärin 72 laskettelupäivää vuodessa). Tavoitteena oli saada tietoa matkakohteen, hiihtokeskuksen, valintaan liittyvistä tekijöistä. Tavoitteena oli myös saada laskettelijoiden ajatuksia Pyhätunturin ja Luoston yhdistämisestä.

Kirjan lopussa on Liite 1. *Tutkimusaineisto*. Käy tutkimusaineisto läpi Swot–analyysin avulla (ks. kuva 3. Swot–analyysi). Mikäli Swot ei ole sinulle tuttu, lisätietoa löydät teoksesta Lahti, A. 1988. *Strateginen yritysanalyysi*. Espoo: Wsoy.

Käy tutkimusaineistossa vain suorasanaaisena tekstinä olevat vastaukset ja

- 1) etsi ensin koko tutkimusaineistosta havainnot, jotka viittaavat matkakohteen *vahvuuksiin*.
- 2) Sen jälkeen poimi havainnot, jotka viittaavat *heikkouksiin*.
- 3) Tämän jälkeen siirry etsimään tutkimusaineistosta *mahdollisuuksia*.
- 4) Sen jälkeen esti *uhkia*.

5) Tämän jälkeen pohdi jokaisessa ryhmässä erikseen, mikä on havaintoja yhdistävä *yhteinen nimittäjä*. Kirjaa yhteinen nimittäjä sarakkeeseen (Kuva 3. Swot-analyysi).

HARJOITUS 16. Havaintojen yhdistäminen.

Tässä harjoituksessa edelleen harjoitellaan havaintojen yhdistämistä *tyypitellen* (ks. Eskola, Suoranta 2000, 181–185.) Palaa harjoitukseen kolme, jossa keräsit tutkimusaineistoa erilaisista ympäristöistä yhdessä julkisessa kohteessa.

- 1) Yhdistä havainnot Swot-analyysin avulla samalla tavalla kuin harjoituksessa viisitoista.
- 2) Muodosta havaintojen yhdistämisen jälkeen jokaiselle ryhmälle yhteinen nimittäjä.
- 3) Tämän jälkeen siirry lukemaan lukua 4.3 *Tulosten tulkinta*.

4.3 Tulosten tulkinta

Alasuutarin mukaan havaintojen yhdistämisen jälkeen siirrytään *arvoituksen ratkaisemiseen eli tulosten tulkintaan*. Laadullisessa tutkimusmenetelmässä tulkinta havaintojen merkityksestä osoitetaan mielekkääksi tai mahdolliseksi tutkimusaineiston, teorian ja muiden tutkimusten avulla. Määrällisessä tutkimusmenetelmässä tulkinnan tekeminen tarkoittaa, että ensin etsitään eri muuttujien välille tilastollisia yhteyksiä. Tämän jälkeen tilastollisille yhteyksille etsitään tulkinta. Se tehdään vertaamalla tilastollista yhteyttä aiemmissa tutkimuksissa saatuihin selitysmalleihin ja tutkimustuloksiin. Määrällisessä tutkimusmenetelmässä tätä vaihetta nimitetään *selittämiseksi*. Se tarkoittaa uusien näkökulmien ottamista tutkimusaineistosta löydetyille havainnoille. (Alasuutari 1994, 34, 41, 79; Moilanen, Räihä 2001, 55–61; Aaltola 2001, 18–22.)

Laadullisessa tutkimusmenetelmässä havaintojen yhdistäminen eli pelkistäminen tuottaa raakahavainnot. *Raakahavainnot* ovat myös tulkinnan tuottamisessa hyödyllisiä. Ne edelleen kertovat tutkijalle, millaisilla yksittäisillä tavoilla ihmiset toimivat, kirjoittavat tai puhuvat tutkimusaineistossa. Raakahavainnot säilyttävät tutkittavien väliset erot. Erot ovat

Alasuutarin mukaan tärkeitä, koska ne antavat johtolankoja siitä, mistä jokin asia johtuu tai mikä asia tekee havainnon ymmärrettäväksi. Tuotettuja havaintoja tarkastellaan tässäkin vaiheessa yhtä hyvin suhteessa raakahavaintoihin kuin lähdekirjallisuuteen, teoriaan, tilastotietoihin ja muihin tutkimuksiin. Tuotetut havainnot tai havaintolauseet toimivat johtolankoina, kun tehdään merkitystulkintaa. Alasuutari muistuttaa, että tulkintaa ei voi tehdä ilman muuta materiaalia, joka toimii kolmantena näkökulmana merkityksiin. Tämä tarkoittaa, että teoria avaa merkitysyhteyksiä. (Alasuutari 1994, 34–38; Varto 1992, 64–68.)

Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa tulkintaan liittyy läheisesti *ymmärtäminen*. Tämä edellyttää tutkijalta, että hän kykenee löytämään tutkimuskohteestaan tutkimusaineiston avulla jonkinlaisen johtoajatuksen. Ymmärtäminen edellyttää myös, että tutkija kykenee perustelemaan johtoajatuksen tutkimusaineistonsa avulla. Kuten Varto toteaa, tulkinnassa tuotetut havainnot eivät suoraan nivoudu toisiinsa, vaan tutkijan on erikseen ja tarkoituksella yhdistettävä ne yhdeksi kokonaisuudeksi. Tieto ei synny mielivaltaisista päähänpätkähdyksistä. Yleinen tieto syntyy vuoropuhelusta tutkijan ja tutkimusaineiston sekä teorian välillä. Tutkijan ymmärtäminen on mahdollista vain tutkijan osallisuudesta yhteisiin merkityksiin. (Varto 1992, 64; Gadamer 2004, 30, 32; Vilka 2005, 170.)

Vertailu on osa tieteellistä perusmetodia. Vertailua tehdään omaa tutkimusaineistoa lähellä olevien tutkimusten kanssa tai sitten oman tutkimusaineiston osissa. Se tarkoittaa, että selitys muodostetaan asteittain teoreettista orientaatiota korjailleen, kuten Laitinen toteaa. Selitys ei ole koskaan täysin määritelty tutkimuksen alussa. Se muotoutuu pikku hiljaa, kun tulkintaa testataan vähän kerrallaan tutkimusaineistossa. Erityisesti etnografisessa tutkimuksessa laajat, moninaiset ja monitasoiset tutkimusaineistot sallivat saadun kuvauksen vertailua tutkimuksen sisällä. Vertailua tehdään eri tutkimusaineistoissa, kuten havainnoissa, haastatteluisissa ja tutkittavien tuottamissa teksteissä ja niiden välillä. (Silverman 2000, 85; Silverman 2001, 249.)

Kun tutkija muodostaa selitysvaihtoehtoja ja vertailee niitä keskenään suhteessa koko

tutkimusaineistoon, kysymys on *iteratiivista selittämistä*. Tutkijan tulee olla tietoinen tämän tapaisen selittämistavan vaaroista. Tavoite ymmärtää saattaa johtaa tutkijaa harhapoluille tutkimuksensa aikana. Tämä tarkoittaa esimerkiksi, että tutkija saattaa hyväksyä selitysvaihtoehdon, joka vaikuttaa osuvalta ja itseä miellyttävältä, jopa elegantilta, kuten Abbottiin viitaten aiemmin esitin. Osuvalta vaikuttava selitysvaihtoehto ei kuitenkaan päde kuin osaan tutkimusaineistoa. (Laitinen 1998, 63–64; Silverman 2000, 85.)

Kokemalla oppimisessa ja osallistuvassa havainnoinnissa väistämättä vastaan tulee asioita, jotka syystä tai toisesta kiinnostavat tutkijaa, vaikka ne eivät olisikaan tutkimuksen kannalta kiinnostavia. Tämä saattaa taas johtaa tutkijan tekemään tulkintaa havainnoista, jotka ovat kiinnostavia mutta ei tutkimusongelman kannalta aiheellisia, kuten Alasuutari esittää. (Alasuutari 1994, 75.) Tämän tapaisissa ongelmissa tutkijaa auttaa kurinalaisuus ja järjestelmällisyys havaintojen tekemisessä sekä muistiinpanojen tekeminen. Merkitykselliset mutta tutkimuksen kannalta aiheettomat havainnot voi jättää odottamaan omaa tutkimustaan.

"Harhapolut" eivät väistämättä ole huono asia tutkimuksessa. Päinvastoin "harhapolut" kertovat myös siitä, että tutkija on koko ajan *dialektisessa suhteessa* tutkimusaineistoonsa. Tutkija käyttää havainnoinnissa aina erilaisia tulkintasääntöjä ja –kehyksiä. Alasuutari (1996, 69) toteaa, että nämä eivät vain tee tutkimuskohteen vuorovaikutustilanteita ymmärrettäväksi vaan ne myös tuottavat vuorovaikutustilanteita. Näiden tuotettujen vuorovaikutustilanteiden avulla tutkija pystyy hahmottamaan tutkimuskohteen itsestäänselvyyksiä ja edelleen niiden avulla tutkimuskohteen toiminnan ja ajattelun logiikkaa.

Harhapoluille ajautumisen riski on mahdollinen läpi havainnointitutkimuksen. Ongelmana on, miten havainnoida vain tutkimusongelman ja –kysymysten kannalta olennaisia asioita, jos tutkijan on varmistettava samanaikaisesti tutkimuksensa rajoja? *Tutkimuksen rajojen varmistaminen* tarkoittaa, että tutkija havainnoi aina vähän laveammin kuin, mitä vain tutkimusongelma edellyttäisi. Oman tutkimuksen havainnointi ja vertailu suuntautuu siten myös erilaisiin teorioihin, malleihin ja menetelmiin. Näin tehdään esimerkiksi kokemalla

oppimisessa ja osallistuvassa havainnoinnissa. (Alasuutari 1994, 75; Silverman 2000, 85.)

Vertailu teorioihin, malleihin sekä eri tulkintasääntöihin ja –kehyksiin tuottavat uusia vuorovaikutustilanteita ja näin ollen myös uusia havaintoja. Tutkijan on kyettävä kuitenkin pitämään tutkimuksensa erilaiset havainnot toisistaan erillään. Tutkijan on tärkeää pitää erillään havainnoinnissa havainnot, jotka ovat havaintoja tutkittavasta kohteesta ja havainnot, jotka ovat havaintoja teoriasta. Lisäksi tutkijan on pidettävä erillään, mikä on hänen tulkintaansa edellisistä havainnoista. Tutkimusaineistossa olevat havainnot ovat johtolankoja, joita yhdistelemällä ja tulkitsemalla tutkija pääsee vasta löytämään "tuloksia".

Tutkimuskohteen jäsenten havainnoinnilla ja haastattelulla tai lomakekyselyllä saatu havainto yhdistetään aina muuhun kohteesta saatavaan tietoon merkitysyhteyksien (laadullinen tutkimusmenetelmä) tai kausaalisuhteiden ja tilastollisten yhteyksien löytämiseksi (määrällinen tutkimusmenetelmä). (Hirsjärvi et al. 2005, 206; Hirsjärvi, Hurme 2001, 37–38; Alasuutari 1994, 64, 67–71.)

Seuraavana tutkimuksessa esiin tulevat monentasoiset havainnot tiivistetysti:

Meillä on *tutkimuskohde*, josta teemme havaintoja. Näistä havainnoista tuotamme *raakahavaintoja*, kun yhdistämme eri aineiston keräämisen tavoin saatuja havaintoja. Teemme myös, mikäli olemme ymmärtäneet ne, *havaintoja teorioista*. Tutkimuskohteesta saatuja eriteltyjä havaintoja tulkitsemme yhdessä teoriasta, tutkimuksista ja muusta materiaalista *tuotettujen havaintojen* avulla. Tämän jälkeen meillä on ratkaisu, *tulos tai kuvaus*, jonka oletetaan pätevän koko tutkimusaineistoon.

Alasuutari (1994, 69) esittää, että joskus tutkimusaineiston havaintoja on vaikea erottaa tutkimuksen tuloksista. Tämä ongelma on usein laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa. Vaikka tutkimusaineiston havainnot muistuttavat tutkimuksen tuloksia, tämä ei tarkoita, että ilman tulkintaa nämä havainnot olisivat kelvollisia tutkimuksen tuloksiksi.

Palaamme jälleen ensimmäisen luvun teemoihin. *Mikä tekee tutkimuksen havainnoista*

tutkimustuloksia? Alasuutari toteaa, että ilman metodia eli selkeitä sääntöjä tutkimus saattaa muodostua tutkijan omien ennakkoluulojen todisteluksi. Tulokset muodostuvat vasta, kun tulokset asetetaan keskusteluun muiden tutkimusten ja teorioiden kanssa. Tutkijan on käytettävä tutkimushavaintoja tehdessään selkeää metodia. Metodi muodostuu niistä käytännöistä, joilla laadullisessa tutkimusmenetelmässä havainnot tuotetaan sekä säännöistä, joilla havaintoja muokataan ja tulkitaan. Määrällisessä tutkimusmenetelmässä on erikseen vielä säännöt sille, milloin kahden muuttujan välistä tilastollista yhteyttä voidaan pitää merkitseväenä, kuten Alasuutari toteaa. Lisäksi metodin pitää olla sopiva teoreettisen viitekehyksen kanssa. (Alasuutari 1994, 72–73.)

Metodi on tutkimusasetelman oleellinen osa. Se auttaa tutkijaa näkemään tutkimusongelman kannalta olennaiset ilmiöt. Metodi ei kuitenkaan pelasta tutkijaa. Viime kädessä tutkija itse etsii tulinnan sekä esittää ja selittää perustellusti, mitä tutkimuksella voidaan väittää. Kysymys on tutkijan kyvystä soveltaa metodia ja ymmärtää, mikä on tutkimusongelman kannalta olennaista. Lukijalle tutkimuksen metodi on kuin kartta, jota seuraamalla hän löytää tutkijan tekemän tutkimuksen lähtökohdista lopputulokseen. (Alasuutari 1996, 33, 123; Vilka 2005, 27–28; Hannula 2001, 83.)

Kirjallisuutta analyysitavoista

Alasuutari, P. 1994. *Laadullinen tutkimus*. 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino. (80–184)

Eskola, J. 2001. "Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta." Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Toimittaneet Juhani Aaltola ja Raine Valli. PS-kustannus: Jyväskylä. (133–157)

Eskola, J. ja Suoranta, J. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino. (137–207)

Glaser, G.B. 1992. *Basics of Grounded Theory analysis*. 2. painos. Mill Valley, CA:

Sociology Press.

Grönfors, M. 1985. *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*. 2. painos. Helsinki: Wsoy. (144–187)

Heikkilä, T. *Tilastollinen tutkimus*. Helsinki: Edita.

Silverman, D. 2000. *Doing Qualitative Data. A Practical Handbook*. Lontoo: Sage Publications. (119–153)

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi. (93–121)

HARJOITUS 17. Tulosten tulkinta.

Palaa havaintoihin, jotka keräsit harjoituksessa kolme ja yhdistit harjoituksessa kuusitoista.

1) Tarkastele tässä harjoituksessa Swot-analyyseissä saamiasi yhteisiä nimittäjiä Grönroosin ajatuksilla palvelun laadusta. (Ks. Grönroos, C. 1990. *Nyt kilpaillaan palveluilla*.)

2) Pohdi, mitä havainnoista tekemäsi yhteinen nimittäjä merkitsee teorian kautta tarkasteltuna?

5 HAVAINNOLLISTAMINEN TUTKIMUSTEKSTISSÄ

5.1 Yleistäminen/ Suhteuttaminen

Tutkimuksen havainnollistaminen tapahtuu tutkimustekstissä. Se on välttämätöntä siksi, että toiset pääsisivät seuraamaan tutkijan ajattelua, päättelyä, tulkintaa, perusteluja ja tulosten yleistämistä. Nämä ovat teoreettisia asioita, jotka eivät ole nähtävissä suoraan esimerkiksi tuotetusta esineestä, tuotteesta, kehittämisen alaisesta toiminnasta, tapahtumasta tai tilanteesta. Tutkimukset, joihin sisältyy myös jokin tuote, havainnollistaminen tulee esiin sekä tuotteena, esimerkiksi kuvina ja esineinä, että tutkimustekstissä. Jälkimmäisessä tuotteen ja tutkimustekstin pitää olla toisiaan tukevia.

Kerättyä tutkimusaineistoa ei itsessään pidetä tuloksena. Siksi sitä ei voi sellaisenaan siirtää

tutkimustekstiin. Tutkijan tehtävänä on osoittaa, miten tutkimuksen tulokset kertovat jostakin muusta, laajemmasta kokonaisuudesta, eikä vain tutkijan keräämästä tutkimusaineistosta. Koko tutkimusprosessin ajan tehdään valintoja jonkinlainen yleistettävyyttä mielessä, mutta tulokset suhteutetaan aina laajempaan teoreettiseen kokonaisuuteen sekä yhteiskunnallisiin, ammatillisiin tai kulttuurisiin reunaehtoihin. Laadullisessa tutkimusmenetelmässä tämä ei tarkoita, että tutkimustulosten yleistämistä pohdittaisiin vasta tutkimustekstissä. Laadullisessa tutkimusmenetelmässä yleistettävyyttä ei ole mikään erillinen tutkimusvaihe vaan tutkimus rakentuu koko ajan jonkinlaista yleistettävyyttä silmällä pitäen. Jossain määrin näin on myös määrällisellä tutkimusmenetelmällä tehdyissä tutkimuksissa, jossa yleistettävyyttä pitää pohtia jo siinä vaiheessa, kun suunnittelee otosta ja kyselylomaketta. Määrällisessä tutkimusmenetelmässä kuitenkin on aina erillinen tutkimustulosten yleistettävyyden ja pätevyyden tarkastelu myös tutkimusraportin lopussa. (Alasuutari 1994, 212, 219; Vilka 2005, 164–165.)

Laadullisessa tutkimusmenetelmässä on mahdollisuus yleistää, kun tutkija täsmentää tutkimustaan teoreettisesti ja käsitteellisesti. Hän tarkastelee kriittisesti, miten tutkimusaineistossa ilmenevät poikkeavat tapaukset vaikuttavat tulkintaan, joka pitää olla yleistävissä koko tutkimusaineistoon. Laadullinen tutkimusmenetelmä on myös joustavampi kuin määrällinen tutkimusmenetelmä. Ensimmäinen sallii tutkimusaineiston analysoinnin ja tulkinnan osissa ja tulkinnan vertaamista sitten laajempaan aineistokokonaisuuteen, kuten edellisessä luvussa esitin. Voidaan puhua myös *tulkintaa laajentavasta päättelystä*, jossa on oletuksena, että tulkinnan suunta tulee jatkumaan myös, kun sitä tarkastellaan laajemmassa tutkimusaineistossa. Laadullisessa tutkimusmenetelmässä yksi näyte tutkimusaineistossa ei osoita tulkintaa oikeaksi koko tutkimusaineistossa. (Silverman 2000, 102–110; Silverman 2001, 251–254.)

Alasuutari toteaa, että yleistys ei tarkoita, että ihmiset toimisivat poikkeuksetta tutkimuksessa esitetyllä tavalla. Se tarkoittaa ainoastaan, että ihmiset ottavat toiminnassaan huomioon tietynlaisia merkitystä muodostavia sääntöjä, jotka on esitetty tutkimuksessa. Alasuutarin

mukaan yleistämistä osuvampi ilmaisu on *suhteuttaminen*. Tutkimustekstillä tutkija osoittaa suhteuttamista koskevat pohdintansa, koska ne eivät ole lukijalle suoraan havaittavissa tutkimusprosessista. (Alasuutari 1994, 214, 222.)

Tavoitteena tutkimuksessa on siis yleinen tieto. Abbot toteaa kuitenkin kriittisesti, että vakavassa mielessä tieto on aina sidoksissa johonkin tilanteeseen tai paikkaan. Yleispätevällä tiedolla on aina rajat jossakin joukossa tai tilanteessa. Transendentiaalisen (universaalin tiedon) ja situationaalisen (paikallisen esim. tutkimusaineisto) tiedon välinen keskustelu ei Abbotin mukaan ole mikään sosiaalitieteissä tuotetun tiedon yleistämisongelma vaan päinvastoin. Abbot toteaa, että keskustelu transendentiaalisen ja situationaalisen tiedon ongelmasta tuo hienoja uusia tutkimustyökaluja sosiaalitieteellisen tiedon tuottamiselle. (Abbot 2004, 206–210; Varto 1992, 73–83.) Samaten tiedon rajojen pohdinta tuo uusia työkaluja kaikkeen ihmistieteessä tuotettuun tutkimukseen.

Alasuutari esittää, että hyvin harva yhteiskuntatieteilijä edes etsii tutkimuksellaan sellaisia säännönmukaisuuksia, joiden hän olettaa pätevän universaalisti missä tahansa. Usein erityisesti sosiaalitieteissä tutkitut ilmiöt ovat sekä historiallisia että kulttuurisidonnaisia. Alasuutarin mukaan varovaisuus on valttia. Ensisijaisena tavoitteena laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa on paikallinen selittäminen, kuten kaikessa ihmistieteellisessä tutkimuksessa. Ihmisen toiminta on aina kulttuurisidonnaista ja historiallista. Se ei koske vain sosiaalitieteitä. *Paikallinen selittäminen* merkitsee, että tutkimuksessa tuotetun selitysmallin tulee päteä mahdollisimman hyvin kaikkeen tutkimuksessa käytettyyn tutkimusaineistoon. Abbot huomauttaa, että tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tutkimuksessa ei tarvitsisi pohtia tai etsiä saadun tiedon muita tai toisenlaisia paikallisen totuuden ulottuvuuksia. Tuloksen yleisemmän merkityksen pohtiminen on kuitenkin oma tehtävänsä tutkimusprosessissa. (Alasuutari 1994, 215–216; Silverman 2000, 134; Abbot 2004, 206–210.)

Alasuutari (1994, 220–221) esittää laadullisen tutkimusprosessin rakentumista seuraavasti:

Lähtökohtana ovat laajat kysymyksenasettelut ja pohdinnat. Tämä tarkoittaa tutkimusongelman asettamista tutkimusaiheesta ja sen taustoittamista lukijalle.

Tematisoinnin, johtoajatuksen muodostamisen jälkeen, edetään tiimalasin keskelle. Tämä tapahtuu tekemällä vastakohtien ja rinnastusten avulla hyvin rajatun kohteen analyysia. Tämä tarkoittaa havainnointitutkimuksessa, että tutkimusongelma täsmentyy havainnoinnin, analysoinnin ja kirjoittamisen aikana. Lopuksi tulokset suhteutetaan esimerkkinä laajemmasta kokonaisuudesta. (Ks. myös Vilka 2005, 157–158.)

Eskolan ja Suorannan (2000, 242) mukaan laadullisella tutkimusmenetelmällä tuotetut tulokset eivät ole välttämättä yksi selkeä luku tutkimustekstissä kuten määrällisellä tutkimusmenetelmällä toteutetussa tutkimuksessa. Tämä johtuu siitä, että tutkimustulokset ovat *kuvauksia*, joita tutkimustekstissä esitetään pitkin tutkimustekstiä. Näin ollen myöskään suhteuttaminen ei koske laadullisessa tutkimusmenetelmässä vain tutkimuksen viimeistä vaihetta vaan tutkija tekee sitä koko tutkimusprosessin ajan suhteuttaen valintojaan ja tulkintojaan. Tutkijan on suhteutettava jokainen valinta ja tulkinta viittaamalla muihin tutkimuksiin, teorioihin ja esimerkiksi käytettävissä oleviin tilastotietoihin. Samanaikaisesti tutkija arvioi kuvauksiaan. (Alasuutari 1994, 217; Silverman 2001, 248–249.)

Alasuutari (1994, 218) huomauttaa, että tutkimus on tuskin koskaan itseriittoista. Niin laadullisella kuin määrällisellä tutkimusmenetelmällä tehdyt tutkimukset ja kysymyksenasettelut niin omalla ammatti- tai tieteenalalla kuin lähialoilla tukevat toinen toisiaan. Jotta tutkimuksen yleistäminen tai suhteuttaminen olisi pätevää, tutkijan ei kannata vetää kovin tiukkoja rajoja oman ja toisten tutkimusten sekä näiden kysymyksenasetteluiden välille.

Laadullisessa tutkimusmenetelmässä harkinnanvaraisella näytteellä voidaan myös kuvata kohdistetusti juuri sitä mitä ollaan tutkimassa. *Harkinnanvarainen näyte* tarkoittaa, että tutkimusaineistolle määritellään tarkat teoreettiset perusteet ennen tutkimusaineiston keräämistä. Valintakriteerinä toimivat tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoitteet. Tavoitteena

on tutkimusaineiston kattavuus. Harkinnanvaraisella näytteellä ja tarkkaan rajatulla tutkimuskohteella voi lisätä havainnointitutkimuksen yleistettävyyttä. Niiden käytön tavoitteena on mahdollisimman pätevä tutkimustuloksen paikallinen selittäminen. (Silverman 2001, 250–251; Vilkka 2005, 127.)

Alasuutari toteaa, että Malinowski hahmotti kenttätutkimuksen dialektisena prosessina. *Dialektisen prosessin* olennaisin piirre on tulkinnan koettelu (ks. luku 4.3). Tulkinnan koettelulla saadaan myös varmimmin paikallisesti yleistettävä tutkimustulos. Tulkinnan koettelussa tutkija analysoi pala palalta tutkimusaineistoaan. Hän tarkastelee useissa vaiheissa tulkintaansa teoreettisten vihjeiden avulla. Hän koettelee, minkälaista kokonaisuutta tai toiminnan sisäistä logiikkaa voisi muodostaa niiden pohjalta. Tämän jälkeen tutkija palaa tutkimuskohteeseensa ja kerää tutkimusaineistoa, jolla hän testaa ratkaisunsa pätevyyttä. (Alasuutari 1996, 67.) Tämä tarkoittaa sitä, mitä jo aiemmin esitin, että tutkija työskentelee havainnointitutkimuksessa koko ajan pitäen mielessä jonkinlaista yleistettävyyttä.

Tutkijan on osoitettava tulostensa pätevyys ja yleisyys tutkimustekstillä. Tutkimuksessa tutkija voi osoittaa vakuuttavasti vain tutkimustekstillään, miten hän on päässyt tuloksiinsa. Tämä tarkoittaa lyhyesti osallistuvassa ja aktivoivassa osallistuvassa havainnoinnissa sekä kokemalla oppimisessa, miten onnistuneesti tutkija on kyennyt tutkimukseensa käsitteellistämään tutkimuskohteen jäsenten kokemukseen perustuvat kuvaukset. Systemaattisessa havainnoinnissa vuorostaan se tarkoittaa, miten onnistuneesti tutkija on kyennyt operationalisoimaan teoreettiset määritelmät mittariksi. Tämä on edellytys, jotta mittari mittaisi havaintoyksiköissä sitä, mitä on tarkoituskin mitata. (Vilkka 2005, 161; Alasuutari 1996, 66–67; Uusitalo 1991, 84.)

Yleistettävyyys etnografisessa tutkimuksessa

Etnografiaan, kokemalla oppimiseen, liittyy myös omanlaisensa tulosten yleistettävyyttä ja luotettavuutta koskeva ongelma. Metodilla tutkitaan yhä pienempiä ryhmiä toisin kuin

aiemmin. Alasuutari muistuttaa, että yhteiskunta yksilöityy koko ajan. Postmodernit yksilöt eivät samaista itseään tiettyyn yhteisöön samalla tavalla kuin tekevät modernin tai traditionaalisen yhteiskuntatyyppin ihmiset. Nykyihminen saattaa myös kuulua useampaan ryhmään. Hän saattaa muuttaa alati ja ennustamattomasti identiteettiään. Ihmisillä on useita viiteryhmiä, joihin he kuuluvat. Tutkittavan viiteryhmä voi olla myös täysin kuvitteellinen. Tästä syystä on yhä vaikeampi Alasuutarin mukaan määritellä yksilöitä yhdistävien piirteiden tasoa ja perustella tämä taso. Oletus yhteisten piirteiden esiintymisestä on kuulunut etnografisen tutkimuksen lähtöoletuksiin. Jos tutkittavaa yhteisöä on vaikea määritellä, tulee vaikeaksi määritellä, mihin tehdyt havainnot, tulokset ja johtopäätökset pätevät sekä miten laajasti tuloksia voi yleistää. (Alasuutari 1996, 76–77; Giddens 1993, 43; Bauman 1996, 191–215.)

Yhtenä ratkaisuna etnografisen tutkimuksen yleistämisongelmaan Alasuutari esittää Max Weberin ymmärtävän sosiologian ohjelmaan viitaten, että painopiste tutkimuksessa siirrettäisiin yhteisön tasolta yksilötasolle. Tutkittavaa kohdetta (ihminen, esine, kuva, asia, teksti) tarkasteltaisiin erilaisia näkökulmia edustavana informanttina, joka valottaisi tutkittavaa ilmiötä eri puolilta. Tutkittavat kohteet eivät siis olisi tasalaatuisia, havaintoyksiköitä, jotka edustaisivat keskimäärin jotakin kaikille ihmisille, esineille, kuville tai teksteille yhteistä piirrettä. Tavoitteena olisi mahdollisimman monenlaisten yksilöllisten toimintatapojen, piirteiden, ominaisuuksien, maailmankuvien, elämänsenteiden ja todellisuuden tulkintatapojen erittely ja tyypittely. Niiden avulla tavoitettaisiin, mikä on kulttuurin sisällä eri ryhmiin kuuluville ihmisille ominaista ja yhteistä. (Alasuutari 1996, 40, 76–77.)

Grönforsin mukaan havainnointimenetelmiin perustuvalla tutkimuksella on vain yksi luotettava tapa osoittaa tulosten pätevyys. Tutkijan tulee osoittaa, miten hän on tuloksiinsa päässyt yksityiskohtaisesti, järjestelmällisesti, kriittisesti ja täsmällisesti. Tässä näkyy Malinowskin vaikutus havainnointitutkimukseen ja erityisesti etnografiaan merkittävällä tavalla. Kuten Varto esittää, Malinowskin erityinen kyky oli tutkimuksen tekemisen

järjestelmällisyys ja kyky pohtia käyttämiään menetelmiä ja käsitteitä. Malinowskin tutkimusten sisältö osoittaa kiitettävää tarkkuutta ja reflektointikykyä, kuten Varto toteaa. (Grönfors 1985, 178; Alasuutari 1996, 63; <http://vartolog.blogs.fi/>.)

Tutkijan tulee siis osoittaa havainnointitutkimuksensa pätevyys kuvaamalla *täsmällisesti* ja *yksityiskohtaisesti* tutkimusprosessinsa tutkimustekstissä. Hänen tulee ensiksi kertoa, miten tutkimus kokonaisuutena suoritettiin. Toisin sanoen, miten tutkija on tutkimusaineistonsa hankkinut ja miten hän on tuloksiinsa päätenyt. Tähän liittyy myös havainnointi- ja haastattelutilanteiden sekä dokumenttimateriaalin ja sen tarkoituksenmukaisuuden selostaminen. Tutkijan tulee myös kertoa, miten pitkän ajanjakson hän on toteuttanut havainnointiaan. Alasuutari esittää, että Malinowski korosti yleistettävyyden yhtenä kriteerinä, että tutkijan tulee viettää tutkimuskohteessa tutkittaviensa kanssa mahdollisimman pitkän aikaa: mitä pidempi havainnointiaika sitä pätevämpi tutkimus. Taustalla on ajatus, että mitä pidempään tutkija on yhteisössä kokemalla oppimassa, sitä vähemmän tutkija muuttaa tutkittavaa todellisuutta ja sitä tarkemman kuvauksen hän tavoittaa tutkimuskohteensa toiminta- ja ajattelutavoista. Lyhyesti, tutkimustekstissään lukijan tulee kertoa lukijalle kaikki, mikä helpottaa tutkimuksen itsenäistä arviointia. (Grönfors 1985, 178; Alasuutari 1996, 64; <http://vartolog.blogs.fi/>.)

Viime kädessä tutkimuksen lukijat arvioivat tutkimusta, sen yleistettävyyttä ja pätevyyttä tutkimustekstissä esitettyjen kuvausten, väitteiden ja selitysten, perustelujen ja niiden totuudenmukaisuuden perusteella. (Alasuutari 1996, 64; Vilka 2005, 151–152, 163; Eskola, Suoranta 2000, 212.)

5.2 Havainnollistaminen

5.2.1 Havainnollistamisen apuvälineet

Aiemmin toin jo esille, että laadullisen tutkimusmenetelmän, ja etenkin havainnointiin pääasiallisesti perustuvan tutkimuksen, aineistolle on tyypillistä sen ilmaisullinen rikkaus.

Tutkimusaineisto on myös hyvin monenlaista ja monitasoista. Tämä johtuu siitä, että havainnointitutkimuksessa yhdistetään usein eri havainnointitapoja ja eri havainnointitilanteissa kerättyjä havainnointiaineistoja. Tutkija tekee osallistuvaa havainnointia ja tarkkailevaa havainnointia. Hän usein yhdistää havainnointiaineistonsa toimintaan osallistuvien henkilöiden haastatteluja esimerkiksi kohdistettuna haastatteluna. Tutkija saattaa kerätä myös tutkimuskohteen jäseniä koskevia ja saatavilla olevia dokumentteja. (Hirsjärvi et al. 2005, 181.) Havainnointiin perustuvan tutkimuksen tutkimusaineistot ovat siten laajoja ja vaikeita käsitellä. Tästä huolimatta tutkimusaineiston moninaisuuden ja rikkauten pitäisi siirtyä myös tutkimustekstiin.

Tutkimusaineistonsa avulla tutkija on oppinut ymmärtämään tutkimuskohdettaan ja tutkittaviensa elämäkokonaisuutta. Siksi tutkijan tulisi avata lukijalle yksityiskohtaisesti tarkkailevaan havainnointiin, osallistuvaan havainnointiin, aktivoivaan osallistuvaan havainnointiin tai kokemalla oppimiseen perustuvassa tutkimustekstissään millä tavoin hän on tutkimusaineistonsa avulla oppinut ymmärtämään kohdettaan, mitä hän on siitä ymmärtänyt ja miten ymmärrys on muotoutunut. Lisäksi tutkijan pitäisi tuoda ilmi, mitä tietoa on haettu eri tyyppisillä tutkimusaineistoilla ja millä tavalla tutkija on tarkistanut eri materiaaleilla saatujen tulosten vastaavuus tai vastaamattomuus. (Grönfors 1985, 178–179.)

Tieteellinen havainnointi pitää toteuttaa aina järjestelmällisesti ja kurinalaisesti. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tutkimuksessa ei sattuisi havainnointivirheitä. *Havainnointivirheitä* syntyy, kun esimerkiksi eri havainnoijat havainnoivat toisistaan hieman poikkeavalla tavalla. He saattavat havainnoida toisistaan poikkeavalla tavalla siitakin huolimatta, että heille kaikille on annettu meneillään olevaan tutkimukseen liittyvä havainnointikoulutus. Muistiinpanoihin saattaa tulla myös väärä kirjaus, jos muistiinpanoja ei pysty tekemään välittömästi vaan merkitseminen viivästyy. Tällöin tutkija kirjaa havainnon ylös muistinsa

varassa. Anttila toteaa, että juuri jälkikäteen muistiinmerkityt tiedot saattavat olla muuttuneita tai puutteellisia. Myös tutkijan oma mielentila vaikuttaa havaintoihin. Samaten vaikuttavat havaintojen merkitsemiseen tutkijan omat kiinnostuksen kohteet, mieltymykset ja ennakkoluulot. Anttilan mukaan jopa tutkijan käsitys suotavista tuloksista saattaa vaikuttaa havainnointiin ja havaintojen merkitsemiseen virheellisesti. (Anttila 1996, 218, 221–222.)

Pitääkö tutkimus lopettaa, jos tutkija huomaa tutkimusaineistossaan havainnointivirheitä?

Yksittäiset havainnointivirheet eivät estä tutkimuksen jatkamista. Tutkijan tulee olla tietoinen niistä ja kertoa niistä rehellisesti tutkimuksensa lukijoille. Tutkimustekstiin kuuluu tutkimuksen virhelähteiden kriittinen arviointi suhteessa tutkimustuloksiin.

Havainnointitutkimuksessa tutkimusajanjaksoit ovat pitkiä, jopa useita vuosia. Tutkija ei pysty hallitsemaan tutkimusaineistonsa monitasoisuutta, rikkautta ja laajuutta sekä havainnointivirheidensä arviointia, mikäli hän ei tee koko ajan muistiinpanoja. (Hirsjärvi et al. 2005, 181; Vilka, Airaksinen 2003, 19–22; 70–72.) Alasuutarin (1994, 75) mukaan muistiinpanojen tarkkuus ja yksityiskohtaisuus riippuu paljon siitä, millaista tallennustekniikkaa tutkija käyttää havainnoinnissaan.

Havainnoinnilla tutkimusaineistonsa kerännyt tutkija kirjoittaa tutkimustekstinsä aina tutkimuksen aikana koottujen *muistiinpanojensa perusteella*. Muistiinpanojen tekeminen on jo tutkimuksen havainnollistamista. Jotta tämä vaihe tutkimusta olisi mahdollisimman tarkka, on tutkijan käytettävä erilaisia apuvälineitä havaintojensa tallentamisessa. Tallennustapoja ovat muun muassa käsin kirjoitetut muistiinpanot, ääni ja –kuvanauhoitteet.

Grönfors (1985, 135–137) suosittelee, että tutkija tekee koko ajan *kenttämuistiinpanoja* kenttätöössään. Toisin sanoen silloin, kun hän kerää tutkimusaineistoa tutkimustilanteessa. Käytän jatkossa muistiinpanoista ilmaisua *kenttätöpäiväkirja*. Alasuutarin (1994, 253) mukaan kenttätöpäiväkirja on olennainen osa koko tutkimus- ja kirjoitusprosessia. Se on

hyödyllinen apuväline aina, kun tekee ylipäättänsä mitä tahansa tutkimusta eikä vain osallistuvaa havainnointia, aktivoivaa osallistuvaa havainnointia tai kokemalla oppimista. Kenttätyöpäiväkirjaan tutkija tallentaa yksityiskohtaisesti tutkimuskohdetta koskevat havaintonsa, tapahtumat ja tuntemuksensa joko välittömästi tai pian havainnoinnin jälkeen.

Kenttätyössä tärkeää on myös erilaisten *kuva- ja äänitallenteiden tekeminen*. Diginauhurin, iPodin tai vastaavan laitteen äänitallennuksen avulla saadaan puheesta täysin autenttinen tutkimusaineisto. Äänitiedostoista ja haastattelunauhojen litteroinnista tulee näin ollen yksi tärkeä osa kenttätyöpäiväkirjan muistiinpanoja. Nauhuri ei kuitenkaan tallenna puhetilanteessa käytettyjä ilmeitä ja eleitä, jotka saattavat olla puheen merkityksen ymmärtämiseksi tärkeitä. Nonverbaalisen viestinnän tallentamiseksi on käytettävä myös kuvatallennusta. Tutkittavasta tilanteesta riippuen voidaan käyttää valokuvausta tai videointia, jopa kamerapuhelinta. (Alasuutari 1994, 75, 253; Grönfors 1985, 137–149; Plowman 2003; 32–33; Vilka 2005, 115.) Useimmilla digikameroilla ja kamerapuhelimilla saa tallennettua myös lyhyttä, muutaman minuutin pituista elävää kuvaa.

Nykyiset ääni- ja kuvatallentajat ovat pieniä ja helposti mukana kuljetettavia. Niihin saa tallennettua suuria tietomääriä. Kerätty informaatio on myös suoraan tallennettavissa tietokoneelle. Nykypäivänä tutkimusmenetelmäkoulutuksessa pitäisi kiinnittää huomiota myös siihen, että opiskelijat saavat jo opiskeluaikanaan riittävän koulutuksen nykyaikaisten teknisten apuvälineiden hallintaan ja soveltamiseen tutkimuksessa. Usein koulutuksessa keskitytään tietokoneavusteisten analyysiohjelmien käytön oppimiseen. Tosiasia kuitenkin on, että tietokoneavusteisista analyysiohjelmista saa parhaimman avun tutkimuksessa, mikäli havainnointi- tai muun tutkimusaineiston keräämisessä on jo hyödynnetty nykyaikaista ja analyysiohjelmiin yhteensopivaa tallennustekniikkaa. (Vilka 2005, 94.)

Havaintojen ja litterointien lisäksi kenttätyöpäiväkirjaan merkitään muistiinpanoja luetusta lähdekirjallisuudesta ja tutkimuksista. Lähdekirjallisuudesta kirjataan muun muassa suoria lainauksia, referaatteja ja niihin liittyen omia pohdintoja. Kuten aiemmin esitin, että tutkimus

on dialektinen suhde tutkimusaineiston ja tutkimuksen välillä. Tämä tarkoitti, että tutkija käy vuoropuhelua tutkimusaineiston ja oman ymmärryksensä sekä muun lähdeaineiston kanssa. Tämä vuoropuhelu tai keskustelu on hyvä kirjoittaa muistiin kenttätyöpäiväkirjaan tai erilliseen *tutkimuspäiväkirjaan*. (Alasuutari 1994, 254; Vilka 2005, 173–174; Vilka, Airaksinen 2003, 19–22, 67.)

Määrällisessä tutkimusmenetelmässä käytetty havainnointimenetelmä on systemaattinen havainnointi tai jäsenneily havainnointi. Jäsenneilyssä havainnoinnissa hyödyllisiä apuvälineitä ovat erilaiset *tarkistuslistat*, joissa on lueteltu vain ne toiminnot tai asiat, joita on tarkoitus havainnoida. (Hirsjärven et al. 2005, 204.) Tarkistuslistat toimivat tutkimuksen aikana myös kohdistetun havainnoinnin ja kohdistetun haastattelun apuvälineinä. Pitkissä haastatteluissa tarkistuslista on oivallinen, jotta haastattelija muistaa, mitä asioita on jo käsitelty, mihin asioihin vielä on palattava ja mitä on käsittelemättä. Muistiinpanojen kirjaaminen on tehtävä hienovaraisesti haastattelun aikana. Kirjaaminen ei saa häiritä haastattelun luonnollista kulkua. Tutkija ei saa paeta tilannetta muistiinpanoihinsa.

HARJOITUS 18. Havainnollistamisen apuvälineet.

- 1) Pohdi, millaisia havainnollistamisen apuvälineitä tarvitset, jos toteuttaisit suomalaista kahvilakulttuuria koskevan tutkimuksen?
- 2) Harjoittele kahvilatilanteessa erilaisia havainnollistamisen apuvälineitä. Ota esimerkiksi valokuvia materiaalisesta ympäristöstä, muutaman minuutin äänitallenteita haastatellen asiakkaita tai henkilökuntaa tai tee piirroksia. Muista pyytää sekä kahvilan henkilökunnalta että siellä olevilta asiakkailta lupa harjoitteluusi.
- 3) Pohdi omia vahvuuksiasi ja heikkouksiasi käyttäen erilaisia havainnollistamisen apuvälineitä aidossa tutkimustilanteessa. Mitä koulutusta tarvitsisit? Mistä tämän koulutuksen tavoittaisit?
- 4) Litteroi tämän jälkeen haastattelunauhasi. Kirjoita ne sanasta sanaan puhtaaksi sellaisena, kuin ne ovat nauhalli. Millaisia ajatuksia litterointi sinussa herättää? Mitä mielestäsi olisi

hyvä ottaa huomioon, kun suunnittelee tekevänsä haastatteluja havainnointitutkimuksessa?

5.2.2 Havainnollinen tutkimusteksti

Selkeys ja luettavuus

Grönfors (1985, 179) toteaa, että huonosti kirjoitettu tutkimusteksti voi pilata erinomaisesti suoritettua tutkimusaineiston keräämistä ja analyysin. Siksi, kun tutkimusaineistoa tutkii ja tulkitsee, on jo hyvä pohtia erityisesti esittämistapaa. Tutkijan tulee pohtia, *millaisen kertomuksen hän haluaa tuottaa* tutkimuskohteesta, kuten Eskola, Suoranta esittävät. Vaikka tieteellisen kirjoittamisen oppaat antavatkin toimivia malleja rakentaa tutkimuksen jäsentely, niitä ei kannata ottaa kirjaimellisesti, etenkin laadullisessa tutkimusmenetelmässä. Eskolan ja Suorannan mukaan tutkijan on pidettävä mielessä tutkimuksen pääasiallinen tehtävä, mutta samalla pohdittava tutkimuskohteen luonteeseen tarkoituksenmukaista esittämistapaa. (Eskola, Suoranta 2000, 242–243.) Tutkijalle tutkimustekstin esittämistavan pohdinta on erityisen tärkeä, kun hän toteuttaa tutkimuksensa laadullisella tutkimusmenetelmällä. Välttämätöntä se on tutkijalle, joka käyttää osallistuvaa havainnointia, aktivoivaa osallistuvaa havainnointia tai kokemalla oppimista tutkimusaineiston keräämistä tapana.

Tutkimustekstin esittämistapa heijastaa usein tutkijan persoonallisuutta. Näin tulee Grönforsin (1985, 182) mukaan olla etenkin tutkimuksissa, joissa tutkija elää yhdessä tutkimuskohteen jäsenten kanssa. Tutkijan "neutraalisuuden" vaatimusta on vaikea täyttää etenkin etnografioissa. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö tutkijan pitäisi olla rehellinen, kun hän tulkitsee ja kuvaa tuloksiaan tutkimustekstissä. (Eskola, Suoranta 2000, 242–243.)

Laadullisella tutkimusmenetelmällä toteutettu tutkimusteksti on samanaikaisesti sekä juonellinen kertomus että tiedekirjallisuutta. Vaikka tieteelliseltä tekstiltä vaaditaan ennen kaikkea selkeyttä, sen ei tarvitse olla rutikuivaa, kuten Grönfors muistuttaa. Hirsjärven et al. (2005, 262) mukaan selkeydessä "ajattelun kirkkaus yhdistyy ilmaisuuden yksinkertaisuuteen: virkerakenteen luettavuuteen ja sanavalinnan tarkkuuteen". Grönfors toteaa, että

monimutkainen esitystyyli ei suinkaan ole tieteellisempää kuin yksinkertainen esitystyyli. (Grönfors 1985, 180–181; Alasuutari 1996, 128–131; Luostarinen ja Väliverronen 1991, 59–64.)

Tieteellisen tekstin pitää olla selkeää ja luettavaa. Grönfors esittää, että tutkimusteksti voi olla myös hauskaa, mutta hän muistuttaa, että viihteellisyydestä ei kuitenkaan pidä tulla tutkimustekstin itsetarkoitus. Havainnointiaineistoon pääasiallisesti painottuva tutkimusaineisto on kerätty läheisessä suhteessa tutkittaviin ihmisiin. Näin ollen myös tutkimusteksti voi olla "yhtä rehevä ja aito kuin ihmiset, joista se kertoo", kuten Grönfors toteaa. (Grönfors 1985, 180–181; Hirsjärvi et al. 2005, 263–264.)

Hyvä tutkimusteksti on havainnollista. Havainnollisuus paljastaa Hirsjärven et al. mukaan, miten tutkija on kirjoittaessaan kyennyt ajattelemaan lukijan kokemuspiiriä.

Havainnollisuutta tutkimustekstissä voi lisätä muun muassa tutkittavien sanoin esitetyillä esimerkeillä tutkimusaineistosta. Tekstissä kannattaa käyttää sisällön havainnollistamiseksi rinnastuksia ja vastakohtia sekä piirroksia, kuvia, kuvioita ja kaavioita. Havainnollistamisen keinoja on kuitenkin käytettävä siten, että luettavuus ja selkeys säilyvät. Tarina ei saa loppua vastaan tulevaan kuvaan tai kaavioon. Tästä syystä kannattaa välttää suomenkielisessä tutkimustekstissä vieraskielisiä ilmaisuja, jos sanalla on olemassa hyvä suomenkielinen vastine. (Grönfors 1985, 181.) Lisäksi kannattaa karsia tutkimustekstistä turhaa tietoaaineista ja sanoja. Myös kieliasun virheettömyys lisää tutkimustekstin selkeyttä ja luettavuutta. (Hirsjärvi et al. 2005, 262.)

Tutkimustekstin rakenne

Eskola, Suoranta kannattavat ajatusta, että teoria ja empiria käyvät vuoropuhelua laadullisella tutkimusmenetelmällä toteutetussa tutkimuksessa. Teorian ja empirian vuoropuhelu tarkoittaa, että kenttätöissä tehtyjä havaintoja nostetaan esille tutkimustekstissä. Välittömästi havainnollistavan esimerkin jälkeen tarkastellaan kyseistä havaintoa muiden tutkimusten ja/

tai teoreettisen aineiston avulla. Tämän voi tehdä myös päinvastoin. Kyseessä on Laitisen mukaan *vertaileva tutkimustekstin rakenne*. Tavoitteena on toistojen avulla ja analysoiden vertailla kilpailevia selityksiä ja esittää niitä vasten tutkimustuloksia pitkin tutkimustekstiä. (Eskola, Suoranta 2000, 241; Laitinen 1998, 81–82.)

Havainnollinen tutkimusteksti panee lukijan oman ajattelun liikkeelle. Oman ajattelun heräämistä voi auttaa, kun tutkimusteksti esittelee ja tarkastelee esitettävää asiaa eri puolilta. Tutkimusaineiston ja teorian välillä analysointi, tutkiminen ja tulkinta ovat keskustelevaa ja pohtivaa sekä hyvin perusteltua. (Hirsjärvi et al. 2005, 262.) Tämän tapainen teksti on mahdollista juuri vertailevan tutkimustekstin rakenteella.

Havainnolliseen ja lähimmäksi tutkimuskohdetta kuvaavaan tutkimustekstiin pääsee parhaiten havainnointitutkimuksessa, kun kirjoittaa koko tutkimusprosessin ajan. Grönfors (1985, 179–180) toteaa omaan kokemukseensa viitaten, että kannattaa ensin keskittyä tekstin sisältöön ja vasta sen jälkeen tekstin muotoon. Muotoseikkoja ja kieliasua voi hioa sekä toistoja poistaa myöhemmissä tekstiluonnoksissa. Sisältöä vuorostaan rakennetaan koko tutkimusprosessin ajan. Laadullisella tutkimusmenetelmällä toteutetun tutkimuksen tutkimustekstin kirjoittaminen on luova vaihe, kuten Eskola, Suoranta (2000, 242) esittävät. Myös ensimmäisiin jäsentelyihin kannattaa siksi suhtautua vain hahmotelmina. Jäsentely muotoutuu rinnan sisällön kanssa. (Vilka, Airaksinen 2003, 19–22, 65; Vilka, Airaksinen 2004, 58; Vilka 2005, 62.)

Alasuutarin mukaan tutkimuksen jäsentelyn, johdonmukaisen ja jäntevän kokonaisuuden, löytäminen saattaa olla joskus vaikeaa. Alasuutari toteaa, että rakenteen löytämisen helppous tai vaikeus on suhteessa tutkimusaiheeseen ja tutkimusongelman asetteluun. Selkeälle tutkimusongelmalle on helpompi löytää rakenne ja esitystapa kuin löyhälle tutkimusongelmalle. Tutkimuksen hyvä suunnittelu helpottaa kirjoittamisen ja tutkimisen etenemistä tutkimustekstin viimeisissä kirjoittamisvaiheissa. Hyvällä suunnittelulla ei voi välttää sitä, että laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyn tutkimustekstin kirjoittaminen

jatkuu läpi tutkimus- ja kirjoittamisprosessin. Myöskin viimeiset vaiheet ovat jatkuvaa oman tekstin rakenneanalyysiä: suunnittelua, kokeilua ja muuttamista. (Alasuutari 1994, 254, 261.)

Oman *tekstin suunnittelu, kokeilu ja muuttaminen* edellyttävät useiden versioiden kirjoittamista. Tutkimusta ei kirjoiteta yhdellä istumalla eikä vielä kahdellakaan. Lisäksi tekstin rakentamista edistää, jos pystyy lukemaan omaa tekstiä kuin se olisi jonkun toisen kirjoittamaa. Omaakin tekstiä voi opponoida eli tarkastella kriittisesti ja rakentavasti. Opponointiohjeet löydät esimerkiksi kirjasta Vilkka, H. ja Airaksinen, T. (2004) *Toiminnallisen opinnäytetyön ohjaajan käsikirja*. Vaikka kyseinen kirja on suunnattu opinnäytteiden ohjaajille ja ensisijaisesti toiminnallisen opinnäytetyön ohjaamiseen, se antaa välineet tarkastella kriittisesti myös omaa tutkimustekstiä. Tärkeä tie havainnolliseen tutkimustekstiin on myös vertaisryhmän, kollegoiden ja asiantuntijoiden kommentit. Toisen rakentavat kommentit yleensä tuovat omaan tekstiin selkeyttä ja luettavuutta.

Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa tutkimustekstin johdonmukaisuus on vaikeampi tavoite kuin määrällisellä tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa. Silverman (2000, 45) muistuttaa, että mitä moninaisempi tutkimusaineisto tutkijalla on tutkimuskohteestaan, sitä monimutkaisemmaksi käy myös tutkimusaineiston erittely, tulkinta, tulosten ja johtopäätösten tekeminen. Niinpä sitä monimutkaisempaa on myös tutkimustekstin kirjoittaminen. Osallistuvassa havainnoinnissa, aktivoivassa osallistuvassa havainnoinnissa ja kokemalla oppimisessa tutkimustekstin rakenne, kuten edellä totesin, rakentuu pitkälti tutkimuskohtaisesti. Laadullisessa tutkimusmenetelmässä kirjoittaminen on osa tutkimista. Analysointi, tutkiminen ja tulkinta ovat kirjoittamista. (Vilkka 2005, 173–174; Alasuutari 1994, 251–253.) Siten määrällisellä ja laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyn tutkimuksen tutkimustekstin rakenteet poikkeavat toisistaan. Määrällisellä tutkimusmenetelmällä toteutetulla tutkimuksella on oma vakiintunut raportointitapansa päinvastoin kuin laadullisessa tutkimusmenetelmässä. (Vilkka, 164–165.)

HARJOITUS 19. Havainnollistaminen.

Harjoituksessa kolme havainnoit erilaisia ympäristöjä. Harjoituksessa viisitoista tyypittelit keräämäsi tutkimusaineiston ja pohdit eri ryhmille yhteistä nimittäjää. Harjoituksessa seitsemäntoista tarkastelit yhteistä nimittäjää teorian avulla. Tässä harjoituksessa tehtäväsi on havainnollistaa tekstinä edelliset vaiheet. Tavoittele vertailevaa tutkimustekstin rakennetta käytännön ja teorian välillä. Käytä lähdeviitteitä asianmukaisesti. Käytä apunasi havainnollistamisessa jotakin seuraavista kirjoista

Kakkuri–Knuuttila, M–L. (toim.) 1998. *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus.

Kangasharju, H. ja Majapuro, M. 1995. *Tutkimusraportin kirjoittaminen*. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D–194.

Muikku–Werner, P. (toim.) 2005. *Kielipoliisin käsikirja*. Helsinki: Tammi.

Mäkinen, O. 2005. *Titeellisen kirjoittamisen ABC*. Helsinki: Tammi.

1) Selosta, millä tavalla tutkimusaineistosi keräsit ja millä tavalla analysoit ne. Käytä selostuksessa perustelujesi lähteenä tämän kirjan ohella esimerkiksi kirjaa Eskola, J. ja Suoranta, J. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Kerro lähteiden avulla, mihin havainnointia käytetään, miksi käytit havainnointia ja mitä havainnoit. Kerro myös, mitä tyypittelyanalysointitapana tarkoittaa ja miksi käytit sitä.

2) Selosta tulkintasi. Käytä tulkintasi laajentamisessa ja perusteluissasi kirjaa Grönroos, C. 1990. *Nyt kilpaillaan palveluilla*.

Kuvat ja kaaviot havainnollistamisessa

Määrällisellä tutkimusmenetelmällä toteutetussa tutkimuksessa on tyypillistä havainnollistaa tuloksia taulukoin, kuvioin ja kaavioin (esim. piirroksot, piirakka- ja pylväskuvioit). *Kuvioita ja kaavioita* käytetään, kun halutaan visuaalisesti havainnollistaa tekstissä olevaa asiasisältöä. Niiden avulla voi esittää asiasisältöön liittyviä vertailuja ja suhteita. *Taulukoita* käytetään,

kun tarkoitus on esittää paljon ja yksityiskohtaisesti sisältöä koskevaa informaatiota. Kuvion, kaavioiden ja taulukoiden tavoitteena on lisätä tekstin luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Ne eivät korvaa tekstiä. Tekstissä esitetään taulukoista, kuvioista ja kaavioista nousevia johtopäätöksiä, eikä jo niissä ilmenneitä lukuja. (Valli 2001, 161–167; Vilkka 2005, 169; Hirsjärvi et al. 2005, 293, 299.) Tietoa kuvioiden ja taulukoiden rakentamisesta löydät esimerkiksi kirjoista

Hirsjärvi, S. et al. 2005. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi. (293–319)

Heikkilä, T. 2004. *Tilastollinen tutkimus*. Helsinki: Edita. (142–176)

Laadullisella tutkimusmenetelmällä toteutetussa tutkimuksessa harvemmin käytetään piirakka- ja pylväskuvioita. Grönfors (1985, 183) muistuttaa, että liiallinen taulukointi ja kaavioiden käyttäminen saattavat etäännyttää tutkimustekstin siitä elävästä elämästä, jota tutkimusteksti käsittelee. Osallistuvalla havainnoinnilla, aktivoivalla osallistuvalla havainnoinnilla tai kokemalla oppimalla saadut tutkimusaineistot harvoin taipuvat muuhun kuin sanalliseen muotoon ja havainnollistaviksi piirroksiksi tai valokuviksi. Havainnollisia esittämistapoja sanallisen tekstin ohessa ovat myös animaatiot, multimediaesitykset tai materiaalinäytteet. Niiden käyttö tutkimustekstin liitteenä ovat vielä vähäistä. Se olisi kuitenkin mahdollista samaan tapaan CD-romina kuin esimerkiksi oppikirjojen liitteenä olevat lisämateriaalit, kuten ymmärrettävyyttä lisäävät esimerkit ja harjoitukset. (Ks. Heikkilä, T. 2004. *Tilastollinen tutkimus*. 5. painos. Helsinki: Edita). (Vilkka 2005, 170.)

Nykypäivänä CD-rom ja DVD:t korvaavat tallennusmuotoina ennen vanhaan käytetyt diasarjat. Niitä voi käyttää esimerkiksi oman tutkimuksen prosessikuvausten havainnollistamisessa. Internetverkko, CD-rom ja DVD ovat tallennusmuotoina arkipäivää muun muassa kulttuurialoilla. Nykyaikaisia tallennusmuotoja voi soveltaa myös kenttätutkimuksen havainnollistamisessa. Monien alojen kenttätutkimuksissa tuottamiin kuvamateriaaleihin liittyy kuitenkin kysymyksiä, jotka tutkijan on ratkaistava omassa tutkimuksessa: hyvä hoitotieteilijä tai yhteiskuntatieteilijä ei ole välttämättä hyvä havainnollisen kuvamateriaalin tuottajana. Kuva-alan ammattilaisten käyttäminen

tutkimuksessa lisää tutkimuksen kustannuksia. Havainnollistavien kuvien käyttöön liittyy myös eettisiä ongelmia, joihin palaan luvussa 5.4.

5.2.3 Tutkijan näkyvyys

Osallistuvalla havainnoinnilla, aktivoivalla osallistuvalla havainnoinnilla (toimintatutkimus) ja kokemalla oppien (etnografia) tehdyt tutkimukset ovat aina henkilökohtaista tutkimusta. Tutkijalla on näin ollen keskeinen rooli tutkimuksessaan, kuten Grönfors (1985, 183) toteaa. Tutkimusteksti selvittää tutkimuskohteen jäsenten kokemusta. Samalla sen pitäisi kertoa, millä tavalla tutkija liittyy tähän kokemukseen. Osallistuva havainnointi, aktivoiva osallistuva havainnointi ja kokemalla oppiminen perustuvat aina tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutukseen. Näin ollen tutkija on osa tutkittavien kokemusta. Tästä syystä laadullisella tutkimusmenetelmällä tuotettu tieto ei ole Merleau–Pontyn mukaan subjektiivista tietoa. Tieto muodostuu vuorovaikutuksessa toisten kanssa ja siksi saatu tieto kuvaa sitä, mikä on mahdollinen kaikille, jotka tekevät samassa asiayhteydessä havaintoja. (Merleau–Ponty 1973, 10; Grönfors 1985, 178.)

Tutkijan ja tutkittavien välinen vuorovaikutus ei ole olemassa ilman erilaisia *tunteita*. Grönfors toteaa, että tutkija ei ole vain tietoa vastaanottava laite vaan myös hänen tunteensa vaikuttavat vuorovaikutuksessa saatuun tietoon. Hänen mukaansa myös tunteet ovat tietoa havainnointitutkimuksessa. Siksi niiden vaikutus saatuihin havaintoihin ja tutkimustuloksiin on tärkeää selostaa tutkimustekstissä. Grönfors esittää, että tunteiden unohtaminen tai sen peittäminen tutkimustekstissä johtaa siihen, että tutkimuksen pätevyys kärsii. Myös Kuulan tutkijoille esittämä pyyntö on, että tutkijan pitäisi yrittää kertoa tutkimustekstissään myös tekstin ulkopuolelle jääviä kokemuksiaan kenttätöistä. Nämä ovat osa tutkijan henkilökohtaista elämää kenttätöissä. (Grönfors 1985, 182; Alasuutari 1994, 253; Kuula 1999, 169.)

Kokemalla oppimisessa, osallistuvassa havainnoinnissa ja aktivoivassa osallistuvassa

havainnoinnissa tutkija on aina kokonaisvaltaisesti ja pitkäkestoisesti osallisena tutkimuskohteensa toimintassa. Tutkimuskohteen jäsenet haluavat tuntea tutkijan myös ihmisenä. Siksi ei myös tutkijan tunteiden vaikutusta tutkimustilanteessa pidä sulkea pois, kun arvioidaan yksittäisten havaintojen pätevyyttä ja saadun tiedon luonnetta. Kuula toteaa, että tutkijan itsensä, hänen tuntemustensa ja kokemustensa reflektointi ja tarkka kuvaaminen eivät välttämättä ole helppo tehtävä. Se ei myös aina ole tarkoituksenmukaista. Siksi tutkijan on kirjoittaessaan tutkimusta joka kerta erikseen harkittava, milloin tutkijan tuntemusten kuvaus on tarkoituksenmukaista. Kuulan mukaan tutkijan kenttäkuvauksista on joka tapauksessa mahdollista hahmottaa tutkijan itselleen antama rooli eri havainnointitilanteissa. (Kuula 1999, 171.) Siten myös tutkijan vaikutus havaintoihin ja tutkimustuloksiin.

Tutkimukseen vaikuttaa myös tutkijan *kiinnostuksen kohteet*. Grönforsin (1985, 129) mukaan tutkija tekee niistä asioista paremmin havaintoja ja muistiinpanoja, mitkä asiat häntä itseään kiinnostavat tutkimuskohteessa. Tästä syystä myös nämä asiat on tuotava esille tutkimustekstissä. Vaikka tutkijan tunteet ja mielenkiinnon kohteet ovat tärkeitä tutkimuksessa, Grönfors (1985, 182) huomauttaa, että *tutkimusteksti ei ole kuitenkaan mikään tutkijan itsetilityksen paikka*.

Tutkijan henkilökohtaista osuutta tutkimukseen ei pitäisi häivyttää myöskään saadun tiedon ja tulosten esittämistavalla havainnointiin perustuvassa tutkimustekstissä. Tutkija voi näkyä tutkimuksessa. Sen hän voi tehdä kirjoittamalla tekstin *ensimmäisessä persoonassa*. Tutkija on itse tuottanut tutkimuksensa havainnot sekä tehnyt tutkimuksensa valinnat ja ratkaisut. Siksi ensimmäinen persoona sopii tutkimustekstiin. Grönfors esittää, että elävöittämistä ja tutkimuskohteen tuomista lähemmäksi lukijaa voi lisäksi vahvistaa. Tämän voi toteuttaa siten, että tekstissä käytetään tutkittavien ajatuksia sellaisina kuin he itse sen ovat puhuneet ja dokumenteissaan, kuvissaan ja teksteissään, esittäneet. Tässä kohtaa muistutan, että tutkittavien puhetta ja dokumenteissa esitettyä tekstiä *ei toimiteta* tutkimustekstiin. Elävöittämissä lainauksissa ne esitetään sellaisenaan, vaikka ne eivät olisikaan hyvää (suomen) kieltä. (Grönfors 1985, 183.)

5.3 Tutkimusteksti = kenttätutkimus?

Tutkimustulokset suhteutetaan aina laajempaan kokonaisuuteen tutkimustekstissä, kuten luvussa 5.1 esitin. Suhteuttaminen ei koske vain tutkimustuloksia. Grönforsin mukaan myös tutkimusteksti kokonaisuutena suhteutetaan todelliseen kenttätutkimustyötilanteeseen koko kirjoittamisen ajan. Varto esittää saman asian toteamalla etnografisesta tutkimustekstistä, että se edellyttää tutkijalta hyviä retorisia keinoja ilmaista tutkimusasetelmansa, havaintojaan ja tutkimustuloksiaan sekä muistiinpanoissaan että etnografiassaan. Siten laadullisessa tutkimusmenetelmässä suhteuttaminen edellyttää tutkijalta kykyä ja taitoa kenttätutkimuksen täsmälliseen, tarkkaan, kurinalaiseen, järjestelmälliseen ja rehelliseen kirjalliseen ilmaisuun ja viestintään tutkimustekstissä. (Grönfors 1985, 178; <http://vartolog.blogs.fi/>; Hirsjärvi, Hurme 2001, 161.)

Tiedämme enemmän kuin osaamme sanoa, kuten Polanyi toteaa. Hän jatkaa, että tunnistamme tietyt kasvot jopa miljoonien ihmisten joukosta, mutta emme osaa sanoa, miten sen teemme. Meillä on kuitenkin erinäisiä keinoja kommunikoida näistä asioista, joita emme pysty täsmällisesti ilmaisemaan. Tätä taitoa muun muassa poliisi hyödyntää, kun hän rakentaa tunnistuksia todistajien kuvausten perusteella. (Polanyi 1983, 4–5.) Vastaavanlaista taitoa vaaditaan myös osallistuvalla havainnoijalla, toimintatutkijalla ja etnografilla.

Tutkimustekstin kirjoittaminen ei ole yksi tutkimuksen lopussa suoritettu mekaaninen vaihe havainnointiin perustuvassa tutkimuksessa. Kuten aiemmin totesin, tutkimustekstin kirjoittaminen on samalla aineiston analyysiä ja analyysi kirjoittamista. Viimeisimmän muotonsa analyysi saa vasta kirjoittaessa, kuten Eskola, Suoranta toteavat. (Eskola, Suoranta 2000, 242.) Tutkimuksen aikana kirjoitetaan useita luonnoksia. Työpapereita voi kirjoittaa kohdennetusti esimerkiksi tutkimuksen eri teemoista. Työpaperit ovat tärkeitä havainnointiin perustuvassa tutkimuksessa siksi, että niiden avulla myös lopullinen tutkimusteksti on lähimpänä tutkimuskohteen luonnetta. Työpaperit ovat siten havainnollistamisen apuvälineitä

(ks. luku 5.2.1). (Eskola, Suoranta 2000, 242; Grönfors 1985, 179–180; Vilkka 2005, 62–65.)

Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehtyä tutkimusta ei koskaan voi toistaa sellaisenaan tutkimustekstissä. Tutkimusaineistot ovat moninaisia, monitasoisia ja rikkaita. Jotain tutkimusaineistosta jää välttämättä jo analyysivaiheessa tutkimuksen ulkopuolelle. Kieli ei myöskään koskaan täysin tavoita käytännössä tapahtunutta. Peräkylä esittää Silvermaniin viitaten, että ei ole olemassa mitään autenttista todellisuutta, jonka voisi saavuttaa tutkimuksella. Kaikki havainnoitavat sosiaaliset tosiasiat ovat aina julkista elämää ja siten ne ovat muodostettu diskursiivisten, yhteisen puhetodellisuuden ja käytäntöjen avulla. Hän jatkaa, että havainnot ovat aina tutkimusprosessin kautta välittyneitä tutkimuksessa. Tutkijalla on aina oma vaikutuksensa tuottamiinsa havaintoihin. Puhtaita havaintoja ja tosiasioita todellisuudesta ei ole. Tutkimusteksti on näin ollen aina oma kokonaisuutensa tutkimuskohteesta. Tutkimusteksti ei ole koskaan yksi yhteen kenttätyön kanssa, mutta lopullisen tutkimustekstin tulee olla tunnistettavissa tutkimuskohteestaan kirjoitetuksi. Tutkittavien on tunnistettava, että tutkimusteksti kertoo heistä (ks. luku 1.4). (Eskola, Suoranta 2000, 221–222; Peräkylä 1990, 172–173; Vilkka 2005, 170; Alasuutari 1994, 258; Kuula 1999, 169.)

Tavoite on tutkimustekstissä, että tutkimuskohdetta koskevat havainnot, havainnointi ja havainnollistaminen ovat samansuuntaisia ja suhteutettu toisiinsa koko tutkimusprosessin ajan. Lopullinen tutkimusteksti on kertomus, joka on mahdollisimman lähellä tutkimuskohteen tosiasiallista luonnetta sekä johdonmukainen ja rehellinen kuvaus tutkimuskohteesta.

5.4 Tutkimustekstin eettiset ongelmat

Tutkimustekstin eettiset ongelmat ovat jaettavissa kolmeen ryhmään. Nämä ovat mistä kirjoitetaan, miten kirjoitetaan ja

missä muodossa tulokset julkistetaan.

(Grönfors 1985, 200; Kuula 2006, 206.)

Mistä asioista tutkija voi tutkimustekstissään kirjoittaa?

Tutkijan on pidettävä aina lupauksensa tutkimuskohteen jäsenille. Lupauksia, joita ei voi pitää, ei kannata antaa. Tutkimuskohteessa tutkijan tulee siten tehdä se, mitä on sanonutkin tutkimuksen nimissä tekevänsä. Siten myös tutkimustekstissä on kirjoitettava vain sellaisia asioita, joista on sovittu tutkimuskohteen kanssa. Tutkija ei saa koskaan rikkoa tutkimuskohteelle antamaansa *vaitiololupaustaan* ja *salassapitovelvollisuuttaan*, vaikka se houkuttelisikin tutkijaa. Tämä liittyy periaatteeseen, että ihmisten yksityisyyttä kunnioitetaan ja suojellaan. (Kuula 2006, 64, 108; Grönfors 1985, 80.)

Joskus tutkimuksen edetessä tutkijan kannalta kiinnostavimmaksi ilmiöksi osoittautuvat asiat, jotka ovat tutkimuskohteelle kaikkein arkaluonteisinta. Mitä tutkijan pitäisi tehdä, jos hän kuitenkin haluaa vastoin tutkimuskohteen jäsenten tahtoa julkaista arkaluontoista tietoa? *Luottamus* Kuulan mukaan kuitenkin tarkoittaa, että tutkija käyttää, käsittelee ja säilyttää tutkimusaineistoa ja siinä olevia tietoja, kuten on tutkimuksen alussa sopinut tutkittaviensa kanssa. Arkaluontoisten asioiden julkaisemisesta voi kuitenkin aina yrittää neuvotella tutkimuskohteen jäsenten kanssa jo käsikirjoitusvaiheessa, kuten Grönfors esittää. Tutkittavien tietämättä arkaluontoisia asioita ei saa julkaista. (Kuula 2006, 64; Grönfors 1985, 80.) Tutkija on vastuussa aina myös suuren yleisön asenteista ja suhtautumisesta tutkimuksen tekemiseen, eikä vain omasta tutkimuksestaan. Näin ollen tutkijan ei ole hyvä tehdä sellaisia tekoja, jotka lisäävät kielteistä suhtautumista tieteelliseen tutkimukseen.

Tutkijan on tutkimuksen aikana myös tarkkailtava eettisessä mielessä, mitkä havainnot hän on saanut havainnoinnin aikana yksityishenkilönä ja mitkä tutkijana. Tämä eettinen ongelma on silloin, kun tutkija käyttää aktivoivaa osallistuvaa havainnointia, osallistuvaa havainnointia tai kokemalla oppimista tutkimusaineiston keräämisessä. Joskus eroa tutkijan

havaintojen ja yksityishenkilönä saatujen havaintojen välille on on vaikea tehdä. Joskus se taas on äärimmäisen helppoa, koska tutkittava esimerkiksi kohdistetussa haastattelussa erikseen toivoo, että joitakin asioita ei nauhoiteta tai tutkija ei kirjaa asioita muistiin. Grönfors korostaa, että *tietoa, jonka tutkittava on antanut yksityishenkilönä ei tulisi käyttää tutkimuksessa.* (Grönfors 1985, 201.)

Miten tutkija voi tutkittavista kirjoittaa?

Grönfors korostaa, että kirjoittamistapaa tulee harkita tarkoin. Tutkimustekstissä tulee välttää tutkittavien henkistä ja fyysistä vahingoittamista. Kuula toteaa, että julkaistut tutkimustulokset voivat vahingoittaa tutkittavien elämää ei vain tietona, vaan myös ilmaisutyylillään. Kielteinen ilmaisutyyli voi leimata tutkittavan ryhmän. Kirjoittamistapaa on pohdittava erityisesti, jos on syytä olettaa, että havaintoihin perustuva kuvaus saattaa tutkimuskohteen jäsenet halveksunnan, vihan tai pilan kohteiksi. (Kuula 2006, 62–63; Grönfors 1985, 201; Vilka 2005, 33.)

Hyvä tieteellinen käytäntö pitää tärkeänä, että tutkittavat, kuten yksilöt, ryhmät ja paikkakunnat, säilyvät tuntemattomana. Tämä ongelma koskee lähinnä laadullisella tutkimusmenetelmällä tehtyjä tutkimuksia. Kuten Kuula toteaa, määrällisessä tutkimusmenetelmässä tutkimustuloksia ei kirjata yksilöiden, joten tunnistamisriskiä ei ole. Laadullisen tutkimusmenetelmän tutkimustekstissä tutkittavien nimiä tai muita tunnistetietoja, kuten paikkakuntaa, ei kirjoiteta tutkimustekstiin. Tutkija voi käyttää nimien kohdalla esimerkiksi peitenimiä, jotta estetään tutkittaville aiheutuvat vahingolliset seuraukset. Kuulan (2006, 206) mukaan usein tunnistamista olennaisempaa on, *miten* tutkija kirjoittaa tutkittavistaan ja mistä asioista hän kirjoittaa tunnistettavasti. Tärkeää on ihmisarvon kunnioittaminen. *Tutkimustekstissä tulee aina välttää epäkunnioittavaa, yksipuolista, tirkistelevää, halventavaa sekä mustamaalaavaa kirjoittamistapaa.* (Kuula 2006, 201, 205–206; <http://www.pro.tsv.fi/tenk/ajank.htm>; Vilka 2005, 38.)

Missä muodossa tutkija kirjoittaa?

Tutkijan on aina mietittävä jo tutkimusta suunnitellessaan, kenelle tutkimus kirjoitetaan. Hänen on myös muistettava, että hän kirjoittaa *tutkijana*. Kuula toteaa, että tutkimustieto syntyy tutkittavan ja tutkijan vuorovaikutuksessa. Siinä tilanteessa tutkija ei edusta vain itseään vaan myös omaa oppiaineitaan ja tiedeyhteisöä. (Grönfors 1985, 202–203; Kuula 2006, 63.) Näin ollen tutkimusteksti kirjoitetaan oman oppiaineen ja tiedeyhteisön kanssa sovitulla tavalla. Eri tieteenaloilla tutkimustekstin rakenne ja ilmaisutapa poikkeavat toisistaan, vaikka kaikki käyttävät tieteellistä kirjoittamistapaa. Siten tekstin rakenteellinen vaihtelu ei koske vain edellä esitettyä eri tutkimusmenetelmillä tehtyjen tutkimusten välistä eroa. Perustasolla *tieteellinen kirjoittamistapa* tarkoittaa hyvän yleiskielen ja asiatyylin hallintaa, kuten Hirsjärvi et al. toteavat. *Hyvä yleiskieli* tarkoittaa eri ikä- ja ammattiryhmille yhteistä käyttökieltä, joka on kirjakielen normien mukaista. *Hyvä asiatyyli* vuorostaan tarkoittaa selvää, havainnollista, tiivistä sekä kieliopillisesti ja kieliteknisesti asianmukaista ilmaisua. (Hirsjärvi et al. 2005, 261–262.) Lisäksi ilmaisutavassa otetaan huomioon kohderyhmä, jolle tutkimus kirjoitetaan. Edelliset eivät estä tutkijan persoonallista tapaa kirjoittaa.

Tekijänoikeudet tutkimustekstissä

Havainnointiin perustuva tutkimusaineisto saattaa sisältää kuvataallenteita, kuten videota, valokuvaa, piirroksia, animaatiota tai multimediaa. Siten tutkimusaineistoon saattaa sisältyä tekijänoikeudellisia aineistoja. Kuulan mukaan tutkimusaineistolle ei ole olemassa mitään tekijänoikeudellista yleissääntöä. Tästä syystä joka kerta arvioidaan tapauskohtaisesti, ilmeneekö tutkimusaineistossa sellaista omaperäistä henkistä luomistyötä, joka ylittäisi teoskynnyksen. *Teoskynnys* tarkoittaa, että teoksen (esim. kirja tai kuva) lopputulos on niin itsenäinen ja omaperäinen, ettei kukaan muu pystyisi toteuttamaan samanlaista teosta. (Kuula 2006, 72–73, 188; Vilka 2005, 66–67.)

Tutkimusaineistot eivät ole julkaisuja. Näin ollen Kuulan mukaan tekijänoikeudella ei ole tutkimusaineistossa samanlaista merkitystä kuin julkaisuissa. Kysymys on ajankohtainen

silloin, kun tutkija aikoo julkaista tutkimusaineistonsa kuva- ja äänitallenteita tutkimustekstissä tai sen liitteenä esimerkiksi internetissä, DVD:nä tai CD-romina.

Tekijänoikeudella tarkoitetaan tekijälle kuuluvaa yksinoikeutta määrätä teoksesta.

Tekijänoikeudet kuuluvat aina sille, joka on materiaalin saattanut kuva- tai äänitallenteeksi.

Näin ollen lupa kuva- ja äänitallenteen julkaisuun tutkimustekstissä tulee saada tekijältä.

(Kuula 2006, 73, 263.)

Lisäksi tutkijan pitää muistaa, että tutkimustekstin tulee täyttää ehdot yksityisyyden suojasta.

Se ei koske vain tutkimusaineistoa, sen keräämistä, käsittelyä ja tallentamista.

Tutkimusaineistosta, eikä myöskään tutkimustekstistä, saa tunnistaa tutkittavia. (Kuula 2006, 204–207.) Tämä asettaa rajoituksia kuvien ja äänitallenteiden käyttöön tutkimustekstissä.

Tutkittavilta on saatava kirjallinen lupa heitä koskevien kuvien ja äänitallenteiden käyttöön havainnollistamisessa. Luvasta huolimatta, tutkijan on pohdittava, miten hän tutkittavistaan kirjoittaa, kuten edellä esitin. Kuula (2006, 207) toteaa, että *tunnistamista olennaisempaa saattaa olla tutkimuseettisesti, mitä tutkittavista kirjoitetaan.*

HARJOITUS 20. Havainnollistamisen eettiset ongelmat.

Palaa jälleen kahvilakulttuuria koskevaan tutkimusaineistoosi.

1) Pohdi, millaisia eettisiä ongelmia liittyy tutkimusaineiston keräämisessä käytettyihin havainnollistamisen apuvälineisiin (ks. luku 5.2.1) tutkimuksen aikana? Millä tavalla toteuttaisit tutkimuksen eettisesti kenttätöön aikana?

2) Millaisia eettisiä ongelmia tutkimustekstin kirjoittamiseen liittyy kahvilakulttuuria koskevassa tutkimustekstissä? Miten ratkaisisit nämä ongelmat?

SANASTO

Apperseptio (apperseption) = Tietoinen havainto, jonka havaintosija liittyy suhteeseen oman tietonsa ja aiemman kokemuksen kanssa.

Argumentointi (argumentation) = Tutkimuksessa tapa esittää perusteluja. Argumentoinnissa

perustelut, taustaoletukset ja väite muodostavat sisällöllisen linkin toisiinsa.

Argumentti (argument) = Perustelu, väite. Vastaa kysymykseen, miksi vastaanottajan tulee hyväksyä väite?

Artefakti (artefact) = Ihmisen tekemä esine tai tuote.

Autenttinen (authentic, original) = Tutkimusaineistossa se tarkoittaa, että tutkimusaineisto on alkuperäinen ja alun perin tekijän omaan tarkoitukseen tuotettu, kuten henkilökohtaiset päiväkirjat.

Avainhenkilö (key informant) = Avainhenkilö auttaa tutkijaa saavuttamaan tutkimuskohteena olevan yhteisön luottamuksen sekä tutkijaan että tutkimukseen. Avainhenkilöä käytetään esimerkiksi osallaistuvassa havainnoinnissa.

Dialektinen prosessi (dialectic process) = Tutkimusaineiston ja tutkijan väliseen keskusteluun perustuva prosessi.

Eksplisiittinen (explicit) = Julkilausuttu, sanallinen.

Esitieto (preknowledge) = Esitiedon pohjalta tutkija lähtee toimimaan ja etsimään lisää informaatiota tutkittavasta ilmiöstä.

Esiymmärrys (preunderstand) = Tutkijan ennakkokäsitys tutkimuskohteesta, joka on enemmän tai vähemmän oikea.

Etnografia (ethnography) = Kokemalla oppiminen. Tutkija viettää tutkimuskohteessa pitkän ajanjakson ja opettelee elämällä ja kokemalla tutkimuskohteen ajattelu- ja toimintatavan niin sanotusti sisältä päin.

Extrapolatio (extrapolation) = Tulkintaa laajentava päättely. Tulkintaa tehdään ensin pienessä osassa tutkimusaineistoa ja sitten tulkinta laajennetaan seuraavaan osaan tutkimusaineistoa. Oletuksena on, että tulkinnan suunta tulee jatkumaan myös tarkasteltuna laajemmassa tutkimusaineistossa.

Harkinnanvarainen näyte (purposive sampling) = Tutkimusaineistolle määritellään tarkat teoreettiset perusteet. Valintakriteerinä toimii tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoitteet. Tavoitteena on tutkimusaineiston kattavuus.

Havainto (perception) = Tutkimuskohde eli se, mitä tutkimuksessa tutkitaan.

Havainnointi (observation) = Oppia katsomalla.

Havaintoyksikkö/ Tilastoyksikkö (sampling unit, unit of enquiry) = Tutkimuskohde, joka voi olla esimerkiksi ihminen, tuote, kuva tai teksti.

Hiljainen tieto (tacit knowledge) = Hiljaisella tiedolla tarkoitetaan tietoa, joka on hankittu aistimalla, tekemällä ja harjaantumalla. Tieto muodostuu henkilökohtaisen kokemuksen avulla esimerkiksi seuraamalla ja toistamalla toisen tekemistä.

Implisiittinen (implicit) = Julkilausumaton, sanaton.

Informantit/ Koehenkilö (subject, informants) = Tutkimukseen osallistuvat henkilöt, joilta hankitaan tutkimukseen tarvittava tieto.

Interventio (intervention) = Tarkoittaa väliintuloa. Tutkimuksessa se tarkoittaa tutkijan väliintuloa toisen ihmisen maailmaan esimerkiksi tutkimushaastattelulla tai osallistuvalla havainnoinnilla. Interventio voi olla myös tutkimuskohteena. Tutkitaan jonkin asian väliintuloa toiseen asiaan.

Johtopäätös (conclusion, inference) = Tulkinnaista tehty yleinen pohdinta suhteutettuna esimerkiksi kulttuuriin, yhteiskuntaan, ammattialan tilaan tai vastaaviin tutkimuksiin.

Jäsennelty havainnointi, strukturoitu havainnointi (systematic observation) = Havainnointi suunnitellaan ennen havainnoinnin aloittamista lomakkeelle. Tutkimuksessa havainnoidaan vain lomakkeeseen kirjattuja asioita tutkimuskohteesta.

Kausaalisuus (causality) = Syy–seuraus –suhde. Esimerkiksi jokin tutkimusaineistossa oleva syy selittää seurauksen.

Kenttämuistiinpanot (fieldnotes) = Tutkijan tutkimuskohteessa joko välittömästi tai pian havainnoinnin jälkeen kirjoittamat muistiinpanot tekemistään havainnoista.

Kenttätutkimus (field research) = Tutkimusaineiston keräämisen vaihe, jossa tutkija on tutkimuskohteessa havainnoimassa ja/tai haastattelemassa tutkimuskohteen jäseniä. Tutkija osallistuu eri asteella (osallistuminen, tarkkaileminen) tutkimuskohteen elämään, kun hän kerää havaintojaan.

Kohdistettu haastattelu (focussed interview) = Tutkija suunnittelee tarkasti ennalta teemat tai asiat, jotka hän haastattelussa käsittelee tutkittavan kanssa.

Konteksti (context) = Tarkoittaa asiayhteyttä. Jokin ilmiö tai asia on aikaan, paikkaan tai kulttuuriin sidottua tietyssä tilanteessa.

Kriittisyys (critical attitude, analytical) = Asioiden tarkastelua usealta kannalta. Arvioidaan esimerkiksi asioiden hyviä ja huonoja puolia, vahvuuksia ja heikkouksia.

Kriteeri (criteria) = Arviointiperusta tai ehdot, joita sovelletaan arvioinnissa, valinnoissa ja perusteluissa.

Kuvaus (description) = Vastaa kysymykseen, minkälainen maailma on?

Litterointi (transcription) = Litterointi tarkoittaa haastatteluaineiston muuttamista nauhoilta tekstimuotoon ennalta sovittujen litteraatiomerkkien avulla.

Litterointisymbolit(merkit) (transcription symbols) = Merkkejä, jotka sovitaan ennen tutkimusaineiston litteraatiota, eli äänitallenteiden puhtaaksikirjoittamista nauhoilta tekstiksi.

Lähdekritiikki (source critic) = Perinteisesti lähdekritiikki jaetaan ulkoiseen lähdekritiikkiin ja sisäiseen lähdekritiikkiin. Ulkoinen lähdekritiikki keskittyy lähteen fyysiseen olemukseen. Sisäinen lähdekritiikki keskittyy lähteen sisältöön.

Merkitys/ Merkityksellinen (meaning) = Jokin tarkoittaa jollekin jotakin. Merkitykset paljastuvat ihmisten haluina, uskomuksina, käsityksinä, ihanteina ja arvoina.

Metodi (method) = Menetelmäopin mukaisia keinoja toteuttaa tutkimus. Tutkimusmetodeita ovat esimerkiksi menetelmät, aineiston keräämisen tavat, teorian käyttäminen, kirjoittaminen, analyysitapa ja argumentoinnin tapa.

Metodologia (methodology) = Menetelmäoppi ja menetelmien arviointiperuste.

Oppijärjestelmä metodeista eli niistä tavoista, joilla järjestelmällisesti voidaan saavuttaa tutkimuksen tavoitteet.

Muuttuja (variable) = Havaintoyksikköön liittyvä ominaisuus, joka on luontevasti mitattavissa.

Määrällinen tutkimusmenetelmä (quantitative research) = Selittää ilmiöitä ja asioita numeraalisesti, teknisesti ja kausaalisesti. Tavoitteena on numeraalisesti kuvailla jotakin asiaa, asian muutosta tai vaikutusta johonkin toiseen asiaan.

Observaatio (observation) = Katsoa jotakin kohti. Tutkimushavaintojen tekeminen.

Operationaalistaminen (operationalization, operational definition) = Tutkimuksessa siirretään

teoreettiselta tasolta määritelmät tai tutkittavat osatekijät empiiriselle tasolle, kyselylomakkeeseen, mitattavaan muotoon.

Osallistuva havainnointi (participatory observation) = Tutkija osallistuu tutkimuskohteen elämään ja havainnoi osallistuessaan tutkimuskohdetta.

Peiterooli (mystery shopping) = "Huijausasetelma", jossa asiakas on peiteroolissa esimerkiksi arvioidessaan palvelun laatua.

Perseptio (perception) = Havainnon ymmärtäminen kokonaisuutena.

Piilohavainnointi (disguised observation) = Osallistuvan havainnoinnin erikoismuoto. Tutkija osallistuu (soluttautuu) kohteen elämään, mutta tutkittavat eivät tiedä, että osallistuminen tapahtuu tutkimustarkoituksessa. Piilohavainnoinniksi kutsutaan myös, kun tutkija osallistuu tutkimuskohteen toimintaan ensisijaisesti muista syistä ja toissijaisesti tutkimussyistä.

Reliabiliteetti (reliability) = Määrällisessä tutkimusmenetelmässä tämä tarkoittaa mittauksen kykyä antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia eli mittaustulosten toistettavuutta.

Reflektiivinen (reflective) = Harkitseva, kriittinen, perusteltu.

Suhteuttaminen, yleistettävyyys (generalizability) = Tutkimustuloksen tarkastelemista laajempaa kokonaisuutta, kuten teoriaa, vasten.

Selitys (explanation) = Vastaa kysymykseen, miksi tapahtui se, mikä tapahtui?

Selvitys (study, research) = Selvityksessä selitetään, selostetaan tai kuvataan tutkimusaineistoon perustuen, millainen asia on, mitä tai miten tehtiin jokin asia. vrt. opiskelijapalaute, tyytyväisyysmittaukset.

Teemahaastattelu/ Puolistrukturoitu haastattelu (interview, focused interview) = Aineiston keräämisen tapa, jossa tutkija esittää haastateltavalle teema-alueittain kysymyksiä. Teemojen esittämisjärjestys on vapaa.

Teoria/ Teoreettinen viitekehys (theory) = Monia yksittäistapauksia koskeva tiedon yhtenäinen ja järjestelmällinen esitys.

Tieteellinen menetelmä/ Tieteellinen tutkimus (research) = Jokaiselle väitteelle on annettava perustelu, johon kuka hyvänsä voi hankkia tarvittavat esitiedot ja tutkia perustelun pätevyyttä.

"Tiheä kuvaus"/ "syvä kuvaus" (thick description) = Kuvaus, jonka kenttätutkimusta tekevä

tutkija kokoaa kokemansa avulla tutkimuskohteestaan. Kuvauksessa luodaan "uudelleen" tilanne, aika ja paikka tutkimuskohteen jäsenten näkökulmasta.

Toiminnallinen opinnäytetyö (practice-based thesis) = Ammattikorkeakouluissa toteutettu opinnäytetyö, jossa opiskelija osoittaa ammatillista tietoa, taitoa ja sivistystä. Opiskelija tuottaa esimerkiksi esineen, tapahtuman, toiminnan tai tuotteen ja kirjoittaa raportin. Opiskelija noudattaa esimerkiksi tiedonhankinnassa tutkimuksellista asennetta ja tutkimusmenetelmille ominaisia käytäntöjä.

Toimintatutkimus (action research) = Toimintatutkimuksessa tutkija aktivoi tutkimuskohteen jäseniä. Tutkija ja tutkittavat kehittävät yhdessä tutkimuskohteelle sopivia toiminta- ja lähestymistapoja ja taitoja. Samalla tutkija antaa tieteellisiä välineitä tutkimuskohteen jäsenille ratkaista käytännön ongelmatilanteitaan. Tavoitteena on muutos sekä tutkimuskohteessa että yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Tulkinta (interpretation) = Tutkimuksen tulos, joka tehdään teoreettisen viitekehyksen, tutkijan ja tutkimusaineiston välisestä vuoropuhelusta.

Tutkimusaineisto (data, sample) = Tutkimusaineisto on se, joka kerätään informanteilta, tutkittavilta. Tutkimusaineistoa tutkimuksessa tutkitaan eli luokitellaan, ryhmitellään ja tutkitaan tulkintaviitekehyksen avulla.

Tutkimusasetelma (setting for research) = Siihen kuuluvat tutkijan asettama tutkimusongelma ja -kysymykset, tutkimusmenetelmä, lähestymistapa tai teoria, tutkimusaineiston keräämisen tapa ja analyysitapa.

Tutkimusetiikka (research ethics, "good scientific practice") = Tutkijan ammattietiikka. Hyvä tieteellinen tapa, jota tutkijoiden tulee tutkimusta toteuttaessaan noudattaa. Se määrittää tutkimustyötä koskevat pelisäännöt suhteessa kollegoihin, tutkimuskohteeseen, rahoittajiin, toimeksiantajiin ja suureen yleisöön.

Tutkimushaastattelu (research interview) = Laadullisessa tutkimusmenetelmässä käytetty aineiston keräämisen tapa. Tutkimushaastatteluita ovat lomakehaastattelu, teemahaastattelu ja avoin haastattelu.

Tutkimusongelma (research problem, topic) = Aihepiiristä johdettu pääongelma, johon viime kädessä koko tutkimuksella haetaan vastausta. Ongelma on yleisluonteinen asia, pulma tai

kysymys, joka halutaan selvittää tutkimuksen avulla.

Tutkimussuostumus (informed consent) = Tutkittavan kirjallinen tai suullinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta.

Tutkittava/ Haastateltava (research participants, respondents, interviewees, informants) = Tutkimukseen osallistuvat henkilöt, joilta hankitaan tutkimukseen tarvittava tieto.

Uppoutuminen (immersion) = Osallistumalla ja kokemalla oppiva havainnoija uppoutuu tutkimuskohteeseensa ja sen jäsenten toimintaan. Uppoutuminen tarkoittaa, että havainnoija omaksuu osallistumisen avulla tutkimuskohteen rooli-odotukset niin, että hän pystyy toimimaan tutkimuskohteessa luontevasti.

Yleistettävyyys (generalizability) = Laadullisessa tutkimusmenetelmässä tämä tarkoittaa tutkimustulosten vastaavuutta tutkimukselle asetettujen päämäärien ja tutkimuskohteen kanssa.

Ymmärtäminen (understanding) = Tutkija havaitsee tutkimuskohteessaan asioita ja ilmiöitä, joista hän ei ole välttämättä samaa mieltä tai hän ei pidä asiaa hyväksyttävänä. Siitä huolimatta asialla, ilmiöllä tai tutkittavien ajattelu- tai toimintatavalla on jokin asiayhteydestään nouseva selitys, joka ei ole suoraan havaittavissa. Tutkimuksensa avulla tutkija kuitenkin ymmärtää asia tai ilmiön, ajattelu- tai toimintatavan merkityksen tutkittaville.

LÄHDEKIRJALLISUUS

Aaltola, J. 2001. "Filosofia, tiede, ymmärtäminen". Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Toimittaneet Juhani Aaltola ja Raine Valli. PS-kustannus: Jyväskylä. (10–25)

Abbott, A. 2004. *Methods of Discovery. Heuristics for the Social Sciences*. New York: W.W Norton & Company.

Alasuutari, P. 1994. *Laadullinen tutkimus*. 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, P. 1996. *Erinomaista rakas Watson*. 3. painos. Helsinki: Hanki ja jää.

- Anttila, P. 1996. *Tutkimisen taito ja tiedonhankinta. Taito-, taide ja muotoilualojen tutkimuksen työvälineet*. Helsinki: Akatiimi Oy.
- Bauman, Z. 1996. *Postmodernin lumo*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Toimittaneet Pirkkoliisa Ahponen ja Timo Cantell. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. 2001. "Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Toimittaneet Juhani Aaltola ja Raine Valli. PS-kustannus: Jyväskylä. (133–157)
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 4. painos. Tampere: Vastapaino.
- Gadamer, H-G. 2004. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- Giddens, A. 1993. *Sociology*. 2. painos. Cambridge: Polity Press.
- Grönfors, M. 1985. *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. 2. painos. Helsinki: Wsoy.
- Grönfors, M. 2001. "Havaintojen teko aineiston keräämisen menetelmänä". Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Toimittaneet Juhani Aaltola ja Raine Valli. PS-kustannus: Jyväskylä. (124–141)
- Grönroos, C. 1990. *Nyt kilpaillaan palveluilla*. 2. uudistettu painos. Alkuteos Service Management and Marketing. Managing the Moments of Truth in Service Competition. Suomentanut Maarit Tillman. Helsinki: Suomen Ekonomiliitto ja Suomen Ekonomisäätiön koulutuskeskus.
- Hakkarainen, K., Lonka, K., Lipponen, L. 1999. *Tutkiva oppiminen. Älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen*. Helsinki: Wsoy.
- Hannula, M. 2001. "Tulkinnan vastuu ja vapaus". Teoksessa *Taiteellinen tutkimus*. Toimittaneet Satu Kiljunen ja Mika Hannula. Helsinki: Kuvataideakatemia. (69–89)
- Heikkilä, T. 2004. *Tilastollinen tutkimus*. 5. uudistettu painos. Helsinki: Edita.
- Heritage, J. 1996. *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Himanka, J. et al. 1995. "Esipuhe". Teoksessa *Fenomenologian idea*. Helsinki: Loki-kirjat.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*.

Helsinki: Helsinki University Press.

Hirsjärvi, S. & Remes, P. & Sajavaara, P. 2005. *Tutki ja kirjoita*. 11. uudistettu painos.

Helsinki: Tammi.

Husserl, E. 1995. *Fenomenologian idea*. Helsinki: Loki-kirjat.

Kotila, H. 2004. *Tutkiva ja kehittävä ammattikorkeakoulu*. Toimittaneet Hannu Kotila ja Arto Mutanen. Helsinki: Edita.

Kuula, A. 1999. *Toimintatutkimus. kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.

Kuula, A. 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, H. 1998. *Tapaustutkimuksen perusteet*. Kuopion yliopiston julkaisuja E.

Yhteiskuntatieteet 55. Kuopio: Sosiaalitieteiden laitos, Kuopion yliopisto.

Luostarinen, H. ja Väliverronen, E. 1991. *Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta*. Tampere: Vastapaino.

McGregor, J. 2005. *Vaatimaton huippuarkkitehti*. bisnes.fi-lehti 7/2005. Helsinki: Image Kustannus Oy. (50–53)

Merleau-Ponty, M. 1945. *Phénoménologie de la perception*. Pariisi: Gallimard.

Moilanen, P. & Räihä, P. 2001. "Merkitysrakenteiden tulkinta". Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Toimittaneet Juhani Aaltola ja Raine Valli. PS-kustannus: Jyväskylä. (44–67)

Nuorteva, J. 2006. "Lähdekritiikki". Teoksessa *Hyvä kirja*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry. (13–26)

Peräkylä, A. 1990. *Kuoleman monet kasvot*. Tampere: Vastapaino.

Plowman, T. 2003. "Ethnography and Critical Design Practice". Teoksessa *Design Research. Methods and Perspectives*. Toimittanut Brenda Laurel. Lontoo: The MIT Press Cambridge, Massachusetts. (30–38)

Polanyi, M. 1983. *The Tacit dimension*. Gloucester: Peter Smith.

Polanyi, M. 2002. *Personal knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*. 4. painos. Lontoo: Routledge.

Siitonen, A. 2004. "Ammatillisuus ja taidon käsite". Teoksessa *Tutkiva ja kehittävä*

ammattikorkeakoulu. Toimittaneet Hannu Kotila ja Arto Mutanen. Helsinki: Edita. (266–278)

Silverman, D. 2000. *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. Lontoo: Sage Publications.

Silverman, D. 2001. *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. 2. painos. Lontoo: Sage Publications.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tynjälä, P. 2002. *Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita*. Helsinki: Tammi.

Uusitalo, H. 1991. *Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan*. 2. painos. Porvoo: Wsoy.

Valli, R. 2001. "Mitä numerot kertovat?". Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Toimittaneet Juhani Aaltola ja Raine Valli. Jyväskylä: PS-kustannus. (158–171)

Varto, J. 1992. *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. *Toiminnallinen opinnäytetyö*. Helsinki: Tammi.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2004. *Toiminnallisen opinnäytetyön ohjaajan käsikirja*. Helsinki: Tammi.

Vilka, H. 2005. *Tutki ja kehitä*. Helsinki: Tammi.

INTERNET-LÄHTEET

http://www.fsd.uta.fi/laki_ja_etiikka/etiikka_lait.html

<http://vartolog.blogs.fi/>

<http://www.token.fi/kever/kever.nsf>. Salo, K. ja Söderqvist, M. ja Toikko, T. 2004.

Ammattikorkeakoulujen artikkelimuotoinen opinnäytetyö. Kever 4/2004.

<http://www.pro.tsv.fi/tenk/ajank.htm>

<http://jkemppainen.com>